

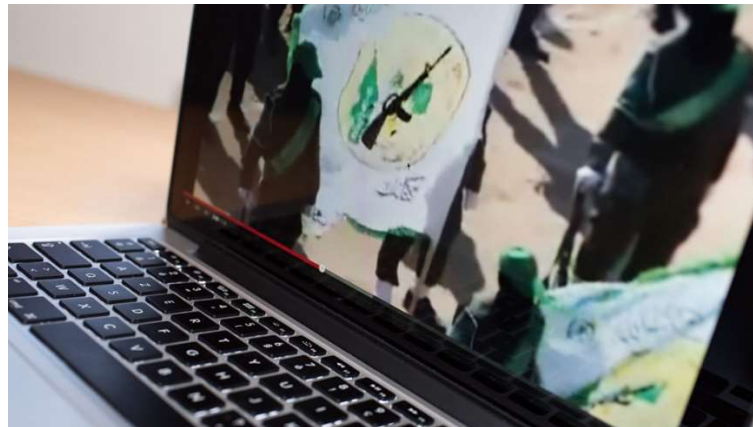
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΔΠΜΣ)

«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

«Η ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΥΛΙΚΟΥ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ ΜΙΣΟΥΣ ΓΙΑ ΥΠΟΚΙΝΗΣΗ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ
ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ Η ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ. ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ»

Διπλωματική Εργασία

της

Κυριακής Κερέμη

Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 2020

Η ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΥΛΙΚΟΥ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ ΜΙΣΟΥΣ ΓΙΑ ΥΠΟΚΙΝΗΣΗ ΦΥΛΕΤΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ Η ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ. ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Κυριακή Ν. Κερέμη

Πτυχίο Πληροφορικής 2012

Διπλωματική Εργασία

υποβαλλόμενη για τη μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ

Επιβλέπων Καθηγητής

Θεοχάρης Δαλακούρας

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή την 31/10/2020

Θεοχάρης Δαλακούρας

Δημήτριος Μανιώτης

Νικόλαος Δαγκλής

.....

.....

.....

Κυριακή Κερέμη

Ευχαριστίες

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Θεοχάρη Δαλακούρα, για την αμέριστη υποστήριξή του και κυρίως για την καθοδήγησή του ώστε να μπουν σε τάξη όλες αυτές οι πληροφορίες, τόσο της βιβλιογραφίας όσο και του διαδικτύου.

Περίληψη

Η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί ένα από τα βασικά θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την πρόοδο και την ανάπτυξη του κάθε ανθρώπου. Ωστόσο τα όρια μεταξύ της ελεύθερης έκφρασης και της παράνομης εκφοράς λόγου στο βαθμό που αυτή αποτελεί προσβολή για το άτομο ή την ομάδα ατόμων στα οποία απευθύνεται, είναι αρκετά δυσδιάκριτα. Στην τελευταία περίπτωση, η οποία είναι πλέον ποινικώς κολάσιμη κατά την ελληνική έννομη τάξη, γίνεται λόγος για το κοινωνικό φαινόμενο της ρητορικής του μίσους, «hate speech».

Η συγκεκριμένη εργασία είναι δομημένη σε τέσσερα βασικά κεφάλαια, όπου αρχικά γίνεται αναφορά στις έννοιες της ρητορικής μίσους και των φυλετικών και ρατσιστικών διακρίσεων. Έπειτα εξετάζεται ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης, των κοινωνικών δικτύων και του διαδικτύου γενικότερα.

Εν συνεχεία, γίνεται ανάλυση των νομικών κειμένων, στον Ευρωπαϊκό και Διεθνή χώρο, που προβλέπουν την ποινικοποίηση των διακρίσεων ρητορικής μίσους και ακολούθως παρατίθενται τα όρια εφαρμογής της ελευθερίας της έκφρασης και των περιορισμών σε σχέση με την απαγόρευση των διακρίσεων στις βασικές Συμβάσεις που ισχύουν μέχρι σήμερα.

Τέλος, παρατίθεται η Ελληνική Νομοθεσία για την ποινική αντιμετώπιση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξеноφοβίας και ολοκληρώνοντας διατυπώνονται με κάποιες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Λέξεις Κλειδιά: ρητορική μίσους, φυλετικές διακρίσεις, ρατσιστικές διακρίσεις, εξτρεμιστική προπαγάνδα, ελληνική και διεθνή νομοθεσία

Abstract

The freedom of speech constitutes one of the basic fundamentals of a democratic society, one of the basic conditions for the progress and the development of every human being. However, the borderlines between the free speech and the illegal utterance of speech to the extent that it becomes an insult for the individual or the group of individuals to which it is addressed, are quite indiscernible. In the latter case, which is already criminally punishable according to the Greek legal order, the social phenomenon of the hate speech is mentioned.

The given task is structured within four basic chapters, where initially, meanings of the hate speech and racial discriminations are referred. Subsequently the role of the mass media and the social networks is under review as well as the role of the internet in general.

Consequently, in the European and International area an analysis is made on legal texts, which foresee the criminalization of the discriminations of the hate speech and subsequently the limits of the implementation of the freedom of speech and the restrictions relative to the prohibition of the discriminations are shown at the basic Conventions that are in force till nowadays.

Last but not least, the Greek Legislation for the criminal confrontation of racism and xenophobia is shown, and concluding, they are expressed with some conclusive observations.

Keywords: hate speech, racial discriminations, racist discriminations, extremist propaganda, greek and international legislation.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή - Οριοθέτηση του αντικειμένου και του σκοπού της εργασίας	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'	5
1. Η ρητορική του μίσους	5
1.1. Οριοθέτηση των εννοιών προκλητικός και μισαλλόδοξος λόγος	6
1.2. Οριοθέτηση του προβλήματος των φυλετικών και ρατσιστικών διακρίσεων.	7
2. Ο ρατσισμός στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές	8
2.1. Ο ρόλος των Μέσων Πληροφόρησης στον ρατσιστικό λόγο	9
2.2. Ρητορική μίσους στο διαδίκτυο	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'	14
3. Η ποινικοποίηση των διακρίσεων και της ρητορικής μίσους σε Διεθνή και Ευρωπαϊκά Κείμενα.....	14
3.1. Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ	14
3.2. Πρωτοβουλία Συμβουλίου της Ευρώπης - Σύμβαση της Βουδαπέστης για το κυβερνοέγκλημα	14
3.3. Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων υπολογιστών, Στρασβούργο 28.1.2003.....	15
3.4. Απόφαση πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ για την καταπολέμηση μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας	16
3.4.1. Βασικά στοιχεία της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ	16
3.4.2. Το περιεχόμενο των επιμέρους πράξεων της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ για την καταπολέμηση μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας	17
3.4.3. Το συμφέρον ενημέρωσης της κοινής γνώμης ως λόγος άρσης του αδίκου.....	19
4. Αποτροπή χρήσης του διαδικτύου για την υποκίνηση βίας και τρομοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	20
4.1. Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για την Ριζοσπαστικοποίηση.....	27
4.2. Ποινικοποίηση της χρήσης του διαδικτύου για δημόσια διέγερση προς τέλεση τρομοκρατικών πράξεων - Ελληνική έννομη τάξη	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'	29
5. Η φυσιογνωμία της «ΕΣΔΑ».....	29
5.1. Τα προστατευόμενα δικαιώματα και οι ελευθερίες.....	31
5.1.1. Άρθρο 10 παρ. 1 και 2 ΕΣΔΑ: Ελευθερία έκφρασης	33
5.1.2. Άρθρο 14 ΕΣΔΑ: Απαγόρευση των διακρίσεων	33
5.1.3. Άρθρο 17 ΕΣΔΑ: Απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος	34
5.2. Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	35
6. Το αμερικανικό νομικό σύστημα.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'	41
7. Η Ελληνική Νομοθεσία για την Ποινική Αντιμετώπιση Εκδηλώσεων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας	41
7.1. Το ΣΤ' Κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα.....	41
7.2 Ο προηγούμενος Ν. 927/1979 «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις»	42
7.2.1 Οι ρυθμίσεις του νόμου.....	43
7.2.2 Κριτική θεώρηση και μειονεκτήματα του Ν. 927/1979	46
7.2.3 Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου 3/2010.....	47
7.3 Η τροποποίηση του Ν. 927/1979 με το νέο Ν.4285/2014 (όπως ισχύει σήμερα μετά την τελευταία τροποποίηση με Ν. 4491/2017).	48
7.4 Το έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Προισχύσαν άρθρο 81Α ΠΚ – ισχύον άρθρο 82 Α ΠΚ	52
7.4.1 Ποιες πράξεις υπάγονται στην κατηγορία των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά.....	53
7.4.2 Η εγκληματική συμπεριφορά	55
8. Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία και ελευθερία της έκφρασης.....	55
9. Γενικά Συμπεράσματα	58

Εισαγωγή - Οριοθέτηση του αντικειμένου και του σκοπού της εργασίας

Η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί ένα από τα βασικά θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την πρόοδο και την ανάπτυξη του κάθε ανθρώπου. Ωστόσο τα όρια μεταξύ της ελεύθερης έκφρασης και της παράνομης εκφοράς λόγου στο βαθμό που αυτή αποτελεί προσβολή για το άτομο ή την ομάδα ατόμων στα οποία απευθύνεται, είναι αρκετά δυσδιάκριτα. Στην τελευταία περίπτωση, η οποία είναι πλέον ποινικώς κολάσιμη κατά την ελληνική έννομη τάξη, γίνεται λόγος για το κοινωνικό φαινόμενο της ρητορικής του μίσους, «hate speech», ήτοι της διακίνησης υλικών προπαγάνδας μίσους για υποκίνηση φυλετικών διακρίσεων ή εξτρεμιστικής προπαγάνδας.

Ειδικότερα, στο **πρώτο κεφάλαιο** της παρούσας εργασίας, στο πρώτο μέρος αυτού επιχειρείται μία προσέγγιση της έννοιας της ρητορικής μίσους ως δημόσιας έκφρασης ξενοφοβικού ή ρατσιστικού λόγου, που υποστηρίζει, προάγει και υποδαυλίζει το μίσος, τις διακρίσεις ή τη βία εναντίον κάποιου ατόμου ή ομάδας ατόμων με βάση τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, την εθνική ή την εθνοτική προέλευση. Στο κεφάλαιο αυτό οριοθετούνται οι έννοιες προκλητικός και μισαλλόδοξος λόγος καθώς και φυλετικές και ρατσιστικές διακρίσεις. Επιπλέον γίνεται αναφορά για την επιρροή του ρατσισμού και της ρητορικής μίσους στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές, φαινόμενα τα οποία οξύνουν τις ανισότητες και στις πιο ακραίες τους εκφράσεις, απειλούν ανθρώπινες ζωές και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς. Στο δεύτερο μέρος του πρώτου κεφαλαίου της παρούσα εργασίας, αναπτύσσεται ο βαθμός και η επίδραση των σύγχρονων μέσων ενημέρωσης στην καλλιέργεια του ρατσιστικού φαινομένου και στην υποκίνηση εξτρεμιστικής προπαγάνδας. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη ρητορική μίσους που αναπτύσσεται ιδιαίτερα στο χώρο του διαδικτύου.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο**, στο πρώτο μέρος αυτού αναλύεται η ποινικοποίηση των διακρίσεων και της ρητορικής μίσους σε Διεθνή και Ευρωπαϊκά Κείμενα με δεσμευτική ισχύ, που έχουν εκδοθεί τόσο από τον ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ (1965) για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων, η οποία έχει υπογραφεί και κυρωθεί χωρίς επιφυλάξεις από την Ελλάδα με το ν.δ. 494/1970, στην κατάρτιση της Σύμβασης της Βουδαπέστης για το κυβερνοέγκλημα καθώς και στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων υπολογιστών, τα οποία αμφότερα κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το Ν. 4411/2016. Επιπρόσθετα, παρατίθεται η Απόφαση πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ για την καταπολέμηση μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας, η οποία προβλέπει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για τον ποινικό κολασμό των πράξεων ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η πράξη αυτή δεν αφορά ειδικά το διαδίκτυο όπως το ως άνω Πρόσθετο Πρωτόκολλο, αλλά βρίσκει εφαρμογή και σε πράξεις που τελούνται σε αυτό. Στο

δεύτερο μέρος, αναλύεται το πλαίσιο δράσεων που αναλαμβάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την αποτροπή χρήσης του διαδικτύου για την υποκίνηση βίας και τρομοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και για την ασφάλεια δικτύων και πληροφοριών.

Στο **τρίτο κεφάλαιο**, στο πρώτο μέρος αυτού προσεγγίζεται η φυσιογνωμία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία σε ευρωπαϊκό επίπεδο αποτέλεσε την πρώτη διεθνή συμβατική κωδικοποίηση διεθνούς προστασίας ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αναλύονται τα προστατευόμενα δικαιώματα και οι ελευθερίες, ήτοι η ελευθερία της έκφρασης και η απαγόρευση των διακρίσεων, όπως κατοχυρώνονται ειδικότερα στο άρθρο 10 παρ. 1 και 2 και στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ. Εν συνέχεια, παρατίθεται σχετική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αναφορικά με την περίπτωση του προκλητικού, μισαλλόδοξου λόγου σε συνδυασμό με την σημασία της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης, ως θεμέλιο της δημοκρατίας. Στο δεύτερο μέρος του τρίτου κεφαλαίου γίνεται αναφορά στο αμερικανικό νομικό σύστημα και στον φιλελεύθερο τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει την αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων και της ρητορικής μίσους. Όπως αναλύεται και στην οικεία θεματική, το αμερικανικό νομικό σύστημα, θέτει υπεράνω κάθε ηθικής αξίας, το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση, ακόμα και αν αυτή ενέχει στοιχεία ρατσιστικού περιεχομένου.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** παρατίθεται η Ελληνική Νομοθεσία για την Ποινική Αντιμετώπιση Εκδηλώσεων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας και ειδικότερα ο αρχικός «αντιρατσιστικός νόμος» Ν. 927/1979 «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις» και οι αιτίες που οδήγησαν στην τροποποίηση του με το νέο Ν.4285/2014 (ο οποίος υπέστη εκ νέου μία μικρή τροποποίηση με το Ν. 4491/2017). Τέλος, παρουσιάζεται το «έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά», όπως προστέθηκε στο Ποινικό μας Κώδικα με το Ν. 4285/2014, τροποποιήθηκε στη συνέχεια με το Ν. 4356/2015 και τέλος με το ν. 4619/2019 και τυποποιείται πλέον στο άρθρο 82 Α ΠΚ ως αυτοτελής μορφή αξιόποινης πράξης. Το τελευταίο μέρος της παρούσας εργασίας έχει αφιερωθεί στην προσέγγιση του ζητήματος της σχέσης της ελληνικής αντιρατσιστικής νομοθεσίας και της ελευθερίας της έκφρασης.

Τέλος, η ανάπτυξη ολοκληρώνεται με κάποιες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

1. Η ρητορική του μίσους

Ο όρος «ρητορική μίσους», νοείται ότι περιλαμβάνει «κάθε μορφή έκφρασης που διαδίδει, υποκινεί, προωθεί ή δικαιολογεί το φυλετικό μίσος, την ξеноφοβία, τον αντισημιτισμό ή άλλες μορφές μίσους που στηρίζονται στη μισαλλοδοξία, όπως τη μισαλλοδοξία που εκφράζεται μέσα από επιθετικό εθνικισμό και εθνοκεντρισμό, διάκριση και εχθρικότητα κατά μειονοτήτων, μεταναστών και ανθρώπων μεταναστευτικής καταγωγής», όπως ο ορισμός αυτός προτείνεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Μία από τις συνηθέστερες αιτίες πρόκλησης της ρητορικής μίσους είναι η ρατσιστική διάθεση. Ρητορική μίσους θεωρείται ομιλία, συμπεριφορά, χειρονομία, εικόνες, είδωλα, κείμενα ή παρουσιάσεις που είναι απαγορευμένες, επειδή υποκινούν επιζήμια δράση εναντίον ατόμου ή ομάδας. Εκτεταμένες συζητήσεις έχουν εγερθεί αναφορικά με την ελευθερία του λόγου και τη ρητορική μίσους, η στάθμιση δε μεταξύ τους είναι ένα πεδίο διαρκούς και δύσκολου προβληματισμού. Η ελεύθερη έκφραση απόψεων ή ιδεών, ακόμα και προσβλητικών ή ενοχλητικών, αποτελεί θεμελιώδες γνώρισμα του δημοκρατικού πολιτεύματος και συνιστά τον πυρήνα του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης, το οποίο σε δημοκρατικό κράτος προστατεύεται. Ωστόσο, η ρητορική μίσους και η δημόσια έκφραση ξеноφοβικού ή ρατσιστικού λόγου, μέσω του οποίου αμφισβητείται το δικαίωμα μιας ομάδας ανθρώπων να συμμετέχει ισότιμα στην κοινωνική ζωή εξαιτίας κάποιου γνωρίσματος της, καθώς και η προτροπή σε πράξεις βίας ή εκδηλώσεις μίσους εναντίον των μελών μιας τέτοιας ομάδας, δεν προστατεύονται από την ελευθερία του λόγου αλλά αντίθετα απαγορεύονται και τιμωρούνται. Η εξύβριση μάλιστα και η δυσφήμιση κολάζονται ποινικά. Ο προβληματισμός των νομικών είναι ποιο είναι το όριο μεταξύ της ελευθερίας έκφρασης και της δυσφήμισης και πόσο θα μπορούσε να λειτουργήσει ο τιμωρητικός χαρακτήρας στην ελευθερία έκφρασης. Δύο είναι, σε γενικές γραμμές, οι απαντήσεις και οι κυρίαρχες απόψεις στην προσκείμενη προβληματική.

Η πρώτη άποψη απορρίπτει κάθε ποινικοποίηση της ρητορικής του μίσους και προτάσσει την ελευθερία του λόγου. Πρόκειται για το λεγόμενο αμερικάνικο πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο, δημοκρατία σημαίνει να μπορεί ο καθένας να εκφράζεται, να τοποθετείται δημόσια και να προσπαθεί να πείσει τους άλλους. Σε κάθε δε περίπτωση πρέπει να γίνεται ανεκτός και να επιτρέπεται ο ακραίος λόγος, όσο απεχθής και αν είναι, διότι η ίδια η δημοκρατία είναι ένα πολίτευμα που θεμελιώνεται στην ελευθερία του λόγου και στην ανεξάρτητη τήρηση των νόμων, είτε μας βρίσκουν σύμφωνους είτε όχι. Διαφορετικά αυτοαναιρείται και αυτοακυρώνεται.

Η δεύτερη άποψη προτάσσει την υπεράσπιση ομάδων που θίγονται από τη ρητορική αυτή, θεωρώντας αυτές ευάλωτες, γι' αυτό και ποινικοποιεί το δημόσιο λόγο μίσους. Πρόκειται για το λεγόμενο ευρωπαϊκό πρότυπο. Οι υποστηρικτές της ποινικής δίωξης της ρητορικής του

μίσους, θεωρούν ότι με αυτόν τον τρόπο υπερασπίζονται την κοινωνική υπόληψη αυτών των ατόμων και ομάδων και συντελούν στην πρόληψη εγκλημάτων μίσους.

Η παρούσα λοιπόν εργασία - μελέτη έχει ως σταθερό σημείο αναφοράς, που δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από τον προσδιορισμό της ίδιας της έννοιας του μίσους, των ερεισμάτων της και σαφέστατα από την έννοια του ρατσισμού και της ρατσιστικής διάθεσης, ειδικότερες μορφές, της οποίας είναι ο προκλητικός και μισαλλόδοξος λόγος, ο εξτρεμισμός και οι προκαταλήψεις.

1.1. Οριοθέτηση των εννοιών προκλητικός και μισαλλόδοξος λόγος

Ο προκλητικός λόγος είναι ένα είδος έκφρασης που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της ελευθερίας έκφρασης και προστατεύεται από αυτήν, καθότι η ελεύθερη κυκλοφορία ενοχλητικών απόψεων είναι στοιχείο μίας δημοκρατικής πλουραλιστικής κοινωνίας. Ωστόσο σε κάποιες περιπτώσεις ο προκλητικός λόγος έχει αρνητική χροιά και μπορεί να επιφέρει ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Αυτό συμβαίνει όταν διεγείρει και ενθαρρύνει την προσφυγή στη βία ή την τέλεση αδικημάτων με συνέπεια τον άμεσο κίνδυνο διατάραξης της δημόσιας τάξης. Επομένως προκλητικός χαρακτηρίζεται ο λόγος που σκοπός της έκφρασης του είναι το ξέσπασμα βίας ή διάπραξης αδικημάτων, διαταράσσοντας την ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των πολιτών, ή απλώς η ενθάρρυνση και η εξύμνηση όλων αυτών.

Ο μισαλλόδοξος λόγος είναι η προσβλητική και συνάμα εκφοβιστική έκφραση που προκαλεί μίσος και διάκριση μεταξύ των ανθρώπων¹ λόγω φυλής, χρώματος, εθνικότητας, θρησκείας, φιλοσοφικών πεποιθήσεων και σεξουαλικών προτιμήσεων. Εκφέρεται με πολλές και ποικίλες μορφές, συμπεριλαμβανομένης της δια ζώσης ομιλίας, των συμβόλων και πιο πρόσφατα, δια μέσου ιστοσελίδων. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι καλλιεργεί αισθήματα ανωτερότητας των μελών μιας ομάδας έναντι μιας άλλης (που πιθανόν να είναι ιστορικά καταπιεσμένη), παίρνει τη μορφή δίωξης και επιδιώκει την ταπείνωση. Εδώ εντάσσονται και εκφράσεις ρατσισμού² και ξενοφοβίας.

¹ Μισαλλοδοξία σημαίνει εχθρότητα και συνεπώς έλλειψη ανοχής για κάθε αντίθετη άποψη, θεωρία και ιδίως ιδεολογία: θρησκευτική, εθνική, πολιτική. Βλ. σχετ. στο λήμμα «Μισαλλοδοξία» (Λεξικό Μπαμπινιώτη) στο «Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την ελληνική γλώσσα, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr>

² Ρατσιστικός λόγος μπορεί να προσδιοριστεί ο λόγος που εκφράζει προκατάληψη, υποτίμηση ή μίσος εναντίον ορισμένων προσώπων ή ομάδας προσώπων, λόγω της φυλής, του χρώματος, της εθνικότητας, του φύλου, της θρησκείας ή των προσωπικών πεποιθήσεων, της γλώσσας, της σεξουαλικής προτίμησης, των σωματικών ή πνευματικών μειονεκτημάτων τους ή άλλων διακριτικών χαρακτηριστικών τους, Τσακυράκης (1996), σελ. 261.

Ο εξτρεμισμός είναι η υπεράσπιση ακραίων μέτρων ή απόψεων. Ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως υπό πολιτικό ή θρησκευτικό πρίσμα, για να αναφερθεί σε μια ιδεολογία που θεωρείται (από τον ομιλητή ή από κάποια υπονοούμενη κοινή κοινωνική ομάδα) ότι απέχει πολύ από τις γενικές στάσεις της κοινωνίας και είναι ακραίο. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί σε οικονομικό πλαίσιο. Ο όρος συνήθως είναι υποτιμητικός³.

Τέλος, η προκατάληψη είναι η δυσμενής προδιάθεση απέναντι σε πρόσωπο ή ομάδα προσώπων, που βασίζεται σε αυθαίρετες γενικεύσεις και στερεότυπες πεποιθήσεις. Είναι απαραίτητο εδώ να διασαφηνιστεί ότι προκαταλήψεις βαρύνουν σχεδόν την πλειονότητα του κοινωνικού συνόλου. Είναι ωστόσο ικανές να υποκινήσουν το μίσος, όταν συναντώνται ανεξέλεγκτες, στον υπέρτατο βαθμό και με αισθητή την απουσία της κριτικής σκέψης. Η έλλειψη μορφωτικού επιπέδου και ορθής κοινωνικοποίησης συχνά τις τροφοδοτεί.⁴

Περαιτέρω και συνεχίζοντας την ανάλυση που αφορά το υπόβαθρο του μίσους, δε θα μπορούσαμε να παραλείψουμε μικρότερες μορφές του ρατσιστικού φαινομένου που τροφοδοτούνται από τις φυλετικές διακρίσεις.

1.2. Οριοθέτηση του προβλήματος των φυλετικών και ρατσιστικών διακρίσεων.

Με τους όρους «φυλετικές διακρίσεις» εννοείται κάθε διαχωρισμός, αποκλεισμός, περιορισμός ή προτίμηση με βάση τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή και την εθνική προέλευση που αποσκοπεί ή συνεπάγεται την άρση ή την διακύβευση της αναγνώρισης, της κτήσεως ή της ασκήσεως υπό συνθήκες ισότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τομέα. Υπάρχει πλήθος θεσμοθετημένων φυλετικών διακρίσεων (φανερές ή έμμεσες ή συγκαλυμμένες), και κοινωνικές εκδηλώσεις διακρίσεων, φυλετικού, εθνικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα, αλλά και πλήθος προκαταλήψεων, μεροληπτικών συμπεριφορών ακόμα και φυλετική βία, που είτε υφίστανται τις κυρώσεις του νόμου είτε όχι. Οι φυλετικές διακρίσεις διακατέχονται από τον ρατσισμό της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης, εκφράζονται και εκδηλώνονται με διάφορες και συνεχώς νέες μορφές, που έρχονται σε αντίθεση με τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και τις βασικές μορφές δικαιοσύνης.

Με την έννοια ρατσισμός αναφερόμαστε στην κοινωνική πρακτική που, αναπαράγοντας στερεότυπα, προκαταλήψεις και χρησιμοποιώντας τη δύναμη ή την εξουσία, υποστηρίζει την ανωτερότητα και προωθεί την επικυριαρχία συγκεκριμένης ομάδας προσώπων έναντι άλλων ομάδων. Ως δικαιολογία προσάπτεται η δήθεν κατωτερότητα ή επικινδυνότητα αυτής της ομάδας.

³

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BE%CF%84%CF%81%CE%B5%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

⁴ <http://healthnews.reporter.com.cy/psychology/article/1546/stereotypa-prokatalipsi-kai>

Γενικά η κατάληξη –ισμός (ρατσισμός, εθνικισμός κλπ) αναφέρεται στη χρήση κοινωνικής δύναμης για τη συστηματική άρνηση σε ανθρώπους της πρόσβασης σε δικαιώματα, πόρους, σεβασμό και αντιπροσώπευση στη βάση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Πρόκειται για ένα πολύμορφο και διαρκώς εξελισσόμενο φαινόμενο και συνάμα μία ιδιαίτερη σοβαρή προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, γι' αυτό και τα κράτη έχουν συγκεκριμένες νομικές υποχρεώσεις για την πρόληψη και την καταπολέμηση του ενώ ταυτόχρονα οι πολίτες υπέχουν ποινικής ευθύνης όταν τον εκδηλώνουν, μέσω ρατσιστικής βίας ή ρατσιστικού λόγου. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται και η ξενοφοβία, ο αντισημιτισμός, η ρομαφοβία και η ισλαμοφοβία.

Ειδικότερα, χαρακτηρίζει την ξενοφοβία, το αίσθημα παραλόγου ή συχνά και νοσηρού φόβου και αποστροφής προς τους ξένους, η οποία πηγάζει από προκαταλήψεις ή κοινωνικά κατασκευασμένες αντιλήψεις και όχι από αντικειμενικά δεδομένα. Στρέφεται κυρίως εναντίον των μεταναστών, των προσφύγων και αιτούντων ασύλου καθώς και των μελών μειονοτήτων.

Περαιτέρω, αντισημιτισμός ορίζεται η εχθρότητα κατά των Εβραίων και των Εβραϊκών κοινοτήτων, η οποία εκπηγάζει και ενισχύεται από θεωρίες περί της ύπαρξης συνωμοσιών των Εβραίων για οικονομική και πολιτική επικράτηση τους στον κόσμο.

Ρομαφοβία είναι η εχθρότητα προς τους Ρομά, βάσει θεωριών ή στερεοτύπων για τη βιολογική τους «κατωτερότητα» ή επικινδυνότητα.

Τέλος, η ισλαμοφοβία είναι η εχθρότητα εν γένει εναντίον του Ισλάμ ή των Μουσουλμάνων

2. Ο ρατσισμός στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές

Στις μέρες μας, η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη συχνά καταλήγει στην πρόταση για την επίτευξη ομοιογένειας και ομοιομορφίας, πολιτικού και εθνικού τύπου. Με την υποτίμηση της σημασίας της ισονομίας και της ισοπολιτείας, την ανοχή, ακόμα και την υποστήριξη της βίας, που χρησιμοποιείται ως πολιτικό μέσο με στόχο την υποκατάσταση των αρμόδιων κρατικών θεσμών και οργάνων, δημιουργούνται απατηλές ψευδαισθήσεις ανασυγκρότησης της κοινωνίας με φυλετικούς όρους. Οι πολωτικές αυτές πρακτικές, είτε από μέρους πολιτικών, είτε μέσων μαζικής ενημέρωσης και πολιτών, συνεπικουρούν τις ισχυρές τάσεις αμφισβήτησης των δημοκρατικών κεκτημένων, συγκεκριμένα της δικαιοκρατίας και της αξίας του κοινοβουλευτισμού που διασφάλισαν την κοινωνική ειρήνη και την ελευθερία. Ο ρατσισμός διχάζει, εμποδίζει την ανάπτυξη ατόμων και ομάδων, απειλεί την ειρηνική συνύπαρξη, οξύνει τις ανισότητες και στις πιο ακραίες του εκφράσεις, απειλεί ανθρώπινες ζωές και τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς. Πλάι, ωστόσο, στις πλέον επιθετικές του εκφράσεις, υπάρχουν και οι «μη προφανείς» μορφές ρατσισμού, αυτές οι «εκλεπτυσμένες» πρακτικές που κρύβουν προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα, τα οποία αναπαράγονται μέσω του λόγου, των συμπεριφορών, των

συνηθειών, έτσι που συχνά δεν αντιλαμβανόμαστε απόλυτα πώς λειτουργεί και πώς εκδηλώνεται στην καθημερινότητα μας.

Η διάχυση του ρατσιστικού λόγου, που ουσιαστικά απευθύνεται αποκλειστικά στους «πολίτες», αποκλείοντας τους μετανάστες, αναφέρεται στη σχέση πολιτών-μεταναστών με συγκρουσιακούς όρους, τοποθετεί στους πολίτες «θετικό» πρόσημο και στους μετανάστες «αρνητικό» και όπου επιλέγεται μία θολή γενικολογία, υπερβολές, αρνητικές μεταφορές και απαξιωτικές εκφράσεις για μια συγκεκριμένη ομάδα της κοινωνίας, όπως και η «ξενοφοβία», βασίζεται σε μία προϋπάρχουσα κατάσταση, η οποία εξελίσσεται.

Επίσης, στην ενότητα αυτή της παρούσας εργασίας, θα πρέπει να αναπτυχθεί ο βαθμός και η επίδραση των σύγχρονων μέσων ενημέρωσης στην καλλιέργεια του ρατσιστικού φαινομένου και στη διάδοση του ρατσιστικού λόγου.

2.1. Ο ρόλος των Μέσων Πληροφόρησης στον ρατσιστικό λόγο

Στη σύγχρονη εποχή, τα μέσα πληροφόρησης με την επιλογή θεμάτων που αφορούν τους μετανάστες ή άλλες μειονότητες όπως οι Ρομά, αλλά και με τον τρόπο που τα παρουσιάζουν, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία παραγωγής και αναπαραγωγής των νεορατσιστικών προκαταλήψεων. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την ταύτιση της έλευσης των μεταναστών με την αύξηση της εγκληματικότητας, στοιχείο το οποίο τα μέσα ενημέρωσης το επιτυγχάνουν χωρίς να χρειάζεται να χρησιμοποιούν μια γλώσσα ανοικτά και άμεσα ρατσιστική και τις περισσότερες φορές χωρίς συνειδητή πρόθεση διάδοσης εκ μέρους τους ρατσιστικών αντιλήψεων στην κοινή γνώμη, αλλά με την πεποίθηση ότι ασκούν μια ουδέτερη πληροφοριακή λειτουργία, ενημερώνοντας το κοινό για θέματα με ευρύτερο κοινωνικό ενδιαφέρον, τα οποία σχετίζονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με τις διάφορες μειονότητες.

Η επίδραση των μέσων πληροφόρησης στην ανάπτυξη του ρατσιστικού φαινομένου δεν περιορίζεται μόνο στην αναπαραγωγή του διάχυτου στην κοινωνία ρατσισμού αλλά έχει ταυτόχρονα ή και εναλλάξ δύο όψεις: την παθητική και την ενεργητική.

Παθητικά, τα μέσα πληροφόρησης προβάλλουν τις ρατσιστικές ή ξενοφοβικές προκαταλήψεις που αναπτύσσονται στην κοινωνία, επιβοηθώντας στην εδραίωση τους. Ενεργητικά, τα μέσα πληροφόρησης απλουστεύουν εις βάρος των μεταναστών πραγματικότητες πολύ πιο σύνθετες, δραματοποιούν στην ουσία τις περιστάσεις, στρέφοντας την προσοχή της κοινής γνώμης γύρω από προβλήματα που σχετίζονται με την παρουσία των μεταναστών, τα οποία ωστόσο δεν έχουν την κρισιμότητα που τους αποδίδεται.

Μέσα από αρκετές μελέτες που έχουν διεξαχθεί εντός ελληνικής επικράτειας⁵, αντλούμε τα επιμέρους στοιχεία και τους τρόπους με τους οποίους τα μέσα ενημέρωσης καλλιεργούν την αρνητική εικόνα, προβάλλοντας παράλληλα το ρατσιστικό περιεχόμενο. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα εξής χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Οι μετανάστες έρχονται στη χώρα μας για να ζήσουν και να εργαστούν σε βάρος μας (ανταγωνισμός). Η άποψη αυτή αναπαράγεται συχνά από τα μέσα πληροφόρησης, τα οποία κεκαλυμμένα θα μας πληροφορήσουν λόγου χάρη για ένα νέο κύμα μεταναστών στη χώρα μας. Συγχρόνως, η μερική νομιμοποίηση μεταναστών εργαζομένων στη χώρα μας δεν αποκλείεται να ενισχύσει τον ισχυρισμό αυτό, αφού συνεπάγεται αναγκαία ένα βαθμό θεσμοποίησης ορισμένων κοινωνικών δικαιωμάτων για τους μετανάστες, γεγονός που μπορεί να προκαλέσει αισθήματα ανησυχίας μεταξύ των Ελλήνων πολιτών σχετικά με την επίδραση της παρουσίας τους στην αύξηση της ανεργίας στη χώρα μας και στην κρίση του συστήματος των κοινωνικών υπηρεσιών. Να σημειωθεί ότι αυτή η κρίση μαζί με όλα τα παραπάνω υπερπροβάλλονται από τον τύπο και την τηλεόραση.

Η παρουσίαση όλων των μεταναστών, ανεξαιρέτως, ως μίας επικίνδυνης κοινωνικής ομάδας, ενισχύεται περαιτέρω από την επικράτηση και χρήση του όρου «λαθρομετανάστες» (απειλή)⁶. Πρόκειται για έναν ευρέως χρησιμοποιούμενο όρο, ειδικά τα τελευταία χρόνια που παρατηρείται καθημερινά είσοδος μεταναστών, στερούμενων νομιμοποιητικών εγγράφων, στη χώρα μας, όρος που έχει αρνητικό περιεχόμενο και αναπαράγει μία εικόνα μεταναστών-εισβολέων και παράλληλα επιρρεπών σε κάθε εγκληματική ενέργεια. Γίνεται δε αντιληπτό ότι, όσο πιο εξαθλιωμένος είναι κάποιος και όσο πιο κοινωνικά απομονωμένος, τόσο πιο πιθανό είναι να αναπτύξει εγκληματική δραστηριότητα, αλλά αντίθετα όσοι αλλοεθνείς διαπράττουν εγκλήματα αντιμετωπίζονται ως μέλη μίας εθνικής ομάδας που αναπτύσσει κοινωνικές παθογένειες και της όποιας κύριο χαρακτηριστικό είναι η ροπή προς την εγκληματικότητα.

Πολύ συχνά γίνεται αναφορά, μέσω των μέσων πληροφόρησης, στα προβλήματα που έχει προκαλέσει η άφιξη των μεταναστών στη χώρα μας (προβλήματα). Τέτοιου είδους ζητήματα είναι οι δομές των χώρων φιλοξενίας, η έλλειψη στοιχειώδους υλικοτεχνικής υποδομής, υγιεινής στους χώρους αυτούς, τα προβλήματα ασθενειών αλλά και η αντίδραση μέρους του εγχώριου πληθυσμού στην πιθανή κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, αποτελούν καθημερινό θέμα της ειδησεογραφίας. Οι μετανάστες δηλαδή, αποτελούν αντικείμενο δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος και θεμάτων σχετικά με την μετανάστευση και τα προβλήματα που αυτή δημιουργεί. Καλλιεργείται μία λογική του «φαίνεσθαι», καθότι σπάνια γίνεται αναφορά στις

⁵ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Χαρά Στρατουδάκη «Έρευνες για τους μετανάστες στην Ελλάδα, Ερευνητικές Εμμονές και Εκκρεμότητες» Κείμενα Εργασίας 2008/20, <http://www.ekke.gr>

⁶ Χ. Κωνσταντινίδου, «Κοινωνικές Αναπαραστάσεις του Εγκλήματος» εκδ. Αντ. Σάκκουλα 2001, σελ.111

καθημερινές όψεις της ζωής των μεταναστών, ενταγμένων ή μη στην ελληνική κοινωνία και σίγουρα δεν ενθαρρύνεται η συνδρομή στην επίλυση των προβλημάτων τους.

Η πολιτισμική διαφορετικότητα των μεταναστών που παρουσιάζεται από τα μέσα πληροφόρησης, εστιάζεται σε κάποια ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά τους, θεωρούμενα μάλιστα ως διακριτό τους γνώρισμα, όπως είναι για παράδειγμα το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο. Η αναπαραγωγή λοιπόν, περιστατικών που σχετίζονται με τους μετανάστες, από τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, στηρίζεται σε αυτά τα παρωχημένα στερεότυπα και γίνεται με τρόπο που όχι μόνο δεν γεφυρώνει (συρρικνώνει) αυτές τις πολιτισμικές διαφορές, αλλά αντίθετα τις αμβλύνει και καταδεικνύει. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ρατσιστικό χιούμορ, που ειρωνεύεται ή γελοιοποιεί μία κοινωνική ομάδα εξαιτίας κάποιων χαρακτηριστικών ή επιλογών τους.

2.2. Ρητορική μίσους στο διαδίκτυο

Αναντίρρητα ζούμε στην εποχή όπου το διαδίκτυο αποτελεί τον κύριο «χώρο» έκφρασης σκέψεων, ανταλλαγής ιδεών, αφού λόγω του παγκόσμιου χαρακτήρα του, την εξαιρετικά μεγάλη, έως και άμεση, ταχύτητα μετάδοσης πληροφορίας καθώς και τη δυνατότητα για αμφίδρομη επικοινωνία καθιστά τους χρήστες του, άμεσους παρατηρητές και σχολιαστές των εξελίξεων. Το διαδίκτυο θεωρείται ένα άκρως δημοκρατικό μέσο μαζικής επικοινωνίας, γι' αυτό και βρίσκει απήχηση σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και ηλικίες, με κύρια απήχηση όμως στους νέους. Η ανωνυμία και η μαζικότητα που αυτό προσφέρει το καθιστά ένα πρόσφορο εργαλείο και μέσο διακίνησης. Ρητορικής μίσους, αναπτύσσεται ιδιαίτερα στα κοινωνικά δίκτυα (social media) που αποτελούν το κύριο πεδίο ανταλλαγής ιδεών ή καταγραφής/έκφρασης απόψεων μέσω του Διαδικτύου. Επίσης, η δυσκολία της ρύθμισης ελέγχου του διαδικτύου και το γεγονός ότι οι περισσότεροι άνθρωποι τολμούν να πουν περισσότερα στο διαδίκτυο παρά στην πραγματική ζωή εκτός διαδικτύου έχει ως αποτέλεσμα να γίνεται πιο περίπλοκος και δυσχερής ο έλεγχος του διαδικτυακού μίσους. Έχει υπάρξει μία δραματική αύξηση παγκοσμίως σε περιστατικά προκατάληψης εναντίον μειονοτήτων με εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά και άλλα χαρακτηριστικά. Παράλληλα, έχει παρατηρηθεί αύξηση και σε όλων των ειδών την προπαγάνδα ρατσιστικού και ξενοφοβικού περιεχομένου. Τέτοιου είδους υλικό διαδίδεται μαζικά στον κυβερνοχώρο προκαλώντας ανησυχία σε πολλές χώρες. Για το λόγο αυτό και η Γενική Σύνοδος των Εθνών έχει απευθύνει έκκληση για μία επαναξιολόγηση του διαδικτύου, με στόχο την εξάλειψη ρατσιστικών και φυλετικών διακρίσεων. Ωστόσο, το διαδίκτυο αποτελεί ένα πολυπρόσωπο μέσο γι' αυτό και πρέπει να προσεγγιστεί προσεκτικά.

Αρχικά, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τη δομή του διαδικτύου (internet) και το πώς διαφέρει από τα παραδοσιακά μέσα. Το διαδίκτυο λοιπόν είναι ένα όχημα ταυτόχρονης

μαζικής επικοινωνίας, το οποίο υπερβαίνει την κλίμακα και την αμεσότητα άλλων μορφών δημοσίευσης πληροφοριών σε διεθνές επίπεδο, όπως είναι τα ραδιόφωνο, η τηλεόραση κ.ο.κ. Σε αντίθεση με τα άλλα μέσα, το διαδίκτυο περιλαμβάνει μία ποικιλία μεθόδων επικοινωνίας, που μπορούν να ταξινομηθούν σε ετερόχρονη επικοινωνία, όπως ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, forum όπου κάθε χρήστης «συνδέεται» και έχει πρόσβαση σε θεματικά κατηγοριοποιημένα μηνύματα και στην ταυτόχρονη επικοινωνία με λίγους ή πολλούς (chat rooms). Το βασικότερο χαρακτηριστικό του διαδικτύου είναι ότι ο χρήστης μπορεί να παράγει δικό του λόγο και περιεχόμενο ή να αναπαράγει πληροφορίες από άλλη πηγή. Ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα σε κάθε άτομο να προσεγγίζει έναν απροσδιόριστο αριθμό άλλων χρηστών, με μεγάλη ταχύτητα, μικρό κόστος και πάνω σε μία πλούσια θεματολογία. Η πρόσβαση στο διαδίκτυο λοιπόν, μας δίνει τη διπλή ιδιότητα, του εκδότη και του ομιλητή. Το διαδίκτυο έχει δημιουργήσει νέους τρόπους και διαύλους για να επικοινωνούμε με περισσότερους ανθρώπους. Ωστόσο, τα όρια σχετικά με το τι μπορούμε να κοινωνήσουμε στο διαδίκτυο, είναι πολύ λιγότερα απ' αυτά που ισχύουν εκτός διαδικτύου.

Η παρακολούθηση του όγκου και του εύρους της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο είναι εξαιρετικά δύσκολη. Μάλιστα, ακριβώς αυτή η δυσκολία του, το καθιστά το πλέον προσίτο μέσο σε εκείνους που θέλουν να διαδώσουν μίσος, οι οποίοι το πράττουν μέσω διαδικτύου, και ταυτόχρονα όλο και δυσχεραίνεται το έργο των κυβερνήσεων να το ελέγξουν. Το παράνομο περιεχόμενο των μέσων επικοινωνίας αποτελούσε πάντα έναν κίνδυνο, λόγω δε της ιδιάζουσας φύσης του διαδικτύου, που είναι αδύνατον να υπάρξει κεντρικός έλεγχος. Συνεπώς, ο καθένας μπορεί να εισάγει στο σπίτι του παράνομο υλικό ή υλικό που ενθαρρύνει εγκληματικές συμπεριφορές. Λόγω της έλλειψης συνόρων και ορίων, ο έλεγχος του κυβερνοχώρου εμφανίζεται πολύ δύσκολος αν όχι αδύνατος. Η δυνατότητα υλοποίησης πραγμάτων σε μία ευρεία κλίμακα, είναι αυτό που προσελκύει όχι μόνο το δημοσιογράφο, το ρεπόρτερ εφημερίδας αλλά και τον αρχηγό ομάδας ρατσιστικού λόγου ή τον τρομοκράτη.

Αποτυπώνεται ως επιτακτική ανάγκη η αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο. Πολλοί θεωρούν ότι, «το διαδίκτυο θα βρει τη λύση μόνο του» και ότι θα πρέπει να αφήσουμε εντελώς ελεύθερο το λόγο, τουλάχιστον σε αυτόν τον χώρο. Ο ορισμός της ρητορικής του μίσους από το Συμβούλιο της Ευρώπης, όπως προαναφέρθηκε, προβλέπει «κάθε μορφή έκφρασης», με άλλα λόγια όχι μόνο τον λόγο, αλλά και εικόνες, βίντεο και κάθε άλλο είδος δραστηριότητας στο διαδίκτυο. Επομένως, και το κυβερνομίσος είναι ρητορική μίσους και πρέπει να αντιμετωπιστεί. Το περιεχόμενο των ρατσιστικών μηνυμάτων που διαδίδεται μέσω του ίντερνετ εκτείνεται από προκλητικές διατριβές ή μελέτες σε δήθεν επιστημονικές παρουσιάσεις μέχρι και φωτογραφίες, βίντεο, φυλετικές-ρατσιστικές δημοσιεύσεις και «e-mails». Οι εξτρεμιστικές και ρατσιστικές ομάδες που δραστηριοποιούνται στο διαδίκτυο είναι άρτια οργανωμένες. Πρόκειται για τα λεγόμενα «hate groups» που δημιουργούν και ανεβάζουν «websites» και

υπερσυνδέσμους σε άλλες πηγές πληροφοριών μίσους στοχεύοντας με την προπαγάνδα τους σε συγκεκριμένες ομάδες. Μέλη αυτών των εξτρεμιστικών οργανώσεων, δημιουργούν ιστότοπους πίσω από την ανωνυμία των διαμερισμάτων τους, προσεγγίζοντας με τον τρόπο αυτό χιλιάδες ανθρώπους δίνοντας την εντύπωση ότι είναι μέρος ενός οργανωμένου και δημοφιλούς διεθνούς κινήματος. Η ρητορική μίσους διαδίδεται και διογκώνεται στο διαδίκτυο όπου η διαφήμιση του μίσους (ενισχυμένη και με ποικίλα οπτικοακουστικά μέσα) είναι φθηνή και άμεση και απευθύνεται σε ένα ευρύ κοινό. Το διαδίκτυο λειτουργεί σαν πολλαπλασιαστής δύναμης της ρητορικής μίσους, γεγονός που οφείλεται στο ότι υποτιμάμε τις καταστρεπτικές συνέπειες που έχει στους ανθρώπους. Μάλιστα, είναι γνωστό ότι έχουν επικρατήσει δύο μύθοι γύρω από τις ηλεκτρονικές κοινωνικές επαφές, ήτοι ο μύθος της ατιμωρησίας και ο μύθος της ανωνυμίας. Και οι δύο αυτοί μύθοι στηρίζονται στο γεγονός ότι στο χώρο του διαδικτύου μόνο και εφόσον είναι δυνατό μπορεί να εντοπιστεί ο συγγραφέας ή ο αυτουργός του υλικού προπαγάνδας στο χώρο αυτό από τις διωκτικές αρχές. Η εντύπωση μάλιστα, ότι μπορεί κάποιος να δημοσιεύσει ή να αναδημοσιεύσει ηλεκτρονικό περιεχόμενο ρητορικής μίσους χωρίς να αφήσει «ίχνη», καθιστά πιο εύκολη την έκφραση μίσους απ' ότι εάν ο δράστης γνωρίζει ότι όλος ο κόσμος θα έχει πρόσβαση στο όνομα του. Η ανωνυμία, όπως προεκτέθη, δημιουργεί ταυτόχρονα μία αίσθηση ατιμωρησίας: οι άνθρωποι πίσω από τη ρητορική μίσους μπορεί να ξέρουν ότι οι πράξεις τους είναι παράνομες, άδικες ή ανήθικες, αλλά είναι σίγουροι ότι δεν θα τους συμβεί τίποτα. Η ατιμωρησία είναι επίσης μύθος γιατί η ρητορική μίσους στο διαδίκτυο μπορεί να αποτελέσει λόγο δίωξης σε πολλά κράτη, τόσο της ΕΕ, όσο και παγκοσμίως.

Σύμφωνα με μερικές μελέτες που έχουν αποπειραθεί να διερευνήσουν σε ποια έκταση οι νέοι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με μίσος κατά τις διαδικτυακές τους δραστηριότητες, προκύπτει ότι στην Ευρώπη, ένα ποσοστό 6% των χρηστών του διαδικτύου ανέφεραν ότι είχαν πέσει θύμα εκφοβισμού στο διαδίκτυο, ενώ 3% παραδέχτηκαν ότι είχαν εκφοβίσει άλλους⁷. Εν συνεχεία ποσοστό 16% των νεαρών χρηστών του διαδικτύου στον Καναδά λένε ότι έχουν δημοσιεύσει σχόλια στο διαδίκτυο που εξέφραζαν μίσος προς έναν άνθρωπο ή μία ομάδα ανθρώπων⁸, ενώ ποσοστό 78% των ερωτηθέντων σε διαδικτυακή έρευνα ανέφεραν ότι συναντούσαν ρητορική μίσους στο διαδίκτυο σε τακτική βάση⁹.

⁷ Από έρευνα του EU KidsOnline: [www2.lse.ac.uk/media@ise/research/eukidsonline/eu%20kids%20ii_20_\(2009-11\)/eukidsonlineireports/final%20report.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@ise/research/eukidsonline/eu%20kids%20ii_20_(2009-11)/eukidsonlineireports/final%20report.pdf).

⁸ Από το 'Young Canadians In a Wired World' (Νέοι Καναδοί σε έναν καλωδιωμένο κόσμο), μια εθνική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε σχολεία με 5.272 παιδιά και νέους πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ευρήματα ποιοτικής έρευνας με ομάδες εστίασης με γονείς και νέους ηλικίας 11 έως 17 ετών, 2003 – 2005.

⁹ Διαδικτυακή έρευνα του Συμβουλίου της Ευρώπης στα πλαίσια της εκστρατείας No Hate Speech Movement, 2012. www.coe.int/youthcampaign

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

3. Η ποινικοποίηση των διακρίσεων και της ρητορικής μίσους σε Διεθνή και Ευρωπαϊκά Κείμενα.

Η απαγόρευση των διακρίσεων θεμελιώνεται σε σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων με δεσμευτική ισχύ, που έχουν εκδοθεί τόσο από τον ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, όσο και από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.1. Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ

Ειδικότερα στη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ¹⁰ για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων (1965), η οποία έχει υπογραφεί και κυρωθεί χωρίς επιφυλάξεις από την Ελλάδα με το ν.δ. 494/1970, προβλέπεται ότι πρέπει να ποινικοποιηθεί α) κάθε διάδοση ιδεών που βασίζονται στην φυλετική ανωτερότητα ή το μίσος, β) κάθε παρότρυνση για κάθε φυλετική διάκριση, γ) κάθε πράξη βίας ή παρότρυνσης για διάπραξη τέτοιων πράξεων εναντίον οποιασδήποτε φυλής ή ομάδας προσώπων άλλου χρώματος ή εθνολογικής προέλευσης και δ) και κάθε πράξη συμμετοχής σε οργάνωση που παροτρύνει σε ρατσιστική διάκριση ή την ενθαρρύνει.

3.2. Πρωτοβουλία Συμβουλίου της Ευρώπης - Σύμβαση της Βουδαπέστης για το κυβερνοέγκλημα

Η προσπάθεια καταστολής της εγκληματικότητας στον κυβερνοχώρο ξεκίνησε ήδη από το έτος 1997, όταν το Συμβούλιο της Ευρώπης ανέλαβε την πρωτοβουλία και συγκρότησε μία ειδική επιτροπή εμπειρογνομόνων με σκοπό την υιοθέτηση της κατάλληλης νομοθεσίας και την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας στον κυβερνοχώρο και ιδίως την αποτροπή των ενεργειών που στρέφονται κατά του απορρήτου, της ακεραιότητας και της διαθεσιμότητας των συστημάτων υπολογιστών, των δικτύων υπολογιστών και των ηλεκτρονικών δεδομένων .

Αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής ήταν η κατάρτιση της υπ' αριθμ. 185 Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο, η οποία υπεγράφη στις 23-11-2001 στη Βουδαπέστη και τέθηκε σε ισχύ το 2004. Η Σύμβαση αυτή βρίσκεται στο επίκεντρο

¹⁰ Άρθρο 2 Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948), Διεθνής Σύμβαση για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων (1965), άρθρα 2 και 20 παρ. Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966).

κάθε συζήτησης και οργανωμένης προσπάθειας αντιμετώπισης του κυβερνοεγκλήματος, καθότι αφενός θέτει σε διεθνές επίπεδο τις βάσεις για μια εναρμόνιση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου της πληροφορικής και αφετέρου έχει υπογραφεί, όχι μόνο από όλες τις χώρες που είναι μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και τρίτες χώρες. Τούτο δικαιολογείται από το γεγονός ότι προτείνει ένα νέο ενιαίο νομικό και θεσμικό πλαίσιο σχετικά με το κυβερνοέγκλημα και θεωρείται το πληρέστερο έως σήμερα διεθνές πρότυπο.

3.3. Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων υπολογιστών, Στρασβούργο 28.1.2003

Τα Κράτη-Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και τα υπόλοιπα Συμβαλλόμενα Κράτη της Σύμβασης για το Έγκλημα στον Κυβερνοχώρο, που άνοιξε προς υπογραφή στην Βουδαπέστη στις 23 Νοεμβρίου 2001, τόνισαν την ανάγκη διασφάλισης όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου χωρίς καμιά διάκριση από πράξεις ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης, οι οποίες συνιστούν κατάφωρη παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και απειλή για το κράτος δικαίου και τη δημοκρατική σταθερότητα. Θεωρώντας ότι το εθνικό και διεθνές δίκαιο είναι αναγκαίο να προβλέπει επαρκή νομική αντίδραση σε προπαγάνδα ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης, μέσω συστημάτων υπολογιστών υπέγραψαν στο Στρασβούργο στις 28-01-2003 το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων υπολογιστών. Με το Ν. 4411/2016 κυρώθηκε από την Ελλάδα, μετά από πολλά χρόνια η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον Κυβερνοχώρο, καθώς και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων υπολογιστών.

Στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 2003 ειδικότερα προβλέπεται η υποχρέωση ποινικοποίησης, εφόσον τελούνται μέσω συστημάτων υπολογιστών, των εξής αδικημάτων (άρθρα 3-6): α) της διάδοσης ρατσιστικού και ξενοφοβικού υλικού, β) του εκφοβισμού προσώπων προς τέλεση σε βάρος τους εγκλημάτων, επειδή ανήκουν σε ομάδα που διακρίνεται λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γ) της δημόσιας προσβολής προσώπων επειδή ανήκουν σε κάποια από τις άνω ομάδες και δ) της διάδοσης υλικού, στο οποίο διατυπώνεται άρνηση, υποτίμηση, έγκριση ή δικαιολόγηση γενοκτονίας ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας .

3.4. Απόφαση πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ για την καταπολέμηση μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας

Στον άξονα της προσπάθειας αντιμετώπισης της διακίνησης μίσους για υποκίνηση φυλετικών διακρίσεων και εξτρεμιστικής προπαγάνδας μέσω του διαδικτύου, εκτός από την υπογραφή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη σύμβαση για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο, σχετικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων πληροφορικής, κινήθηκαν και πολλές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την κοινή δράση 96/443/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 15ης Ιουλίου 1996 αλλά και την απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, η οποία προβλέπει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για τον ποινικό κολασμό των πράξεων ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η πράξη αυτή δεν αφορά ειδικά το διαδίκτυο όπως το ως άνω Πρόσθετο Πρωτόκολλο, αλλά βρίσκει εφαρμογή και σε πράξεις που τελούνται σε αυτό¹¹.

3.4.1. Βασικά στοιχεία της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ

Η απόφαση-πλαίσιο ορίζει κοινή προσέγγιση ποινικού δικαίου για ορισμένες μορφές ρατσισμού και ξενοφοβίας, ιδίως όσον αφορά δύο είδη αδικημάτων, τα κοινώς λεγόμενα «ρητορική μίσους» και «εγκλήματα μίσους» λόγω ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Όσον αφορά τη «ρητορική μίσους», τα κράτη μέλη πρέπει να διασφαλίσουν ότι τιμωρούνται οι ακόλουθες εκ προθέσεως πράξεις όταν στρέφονται κατά ομάδες προσώπων ή μέλους ομάδας, που προσδιορίζονται βάσει της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής: Ειδικότερα: α) η δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους που στρέφεται κατά ομάδες προσώπων ή μέλους ομάδας, η οποία προσδιορίζεται βάσει φυλής, χρώματος, γενεαλογικών μεταβολών, εθνικής ή εθνοτικής μεταβολής, β) η τέλεση της προηγούμενης πράξης με δημόσια διάδοση ή διανομή φυλλαδίων, εικόνων ή άλλου υλικού, γ) η δημόσια επιδοκίμασία, άρνηση ή χονδροειδής υποβάθμιση της σοβαρότητας εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζονται στα άρθρα 6, 7 και 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ), ή εγκλημάτων, που ορίζονται στο άρθρο 6 του Οργανισμού του Διεθνούς Στρατοδικείου, που έχει προσαρτηθεί στη συμφωνία του Λονδίνου της 8 Αυγούστου 1945 και τελείται κατά τρόπο που είναι πιθανόν να υποκινήσει βία ή μίσος στρεφόμενο κατά μιας τέτοιας ομάδας ή ενός ή περισσότερων μελών μιας τέτοιας ομάδας.

¹¹ Ιωάννης Ιγγλεζάκης, Ο μισαλλόδοξος λόγος στο διαδίκτυο και η ποινική αντιμετώπιση του με το ν.4285/2014, Σνήγορος 109/2015, σ.65

3.4.2. Το περιεχόμενο των επιμέρους πράξεων της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ ΔΕΥ για την καταπολέμηση μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας

A. Διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα ή το μίσος

Η διάδοση ιδεών που βασίζονται στη φυλετική ανωτερότητα ή το μίσος δεν εμπεριέχει άνευ άλλου τινός προσβολή εννόμου αγαθού. Η πράξη αρχίζει να αποκτά ποινικό ενδιαφέρον, όταν παίρνει τα χαρακτηριστικά της «δημόσιας προσβολής προσώπων, επειδή ανήκουν σε συγκεκριμένη ομάδα», όπως περιγράφεται στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα. Ο όρος «προσβολή» είναι εξαιρετικά ασαφής, εντούτοις με βάση τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα με τα οποία επιχειρείται η αντιμετώπιση των ρατσιστικών διακρίσεων, ως «προσβολή» θα πρέπει να νοηθεί κάθε υποτίμηση ή μειωτικός χαρακτηρισμός μέσω του οποίου αμφισβητείται η ισότιμη συμμετοχή των μελών μιας ομάδας στην κοινωνική ζωή. Η ποινικοποίηση μάλιστα συναρτάται με τη «δημόσια» τέλεση της πράξης ή τη διάδοση των ρατσιστικών ιδεών, ήτοι δεν ποινικοποιείται αυτή καθαυτή η έκφραση της συγκεκριμένης άποψης. Ποινικό ενδιαφέρον αποκτά η πράξη, που δημιουργεί αντικειμενικά τους όρους, ώστε ν' αποκλειστεί η δυνατότητα ισότιμης και ελεύθερης συμμετοχής ομάδων του πληθυσμού στην κοινωνική ζωή και αυτό είναι νοητό, όταν δημιουργεί μία επιθετική ετοιμότητα κατά των μελών των συγκεκριμένων ομάδων, όταν δηλαδή διαθέτει πραγματική δύναμη υποκίνησης.

Γενικότερα, το στοιχείο της διάδοσης των ρατσιστικών ιδεών και των φυλετικών διακρίσεων θα πρέπει να προκύπτει από την περιγραφή του νόμου. Πρέπει, δηλαδή, να τυποποιηθεί μόνον εκείνη η πράξη υποτίμησης ή μειωτικής διάκρισης κατά των μελών μιας ομάδας, εξαιτίας της ένταξής τους σε αυτήν, η οποία είναι αντικειμενικά πρόσφορη, εξαιτίας του τρόπου και των συνθηκών υπό τις οποίες τελείται, να κινητοποιήσει αόριστο αριθμό ατόμων σε διακριτική μεταχείριση κατά της συγκεκριμένης ομάδας, προκαλώντας έτσι δυνατότητα κινδύνου για τη δημόσια τάξη.

B. Προτροπή σε υιοθέτηση διακριτικής μεταχείρισης

Η προτροπή στην υιοθέτηση διακριτικής μεταχείρισης ή πολύ περισσότερο σε πράξεις βίας κατά ομάδων πολιτών, είναι μια συμπεριφορά της οποίας η ποινικοποίηση ζητείται τόσο από τη Διεθνή Σύμβαση του 1965, όσο και από το Πρωτόκολλο του 2003 και την Απόφαση Πλαίσιο του 2008. Για τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος δεν είναι αρκετή η απλή παρακίνηση για την τέλεση κάποιας πράξης, αλλά όπως έχει δεχθεί και το ΕΔΔΑ, η υποκίνηση σε μίσος ή πράξεις βίας θα πρέπει να είναι αντικειμενικά πρόσφορη να κινητοποιήσει στην τέλεση των συγκεκριμένων πράξεων. Η προσφορότητα αυτή κρίνεται με γνώμονα την ιδιότητα του δράστη, τον αριθμό και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των αποδεκτών του μηνύματος και τις συγκεκριμένες συνθήκες τόπου και χρόνου και αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου

να θεμελιωθεί μία δυνατότητα κινδύνου για τη δημόσια τάξη στο αντίστοιχο κατά περιεχόμενο έγκλημα της διέγερσης. Η τυποποίηση, επομένως, κάθε προτροπής που απευθύνεται σε αόριστο αριθμό ατόμων για την εκτέλεση συγκεκριμένων πράξεων διακριτικής μεταχείρισης ή πράξεων βίας, εφόσον έχει τη δύναμη μαζικής κινητοποίησης για την υλοποίηση των πράξεων αυτών, εμπεριέχει ήδη αρκετό άδικο ως έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης της δημόσιας τάξης.

Γ. Συσσωμάτωση ως αξιόποινη έκφραση διακριτικής μεταχείρισης

Την ποινικοποίηση της συμμετοχής σε ομάδα για την πραγματοποίηση ρατσιστικής προπαγάνδας ή την τέλεση πράξεων κατά των μελών ομάδων που διακρίνονται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ζητά και απαιτεί μόνο η Διεθνής Σύμβαση του 1965. Η δράση τέτοιων ομάδων απασχολεί άλλωστε ιδιαίτερα τους διεθνείς οργανισμούς τα τελευταία χρόνια. Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ καταδίκασε με ψήφισμά της τη δράση των εξτρεμιστικών ρατσιστικών οργανώσεων και τους τρόπους δράσης τους τονίζοντας ότι συμβάλλουν στην πυροδότηση του ρατσισμού, της ξеноφοβίας και της μισαλλοδοξίας.

Επίσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υποστηρίζει ότι δεν είναι αναγκαία η ανάπτυξη οποιασδήποτε σχετικής δραστηριότητας από την πλευρά των εξτρεμιστικών οργανώσεων, αλλά η συμμετοχή σε τέτοιου είδους οργανώσεις θα πρέπει από μόνη της να είναι αξιόποινη.

Δ. Άρνηση ιστορικών γεγονότων

Προβληματισμός ανακύπτει αναφορικά με το ζήτημα εάν η αμφισβήτηση ιστορικών γεγονότων (την Ποινικοποίηση της οποίας δεν ζητεί η Διεθνής Σύμβαση του 1965, αλλά το Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα καθώς και η Απόφαση –Πλαίσιο του 2008) προσβάλλει πράγματι κάποιο έννομο αγαθό. Όπως παρατηρούν οι συντάκτες της Εισηγητικής Έκθεσης, αλλά και το ΕΔΔΑ με τη νομολογία του «τέτοιες συμπεριφορές ... αποσκοπούν στο να ενισχύσουν ή να προωθήσουν την πολιτική που οδήγησε στο Ολοκαύτωμα και έχουν εμπνεύσει τη δράση ρατσιστικών οργανώσεων».

Στη θεωρία έχει υποστηριχθεί η άποψη, ότι η άρνηση ιστορικών γεγονότων, ακόμα και όταν ως επιπλέον προϋπόθεση της ποινικοποίησης της, τίθεται η δυνατότητα διατάραξης της δημόσιας τάξης, δεν μπορεί όμως να αναχθεί σε ποινικό αδίκημα, διότι η συμπεριφορά αυτή δεν είναι εκ φύσεως πρόσφορη να προκαλέσει καθ' εαυτή καταστάσεις συγκεκριμένου κινδύνου.

Εντούτοις, η άρνηση ιστορικών γεγονότων αποκτά ποινικό ενδιαφέρον όταν γίνεται με τέτοιο τρόπο και σε τέτοιες συνθήκες, ώστε να είναι αντικειμενικά πρόσφορη να κινητοποιήσει σε πράξεις βίας ή μισαλλοδοξίας κατά των μελών μιας ομάδας που προσδιορίζεται με ορισμένα χαρακτηριστικά. Στη διαπίστωση αυτή καταλήγει κάποιος όταν προσεγγίζει τη δημόσια τάξη ως ένα αντικειμενικά προσδιοριζόμενο, υπαρκτό έννομο αγαθό, η αναφορά στη δυνατότητα διατάραξης, της οποίας προσλαμβάνει εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο.

Ορθά παρατηρεί ο Claus Roxin, με την αναπτυχθείσα στο γερμανικό ποινικό δίκαιο θεωρία του, ότι ενώ η απλή άρνηση ιστορικών γεγονότων δεν προσβάλλει υπαρκτά έννομα αγαθά και επομένως δεν μπορεί να αποτελεί αξιόποινη πράξη, η ίδια αυτή πράξη εμπεριέχει πραγματικό άδικο όταν τελείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να απειλεί την ελευθερία και την ασφάλεια τμημάτων του πληθυσμού που ζουν ανάμεσά μας και έχουν θιγεί από τις πράξεις αυτές.

Άλλωστε και το ΕΔΔΑ, αποκλείοντας την άρνηση του Ολοκαυτώματος από το προστατευτικό πεδίο της ελευθερίας έκφρασης, ουσιαστικά δέχεται ότι η πράξη αυτή εμπεριέχει πάντα υποκίνηση σε αντισημιτισμό και έτσι θίγει τη δημόσια τάξη.

Με τα δεδομένα αυτά, το αξιόποινο μπορεί να δικαιολογηθεί όταν κάποιος δημόσια αρνείται, υποτιμά ή εγκωμιάζει ιστορικά γεγονότα που είναι απολύτως αποδεδειγμένα, όπως το Ολοκαύτωμα (το οποίο απαριθμείται μεταξύ άλλων και στην Απόφαση Πλαίσιο του 2008), υπό την προϋπόθεση όμως ότι η πράξη του, τελείται με τέτοιο τρόπο και σε τέτοιες συνθήκες, ώστε να μπορεί πράγματι να κινητοποιήσει κάποια άτομα σε διακριτική μεταχείριση ή πράξεις βίας κατά μελών συγκεκριμένων ομάδων, δημιουργώντας δυνατότητα κινδύνου για τη δημόσια τάξη.

3.4.3. Το συμφέρον ενημέρωσης της κοινής γνώμης ως λόγος άρσης του αδίκου

Με δεδομένο ότι η επίκληση της ελευθερίας της έκφρασης δε μπορεί να δικαιολογήσει τη διατύπωση λόγου που στηρίζει τη διακριτική μεταχείριση και έχει τη δύναμη να κινητοποιήσει σε εκδηλώσεις μίσους ή πράξεις βίας, το πρόβλημα που έχει τεθεί είναι, αν η κοινοποίηση τέτοιου είδους πράξεων μέσω του τύπου ή των μέσων μαζικής ενημέρωσης αποτελεί επίσης αξιόποινη συμπεριφορά. Όταν πράγματι ο λόγος είναι τυπικά επιστημονικός ή ενημερωτικός, όταν ο εκάστοτε μεταδίδων την πληροφορία κρατά αποστάσεις, όταν γενικά, τηρείται το αναγκαίο μέτρο για την ενημέρωση της κοινής γνώμης σχετικά με ένα ζήτημα που συγκεντρώνει ενδιαφέρον, τότε η πράξη μπορεί πράγματι να δικαιολογηθεί. Όταν αντίθετα η παρουσίαση γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να συνιστά ουσιαστικά μια νέα αυτοτελή υποκίνηση σε διακριτική μεταχείριση, όπως για παράδειγμα όταν συνοδεύεται από επαινετικούς χαρακτηρισμούς για τη συμπεριφορά των δραστών ή προβάλλεται με τρόπο που δείχνει ότι ο μεταδίδων την πληροφορία ταυτίζεται με εκείνον που διατυπώνει τις συγκεκριμένες απόψεις, ασφαλώς η πράξη δεν μπορεί να δικαιολογηθεί.

4. Αποτροπή χρήσης του διαδικτύου για την υποκίνηση βίας και τρομοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Ήδη από την οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο¹² και ειδικότερα το άρθρο 3 (παρ. 4 έως 6) αυτής, όπως ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το Προεδρικό Διάταγμα 131/2003, επετράπη η δυνατότητα λήψης μέτρων κατά της βίαιης στρατιωτικοποίησης και στράτευσης τρομοκρατών που γίνονται μέσω του διαδικτύου. Τη λήψη των μέτρων αυτών, στα οποία περιλαμβάνονται η πρόληψη, η έρευνα, η διαπίστωση και η δίωξη ποινικών αδικημάτων, η καταπολέμηση της πρόκλησης μίσους λόγω φυλής, φύλου ή εθνικότητας, καθώς και οι παραβιάσεις ανθρωπίνης αξιοπρέπειας φυσικών προσώπων, δύναται να επικαλεστούν τα κράτη μέλη υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά επιβάλλονται για να προστατευθούν συμφέροντα δημόσιας τάξης. Το άρθρο 15 παράγραφος 2 της ίδιας οδηγίας δίνει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να υποχρεώνουν τους παρόχους υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας να ενημερώνουν πάραυτα τις αρμόδιες κρατικές αρχές για τυχόν υπόνοιες περί παράνομων πληροφοριών ή δραστηριοτήτων που επιχειρούν οι αποδέκτες των υπηρεσιών τους. Επομένως, τα κράτη μέλη, για μεγάλο χρονικό διάστημα, είχαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τις δυνατότητες που τους παρείχε η οδηγία 2000/31/EK, μέσα από ένα όμως νομικό πλαίσιο όχι ιδιαίτερα αυστηρό.

Ωστόσο μετά την πάροδο μεγάλου χρονικού διαστήματος, και ενώ παρατηρήθηκε αυξανόμενη διαθεσιμότητα και διάδοση προπαγανδιστικού υλικού με τρομοκρατικό περιεχόμενο στο διαδίκτυο, ξεκίνησε η συζήτηση περί δημιουργίας ενός εξειδικευμένου νομικού πλαισίου κανόνων, που θα διασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας.

Εντός του πλαισίου των δράσεων που αναλαμβάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την ασφάλεια δικτύων και πληροφοριών, δημιουργεί τη Μονάδα Αναφοράς Διαδικτυακού Περιεχομένου (EU IRU)¹³ με σκοπό την ανάπτυξη των καλύτερων δυνατών εργαλείων για την αντιμετώπιση της τρομοκρατικής και εξτρεμιστικής προπαγάνδας στο διαδίκτυο.

Η δημιουργία της Μονάδας Αναφοράς Διαδικτυακού Περιεχομένου (EU IRU) αποτελεί δέσμευση της Επιτροπής να αξιοποιήσει την πείρα των κρατών μελών και της Europol (European Police Office - European Union Agency for Law Enforcement Cooperation) και να αναπτύξει εντός της τελευταίας και πιο συγκεκριμένα εντός του ECTC (European Counter Terrorism Centre), ένα κέντρο εμπειρογνωμοσύνης της Ε.Ε, το οποίο σε συνεργασία με βιομηχανικούς

¹² Οδηγία 2000/31/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»), ΕΕ L 178 της 17.7.2000, σς. 1-16.

¹³ European Union Internet Referral Unit (EU IRU).

εταίρους, θα συνδράμει τα κράτη μέλη στον εντοπισμό και στην αφαίρεση του βίαιου εξτρεμιστικού περιεχομένου από το διαδίκτυο.

Έχοντας επίγνωση του εύρους του κινδύνου της κυβερνοτρομοκρατίας, το Συμβούλιο Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΔΕΥ) συμφωνεί στις 12 Μαρτίου 2015 στη συγκρότηση του EU IRU (EU INTERNET REFERRAL UNIT). Στην υπηρεσία αυτή, η οποία βασίζεται στην υπηρεσία Europol's Check-the-Web (CTW) και υπάγεται ως τμήμα στο ECTC, ανατίθενται από την 1η Ιουλίου 2015¹⁴ τα ακόλουθα καθήκοντα: α) ο συντονισμός με τους ενδιαφερόμενους εταίρους και η κατανομή των καθηκόντων εντοπισμού (σύστημα επισήμανσης) του τρομοκρατικού και εξτρεμιστικού διαδικτυακού περιεχομένου, β) η ανταπόκριση σε αναφορές τρομοκρατικού περιεχομένου με γρήγορο, αποτελεσματικό, αποδοτικό τρόπο και σε στενή συνεργασία με τους υπεύθυνους του κλάδου, γ) η υποστήριξη της παραπομπής των δραστών στην ποινική δικαιοσύνη γρήγορα και σε συνεργασία με τις διαδικτυακές πλατφόρμες, δ) η στήριξη των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών με την παροχή στρατηγικών και επιχειρησιακών αναλύσεων, ε) η εκτέλεση των ανωτέρω καθηκόντων ενεργώντας ως Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας και διαδραματίζοντας ενεργό συμβουλευτικό ρόλο έναντι των κρατών μελών της Ε.Ε και του ιδιωτικού τομέα¹⁵.

Όπως προαναφέρθηκε, πρωταρχικό καθήκον του EU IRU, είναι ο έγκαιρος εντοπισμός των μηνυμάτων στο διαδίκτυο και η επισήμανση του τρομοκρατικού και εξτρεμιστικού τους περιεχομένου στους παρόχους που τα φιλοξενούν (Facebook, Youtube, Microsoft, Google, Twitter), με σκοπό να αποσυρθούν. Δευτερεύον καθήκον του είναι η συλλογή πληροφοριών για την καλύτερη κατανόηση της τακτικής και της χρήσης του διαδικτύου για τρομοκρατικούς σκοπούς¹⁶.

¹⁴ Europol, Europol's Internet Referral Unit to combat terrorist and violent extremist propaganda, Press Release, 01.07.2015, διαθέσιμο στο <http://www.europol.europa.eu/newsroom/news/europol%E2%80%99s-internet-referral-unit-to-combat-terrorist-and-violent-extremist-propaganda> (προσπελάστηκε 22.4.2018)

¹⁵ Στο έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 23^{ης} Απριλίου 2015, τα κράτη μέλη αποφασίζουν την εμπλοκή της EU IRU και στο σκέλος της αφαίρεσης του διαδικτυακού περιεχομένου που χρησιμοποιούν οι διακινητές για την προσέλκυση μεταναστών και προσφύγων βλ., *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Έκτακτη σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Δελτίο Τύπου 204/15, 23/04/2015, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2015/04/23/special-euco-statement/pdf> (προσπελάστηκε 21.11.2018).

¹⁶ Κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας, η Μονάδα αξιολόγησης, επεξεργάστηκε και παρέπεμψε για διαγραφή περισσότερο από 11.000 μηνύματα με εξτρεμιστικό περιεχόμενο, τα οποία είχαν αναρτηθεί σε τριάντα μία πλατφόρμες και σε οκτώ διαφορετικές γλώσσες. Το 91,4% του συνολικού περιεχομένου καταργείται με επιτυχία από τα κοινωνικά δίκτυα και τους παρόχους υπηρεσιών στο διαδίκτυο. Η Μονάδα παρέχει, επίσης, επιχειρησιακή στήριξη σε σαράντα τέσσερις έρευνες σε ολόκληρη της ΕΕ. Από την ίδρυση της έως το 2018 συνέδραμε στην αφαίρεση άνω των 40.000 μηνυμάτων με εξτρεμιστικό περιεχόμενο που είχαν αναρτηθεί σε ογδόντα πλατφόρμες και σε περισσότερες από δέκα διαφορετικές γλώσσες. Πάνω από 60.000 παραδείγματα τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο επισημάνθηκαν από την EU IRU από το 2015 μέχρι το 2018 βλ. *European Commission*, A Europe that protects: preventing

Στο πλαίσιο της δράσης σχετικά με την αποτελεσματική αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, η EU IRU κατέχει κεντρικό ρόλο στον ταχύτατο εντοπισμό, στην αφαίρεση παράνομου περιεχομένου και στην ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων, αξιόπιστων πηγών επισήμανσης τέτοιου περιεχομένου και αρχών επιβολής του νόμου.

Η καταπολέμηση της ρητορικής μίσους στο διαδίκτυο βρίσκεται μεταξύ των βασικών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις 9 Ιουνίου 2016, οι υπουργοί δικαιοσύνης της Ε.Ε εγκρίνουν δύο κύκλους μέτρων (και χρονοδιαγραμμάτων) με στόχο την κλιμάκωση της δράσης για τη βελτίωση της συνεργασίας στην καταπολέμηση των εγκληματικών δραστηριοτήτων στον κυβερνοχώρο¹⁷.

Ο πρώτος κύκλος σχετίζεται με τα μέτρα για τη βελτίωση της ποινικής δικαιοσύνης στον κυβερνοχώρο και περιλαμβάνει δράσεις σε τρεις βασικούς τομείς εργασίας¹⁸ και ειδικότερα : α) στον εξορθολογισμό της χρήσης τυποποιημένων ηλεκτρονικών έντυπων και εργαλείων, β) στη βελτίωση της συνεργασίας με τους παρόχους υπηρεσιών μέσω της συγκρότησης ενός κοινού πλαισίου και γ) στην έναρξη διαδικασίας εξέτασης σχετικά με πιθανούς παράγοντες που μπορούν να λειτουργήσουν ως συνδετικοί κρίκοι για την επιβολή της δικαιοδοσίας στον κυβερνοχώρο.

radicalization, 8 March 2018, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20180308_a-europe-that-protects-preventing-radicalisation_en.pdf (προσπελάστηκε 21.7.2018). Για έναν απολογισμό του πρώτου έτους λειτουργίας της EU IRU βλ., *Europol*, EU Internet Referral Unit – Year one report, διαθέσιμο στο <http://www.europol.europa.eu/publications-documents/eu-internet-referral-unit-year-one-report-highlights> (προσπελάστηκε 22.4.2018) *Europol*, Europol Internet referral unit one year on, Press Release, 22.07.2016, διαθέσιμο στο <http://www.europol.europa.eu/newsroom/news/europol-internet-referral-unit-one-year> (προσπελάστηκε 22.4.2018). Για της εργασίας της Μονάδας βλ., *Europol*, Counter-terrorism specialists team up to take down online terrorist propaganda, Press Release, 05.09.2016, διαθέσιμο στο <http://www.europol.europa.eu/newsroom/news/counter-terrorism-specialists-team-to-take-down-online-terrorist-propaganda> (προσπελάστηκε 22.4.2018) *Europol*, Europol joins forces with counter-terrorism experts to undermine online terrorist propaganda, Press Release, 06.12.2016, διαθέσιμο στο <http://www.europol.europa.eu/newsroom/news/europol-joins-forces-counter-terrorism-experts-to-undermine-online-terrorist-propaganda> (προσπελάστηκε 22.4.2018) *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Μία Ευρώπη που προστατεύει: Καταπολέμηση του τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, 12 Σεπτεμβρίου 2018, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu.commission/sites/beta-political/files/soteu2018-factsheet-terrorist-content_el.pdf (προσπελάστηκε 7.11.2018).

¹⁷ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Καταπολέμηση των εγκληματικών δραστηριοτήτων στον κυβερνοχώρο: το Συμβούλιο συμφωνεί σχετικά με πρακτικά μέτρα και τα επόμενα βήματα, Δελτίο τύπου 321/16, 09.06.2016, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/06/09/criminal-activities-cyberspace/> [προσπελάστηκε 11.11.2018].

¹⁸ *Council of the European Union*, Council conclusions on improving criminal justice in cyberspace, Luxembourg 9 June 2016, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/media/24300/cyberspace-en.pdf> (προσπελάστηκε 11.11.2018).

Ο δεύτερος κύκλος αφορά το Ευρωπαϊκό Δικαστικό Δίκτυο για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο. Συγκεκριμένα επισημοποιείται και ενισχύεται το δίκτυο των δικαστικών αρχών και εμπειρογνομώνων στον τομέα της εγκληματικότητας στον κυβερνοχώρο¹⁹. Στο Δίκτυο ανατίθεται η διευκόλυνση και η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων δικαστικών αρχών και η ενθάρρυνση του διαλόγου μεταξύ των διάφορων παραγόντων που διασφαλίζουν τους κανόνες δικαίου στον κυβερνοχώρο (Ευρωπόλ, Eurojust, ENISA, CEPOL, Interpol) και των παροχών υπηρεσιών και των άλλων φορέων και δικτύων ασφαλείας στον κυβερνοχώρο που υπάγονται στον ιδιωτικό τομέα.

Η οδηγία 2016/1148 (η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το νόμο 4577/2018) σχετικά με την ασφάλεια συστημάτων δικτύου και πληροφοριών σε ολόκληρη την Ένωση (εφεξής «οδηγία ΑΔΠ» ή «οδηγία»), που εκδόθηκε στις 6 Ιουλίου 2016, είναι η πρώτη οριζόντια νομοθετική πράξη της Ε.Ε που πραγματεύεται τις προκλήσεις στον τομέα της ασφάλειας στον κυβερνοχώρο και αποτελεί πραγματική τομή για την ανθεκτικότητα και τη συνεργασία στην Ευρώπη όσον αφορά την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο, αναφορικά με την παροχή ενός υψηλού επιπέδου ασφάλειας των συστημάτων δικτύου και πληροφοριών. Άξιο αναφοράς, είναι η δημιουργία του Δικτύου ομάδων απόκρισης συμβάντων που αφορούν την ασφάλεια των υπολογιστών («δίκτυο CSIRT²⁰»). Το Δίκτυο στοχεύει στην προώθηση ταχείας και αποτελεσματικής επιχειρησιακής συνεργασίας, ενώ υποχρεώνει και τα Κράτη Μέλη να ορίσουν αρμόδιες αρχές και ενιαία κέντρα επαφής με καθήκον την ΑΔΠ.

Κατά τη σύνοδο κορυφής της 22ας και 23ης Ιουνίου 2017 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξέφρασε τις ανησυχίες του για την εξάπλωση της τρομοκρατικής και εξτρεμιστικής προπαγάνδας μέσω του διαδικτύου²¹ ενώ δήλωσε ότι αναμένει από εταιρείες να αναπτύξουν νέες τεχνολογίες για την ανίχνευση και αφαίρεση περιεχομένου που υποκινεί τρομοκρατικές πράξεις.

Τρεις μήνες αργότερα, την 13 Σεπτεμβρίου 2017, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκδίδει μία σύσταση και καλεί τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να καθορίσουν ένα πλαίσιο το οποίο θα περιέχει τους στόχους και τους τρόπους συνεργασίας και θα προσδιορίζει τους αρμόδιους παράγοντες σε επίπεδο κρατών μελών και θεσμικών οργάνων της ΕΕ. Παράλληλα, τους ζητά να αναπτύξουν τυποποιημένες διαδικασίες λειτουργίας και πρωτόκολλα ανταλλαγής πληροφοριών, να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητες που προσφέρει το πρόγραμμα της

¹⁹ *Council of the European Union*, Council Conclusions on the European Judicial Cybercrime Network, Luxembourg 9 June 2016, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/media/24301/network-en.pdf> (προσπελάστηκε 11.11.2018).

²⁰ Computer Security Incident Response Teams (CSIRT).

²¹ *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (22 και 23 Ιουνίου 2017)- Συμπεράσματα, doc. EUCO 8/17, Βρυξέλλες, 23 Ιουνίου 2017, διαθέσιμο στο <http://data.consilium.europa.eu/doc/documents/ST-8-2017-INIT/el.pdf> (προσπελάστηκε 29.10.2018)

υποδομής ψηφιακών υπηρεσιών για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο (DSIRT)²² και να συνεργάζονται για την κατάρτιση και τον καθορισμό κοινού μορφότυπου υποβολής περιπτώσιολογικών αναφορών. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσίασε τις κατευθυντήριες γραμμές με βάση τις οποίες θα απομακρύνεται κάθε διαδικτυακό περιεχόμενο που υποκινεί το μίσος, τη βία ή την τρομοκρατία²³, οι οποίες θέτουν τέσσερις βασικούς άξονες: α) την αποτελεσματική καταπολέμηση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, β) τον προορατικό εντοπισμό, γ) την αποτελεσματική αφαίρεση και δ) την αποφυγή επανεμφάνισης του αφαιρεθέντος παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο.

Η αποτελεσματική καταπολέμηση παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο μπορεί να επιτευχθεί με τη δημιουργία κοινών εργαλείων ικανών για ταχύ εντοπισμό και αποτροπή επανεμφάνισης ανάλογου περιεχομένου μελλοντικά. Ο προορατικός εντοπισμός, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, απαιτεί τη στενή συνεργασία ανάμεσα στις διαδικτυακές πλατφόρμες και στις εθνικές αρχές. Για τον λόγο αυτό η Επιτροπή προτείνει να οριστούν σημεία επαφής και εύκολα προσβάσιμοι μηχανισμοί που θα εξασφαλίζουν στους χρήστες τη δυνατότητα να έρχονται άμεσα σε επαφή με τις διαδικτυακές πλατφόρμες ώστε να τις ενημερώνουν για την ανάρτηση παράνομου περιεχομένου. Τέλος η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει την επένδυση σε τεχνολογίες αυτόματου εντοπισμού αναλαμβάνοντας το κόστος χρηματοδότησης.

Η αποτελεσματική αφαίρεση τρομοκρατικού περιεχομένου από το διαδίκτυο, προστατεύει όχι μόνο τους χρήστες του τελευταίου αλλά λειτουργεί και αποτρεπτικά προς τους ίδιους τους δράστες. Οι πλατφόρμες θα πρέπει να επεξηγούν με σαφήνεια στους χρήστες την πολιτική τους στο θέμα του επιτρεπόμενου περιεχομένου αναρτήσεων και να εκδίδουν εκθέσεις διαφάνειας σχετικά με τον αριθμό και τον τύπο των κοινοποιήσεων που λαμβάνουν. Η πρόληψη της επανεμφάνισης απαιτεί τη λήψη μέτρων από τις πλατφόρμες ώστε να αποτρέπουν τους χρήστες να τηλεφορτώνουν εκ νέου το παράνομο περιεχόμενο.

Για την υλοποίηση των κατευθυντήριων γραμμών η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε την 1η Μαρτίου 2018 σύσταση σχετικά με μία δέσμη επιχειρησιακών μέτρων-συνοδευόμενων από τις αναγκαίες διασφαλίσεις, τα οποία οφείλουν να αναλάβουν οι επιχειρήσεις και τα κράτη μέλη

²² Digital Service Incident Response Teams (DSIRT)

²³ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Αντιμετώπιση του παράνομου επιγραμμικού περιεχομένου-Προς την ενίσχυση της ευθύνης των επιγραμμικών πλατφορμών, COM(2017) 555 final, 28.9.2017· *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Ένωση Ασφάλειας: Η Επιτροπή εντείνει τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, Δελτίο Τύπου, Βρυξέλλες, 28 Σεπτεμβρίου 2017, διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3493_el.htm (προσπελάστηκε 12.8.2018)

προκειμένου να εντείνουν περαιτέρω την προσπάθεια αντιμετώπισης του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο²⁴.

Ως προς τις γενικές συστάσεις, η Επιτροπή πρότεινε στις επιχειρήσεις και στα κράτη μέλη να θεσπίσουν σαφέστερες διαδικασίες αναγγελίας και δράσης, να δημιουργήσουν αποτελεσματικότερα εργαλεία και τεχνολογίες πρόληψης, να διασφαλίσουν το σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, να συνεργαστούν στενά με τις μικρές επιχειρήσεις και να ενισχύσουν τη συνεργασία τους με τις αρμόδιες αρχές.

Ως προς τις ειδικές συστάσεις, η Επιτροπή προσδιόρισε μία σειρά μέτρων για την αποτελεσματική παρεμπόδιση της αναφόρτωσης και διάδοσης της τρομοκρατικής προπαγάνδας στο διαδίκτυο. Σε περίπτωση ανάρτησης θα τίθενται σε εφαρμογή ειδικοί μηχανισμοί παραπομπής στις αρμόδιες εθνικές αρχές και στην EU IRU. Εάν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι το τρομοκρατικό περιεχόμενο είναι ιδιαίτερα επιβλαβές κατά τις πρώτες ώρες της εμφάνισης του στο διαδίκτυο, οι εταιρείες θα πρέπει κατά γενικό κανόνα από την επισήμανση του εκ μέρους των αρχών επιβολής των νόμων και της Europol να το αφαιρούν εντός μίας ώρας.

Στις 28 Ιουνίου 2018 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επικρότησε «την πρόθεση της Επιτροπής να υποβάλει νομοθετική πρόταση για τη βελτίωση του εντοπισμού και της απομάκρυνσης περιεχομένου που υποδαυλίζει το μίσος και υποκινεί στη διάπραξη τρομοκρατικών πράξεων²⁵.

Στις 12 Σεπτεμβρίου 2018 η Επιτροπή παρουσίασε μία πρόταση κανονισμού²⁶, η οποία έχει ως στόχο αφενός την αποσαφήνιση της ευθύνης που έχουν οι πάροχοι των υπηρεσιών

²⁴ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Σύσταση (ΕΕ) 2018/334 της Επιτροπής, της 1^{ης} Μαρτίου 2018, σχετικά με μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, C)2018= 1177 final, 1.3.2018, *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Μία Ευρώπη που προστατεύει: Η Επιτροπή εντείνει τη δράση της ΕΕ κατά του παράνομου επιγραμμικού περιεχομένου, Δελτίο Τύπου Βρυξέλλες, 1 Μαρτίου 2018, διαθέσιμο στο http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-1169_el.htm (προσπελάστηκε 12.8.2018)· *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Σύσταση της Επιτροπής σχετικά με μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του παράνομου περιεχομένου στο διαδίκτυο, Δελτίο Τύπου, Βρυξέλλες, 1 Μαρτίου 2018, διαθέσιμο στο http://europa.eu?rapid?press-release_MEMO-18-1170_el.htm (προσπελάστηκε 12.8.2018).

²⁵ *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*, Σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (28 Ιουνίου 2018)- Συμπεράσματα, εγγρ. EUCO 9/18, Βρυξέλλες, 29 Ιουνίου 2018, διαθέσιμο στο <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9-2018-COR-1/el/pdf> (προσπελάστηκε 17.11.2018).

²⁶ *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Πρόταση κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, COM(2018) 640 final, 12.9.2018· *Ευρωπαϊκή Επιτροπή*, Η κατάσταση της Ένωσης το 2018: η Επιτροπή προτείνει νέους κανόνες για την αφαίρεση τρομοκρατικού περιεχομένου από το διαδίκτυο, Δελτίο Τύπου, Στρασβούργο, 12 Σεπτεμβρίου 2018, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/greece/news/20180912/web_terrorism_el (προσπελάστηκε 18.11.2018)· *Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, εγγρ. 14978, Βρυξέλλες, 3 Δεκεμβρίου 2018, διαθέσιμο στο <http://data.consilium.europa.eu/doc/documents/ST-14978-2018-INIT/el/pdf> (προσπελάστηκε 15.12.2018).

φιλοξενίας να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα και αναλογικά μέτρα που απαιτούνται ώστε να εξασφαλίζεται η ασφάλεια των υπηρεσιών τους, και αφετέρου τον εντοπισμό και την ταχεία και αποτελεσματική αφαίρεση του τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων μέτρων εντοπισμού, αναγνώρισης και αφαίρεσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, χωρίς να παραβιάζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης. Τα κυριότερα σημεία της πρότασης κανονισμού είναι τα ακόλουθα:

Αρχικά, στα τρομοκρατικά εγκλήματα, που απαριθμεί η οδηγία 2017/541/ΕΕ προστίθεται και αυτό της προώθησης υλικού «τρομοκρατικού» περιεχομένου. Ως τούτο ορίζεται το υλικό το οποίο συγκεντρώνει τα κάτωθι χαρακτηριστικά:

α) υποκινεί και ενθαρρύνει τρομοκρατικές πράξεις, β) υποστηρίζει την τέλεση ή τη συμβολή στην τέλεση τρομοκρατικών εγκλημάτων, γ) προάγει τη συμμετοχή ατόμων ή ομάδας ατόμων σε δραστηριότητες τρομοκρατικής ομάδας και δ) προωθεί τις δραστηριότητες τρομοκρατικής ομάδας ζητώντας από άτομα ή ομάδα ατόμων να συμμετάσχουν ή να υποστηρίξουν τις εγκληματικές δραστηριότητες τρομοκρατικής ομάδας. Οι αρμόδιες αρχές και οι πάροχοι υπηρεσιών φιλοξενίας κατά την αξιολόγηση ενός υλικού ως τρομοκρατικού θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως η φύση και η διατύπωση των δηλώσεων, το πλαίσιο στο οποίο διατυπώνονται οι δηλώσεις και οι δυνατότητες τους να έχουν επιβλαβείς συνέπειες επηρεάζοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, την προστασία και την ασφάλεια προσώπων.

Δεύτερον, ο προτεινόμενος κανονισμός θα εφαρμόζεται στις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες αποθηκεύουν πληροφορίες και στο υλικό που παρέχεται από αποδέκτη/-τρια της υπηρεσίας μετά από αίτημα του/της προκειμένου να διατεθεί σε τρίτους.

Τρίτον, ο προτεινόμενος κανονισμός θα εφαρμόζεται όχι μόνο στους παρόχους υπηρεσιών φιλοξενίας που εδρεύουν εντός της ΕΕ, αλλά και σε αυτούς εκτός της τελευταίας, καθώς σημαντικό ποσοστό εξ αυτών είναι εγκατεστημένοι σε τρίτες χώρες. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται ότι όλες οι επιχειρήσεις που λειτουργούν εντός της ψηφιακής ενιαίας αγοράς συμμορφώνονται με τις ίδιες απαιτήσεις, ανεξάρτητα από τη χώρα εγκατάστασης τους.

Τέταρτον, στην περίπτωση παρόχου υπηρεσιών φιλοξενίας που εδρεύει εκτός της Ε.Ε., θα πρέπει για την εφαρμογή του προτεινόμενου κανονισμού να υφίσταται μία ουσιώδη σύνδεση με την ΕΕ. Ως τέτοια θεωρείται, εφόσον ο πάροχος υπηρεσιών διαθέτει εγκατάσταση στην Ένωση ή ελλείψει αυτής, όταν χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες του ένας σημαντικός αριθμός χρηστών σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη ή όταν δραστηριοποιείται σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη.

Πέμπτον, οι πάροχοι υπηρεσιών φιλοξενίας θα πρέπει να ασκούν ορισμένα καθήκοντα μέριμνας, προκειμένου να αποτρέπουν τη διάδοση τρομοκρατικού περιεχομένου.

Έκτον, η αρμόδια εθνική αρχή ή το αρμόδιο όργανο της ΕΕ θα πρέπει να αποστέλλει αναφορά σε πάροχο υπηρεσιών φιλοξενίας. Η αναφορά θα περιέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τους λόγους για τους οποίους το περιεχόμενο θεωρείται τρομοκρατικό και θα περιλαμβάνει URL, και, όπου κρίνεται αναγκαίο, πρόσθετες πληροφορίες που καθιστούν δυνατό τον προσδιορισμό του αναφερόμενου περιεχομένου.

Έβδομον, η αρμόδια αρχή πρέπει να διαβιβάζει την εντολή αφαίρεσης απευθείας με οποιοδήποτε ηλεκτρονικό μέσο είναι ικανό να χρησιμοποιηθεί ως έγγραφο τεκμήριο, υπό προϋποθέσεις που επιτρέπουν στον πάροχο υπηρεσιών να εξακριβώσει τη γνησιότητα.

Όγδοον, οι πάροχοι υπηρεσιών φιλοξενίας έχουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν την αφαίρεση του τρομοκρατικού περιεχομένου που λαμβάνουν από τις αρμόδιες εθνικές αρχές εντός μίας ώρας από τη λήψη της εντολής αφαίρεσης.

Τέλος, η υποχρέωση διατήρησης περιεχομένου για σκοπούς διερεύνησης και δίωξης είναι δικαιολογημένη και αναγκαία, δεδομένης της αξίας του εν λόγω υλικού για την παρεμπόδιση ή την πρόληψη τρομοκρατικής δραστηριότητας. Η περίοδος διατήρησης θα πρέπει να περιορίζεται σε έξι μήνες.

4.1. Δίκτυο Ευαισθητοποίησης για την Ριζοσπαστικοποίηση

Το δίκτυο ευαισθητοποίησης για τη ριζοσπαστικοποίηση (RAN) ιδρύθηκε το 2001. Στο εν λόγω κέντρο δραστηριοποιούνται περισσότεροι από 4600 επαγγελματίες (ψυχολόγοι, εκπαιδευτικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, αστυνομικοί, σωφρονιστικοί υπάλληλοι και εκπρόσωποι από διάφορα υπουργεία και διοικήσεις) από όλα τα κράτη μέλη που έρχονται καθημερινά σε άμεση επαφή με άτομα που έχουν ήδη ριζοσπαστικοποιηθεί ή είναι ευάλωτα στη ριζοσπαστικοποίηση. Το Δίκτυο συνιστά μία πλατφόρμα ανταλλαγής εμπειριών και ιδεών, προώθησης της χρήσης πρακτικών εργαλείων και διοργάνωσης διεθνών διασκέψεων.

Το RAN αποτελείται από εννέα ομάδες εργασίας (θεματικές ομάδες)²⁷, υπό την καθοδήγηση μίας διευθύνουσας επιτροπής (Steering Committee), στην οποία προεδρεύει εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Σε κάθε ομάδα προΐστανται δύο επαγγελματίες του

²⁷ Οι ομάδες RAN είναι οι ακόλουθες: Communication and Narratives Working Group (RAN C&N) Education Working Group (RAN EDU). EXIT working group (RAN EXIT). Youth , Families and Communities Working Group (RAN YF&C) Local authorities Working Group (RAN LOCAL) Prison and Probation Working Group (RAN P&P) Police and law enforcement Working Group (RAN POL) Remembrance of Victims of Terrorism Working Group (RAN RVT) Health and Social Care Working Group (RAN H&SC) Steering Committee (RAN SC). Για μία αναφορά στις αρμοδιότητες κάθε ομάδας, βλ., RAN, RAN Working Groups, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran_en (προσπελάστηκε 21.7.2018).

χώρου οι οποίοι δουλεύουν στην πρώτη γραμμή τα θέματα της ριζοσπαστικοποίησης. Όλες οι ομάδες αποτελούν μέρος του Κέντρου Αριστείας RAN.

4.2. Ποινικοποίηση της χρήσης του διαδικτύου για δημόσια διέγερση προς τέλεση τρομοκρατικών πράξεων - Ελληνική έννομη τάξη

Με το νόμο 3251/2004 (ΦΕΚ Α' 127/ 09.07.2004), ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η από 13.06.2002 Απόφαση – Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως προς τον ορισμό και τις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις τρομοκρατικές πράξεις. Στόχος ήταν η ποινική αντιμετώπιση του τρομοκρατικού φαινομένου (τόσο της ατομικής τρομοκρατίας όσο και της προερχόμενης από ομάδες) και για το λόγο αυτό εισήχθη στο κεφάλαιο του Ειδικού Μέρους του Ποινικού μας Κώδικα με τίτλο «Επιβουλή της Δημόσιας Τάξης» το άρθρο 187Α με τίτλο «Τρομοκρατικές Πράξεις».

Περαιτέρω, η ανάγκη για περιορισμό της διάδοσης προπαγανδιστικού υλικού με τρομοκρατικό περιεχόμενο, η οποία έχει κατεξοχήν πεδίο δράσης το χώρο του διαδικτύου, οδήγησε πρόσφατα τον ελληνικό νομοθέτη με το Ν. 4637/2019 (ΦΕΚ Α 180 - 18.11.2019), να προβεί σε τροποποίηση της παρ. 6 του άρθρου 187Α ΠΚ, προβλέποντας πλέον ρητά ότι τιμωρείται με φυλάκιση, όποιος δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου απειλεί με τέλεση τρομοκρατικής πράξης ή προκαλεί ή διεγείρει σε διάπραξη της και έτσι εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

5. Η φυσιογνωμία της «ΕΣΔΑ».

Στον ευρωπαϊκό χώρο το σημαντικότερο κείμενο είναι η ΕΣΔΑ²⁸, η οποία υπογράφηκε στη Ρώμη το 1950 μεταξύ των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, και τέθηκε σε ισχύ τον Σεπτέμβριο του 1953²⁹. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο λοιπόν, η ΕΣΔΑ αποτέλεσε την πρώτη διεθνή συμβατική κωδικοποίηση διεθνούς προστασίας ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁰ και σε αυτό έγκειται και η ιστορική της σημασία³¹. Η ΕΕπιτρΔΑ -ελεγκτικός μηχανισμός της ΕΣΔΑ-, σε απόφασή της³², ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, είχε διαπιστώσει πως στόχος των συμβαλλομένων κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης με τη σύναψη της ΕΣΔΑ ήταν *«να εγκαθιδρύσουν μια κοινοτική δημόσια τάξη ελεύθερων δημοκρατιών στην Ευρώπη για να προασπίσουν την κοινή κληρονομιά των πολιτικών παραδόσεων, των ιδεωδών της ελευθερίας και της υπεροχής του δικαίου»*³³. Σημαντική ιδιαιτερότητα και καινοτομία της ΕΣΔΑ, έναντι των υπόλοιπων διεθνών κειμένων των σχετικών με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεωρήθηκε η θέσπιση θεσμικών εγγυήσεων που προέβλεπε για την τήρησή της, αφού για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο προβλεπόταν η ύπαρξη ενός δικαστικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁴, επιφορτισμένο να ελέγχει— μετά

²⁸ Σπουδαίο επίτευγμα του Συμβουλίου της Ευρώπης αποτελεί και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ το 1965.

²⁹ Σύμφωνα με την άποψη του κ. Περράκη η ΕΣΔΑ απορρέει από τις θεμελιώδεις αρχές του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου στο προοίμιο του αναφέρει «την προσήλωση των κρατών μελών στις ηθικές και πνευματικές αξίες που αποτελούν την κοινή κληρονομιά των λαών τους, από τις οποίες προέρχονται οι αρχές της ατομικής ελευθερίας και της υπεροχής του δικαίου, επί των οποίων θεμελιώνεται κάθε αληθινή δημοκρατία». Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2009, σελ.108.

³⁰ Περράκης Στ., Η «ελληνική υπόθεση» ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974) – Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα– Κομοτηνή 1997, σελ.15.

³¹ Νάσκου – Περράκη Π., Μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου. Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2008, σελ. 343.

³² Η υπ' αριθμό 788/60 απόφαση που αφορούσε διακρατική προσφυγή της Αυστρίας κατά της Ιταλίας.

³³ Περράκης Στ., Η «ελληνική υπόθεση» ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974) – Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα– Κομοτηνή 1997, σελ.15.

³⁴ Στο κείμενο της ΕΣΔΑ προβλέπονταν αρχικά τρία όργανα ελέγχου για τυχόν παραβιάσεις των διατάξεών της, η ΕΕπιτρΔΑ, το ΕΔΔΑ και η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Με τη θέση σε ισχύ του 11ου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης (1 Νοεμβρίου 1998), καθιερώθηκε ένα μοναδικό δικαιοδοτικό όργανο το ΕΔΔΑ. Αναλυτικά για τον τρόπο λειτουργίας των τριών οργάνων από τη συνομολόγηση της Σύμβασης βλ. Χρυσόγονος Κ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Μισό αιώνα μετά, σε τιμητικό τόμο, Χαριστήριο εις Λουκά Θεοχαρόπουλο και Δήμητρα Κοντογιώργα – Θεοχαροπούλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2009, σελ. 31-74.

από άσκηση διακρατικής ή ατομικής προσφυγής- την τήρηση της Σύμβασης από τα συμβαλλόμενα κράτη και να επιβάλλει τις σχετικές κυρώσεις σε περίπτωση διαπίστωσης παραβίασης των διατάξεων της³⁵. Η ΕΣΔΑ κυρώθηκε αρχικά από την Ελλάδα μαζί με το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλό της με το Ν. 2329/1953³⁶, στη συνέχεια το καθεστώς³⁷ της δικτατορίας³⁸ την κατήγγειλε³⁹ και τέθηκε εκ νέου σε ισχύ με το ν.δ. 53/1974.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κλήθηκε σε πολλές περιπτώσεις να οριοθετήσει την «κανονιστική συνάντηση» μεταξύ της κατοχυρωμένης στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ ελευθερίας της έκφρασης και της κατοχυρωμένης στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ απαγόρευσης των διακρίσεων.

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι να παρουσιαστούν τα προστατευόμενα δικαιώματα και ελευθερίες, καθώς και ενδεικτική νομολογία για τα όρια εφαρμογής αφενός της ελευθερίας της έκφρασης και των περιορισμών της και αφετέρου της απαγόρευσης των διακρίσεων.

³⁵ Βλ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο – Θεμελιώδη Δικαιώματα, τόμος Γ', εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σελ. 10, Μαγγανάς Αντ., Καρατζά Λ., επιλογή αποφάσεων Κτιστάκης Γ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 19, Σισιλιανός Λ.Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 28 και Ταγαράς Χ., Μηχανισμοί διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Με ερμηνεία των άρθρων 6 και 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1992, σελ 23

³⁶ Η Ελλάδα υπήρξε το πρώτο συμβαλλόμενο κράτος που ενεργοποίησε τη διακρατική προσφυγή καταθέτοντας δύο προσφυγές, τις υπ' αριθμ. 176/1956 και 299/1957, κατά του Ηνωμένου Βασιλείου σχετικά με την κατάσταση στην Κύπρο κατά την περίοδο του κυπριακού ανταρσιακού. Βλ. Περράκης Στ., Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2009, σελ. 207.

³⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ρεπορτάζ εφημερίδας την εποχή εκείνη το δικτατορικό καθεστώς ήταν εκείνο που κατήγγειλε την Σύμβαση και όχι η Ελλάδα. Βλ. Αλιβιζάτος Ν., Οι «ελληνικές» υποθέσεις στο Στρασβούργο, (ΤοΣ) 1/2002, σελ.1-4.

³⁸ Αναλυτικά για την ελληνική υπόθεση και την αντιμετώπιση του δικτατορικού καθεστώτος από το ΕΔΔΑ βλ. Περράκης Στ., Η «ελληνική υπόθεση» ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974) – Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 16 επ. Σύμφωνα με την άποψη του γράφοντος η αντιμετώπιση της ελληνικής υπόθεσης της περιόδου 1967-1974 από τους Διεθνείς Οργανισμούς οριοθετεί μια νέα εποχή για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και καταδεικνύει ότι η δυνατότητα ύπαρξης ενός ελεγκτικού μηχανισμού, επιφορτισμένου με την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων της Σύμβασης, συνιστά ένα ιδιαίτερα σημαντικό μέσο στη διάθεση της διεθνούς κοινότητας.

³⁹ Το δικτατορικό καθεστώς κατήγγειλε την Σύμβαση στις 12 Νοεμβρίου 1969. Η Ελλάδα υπήρξε το μοναδικό συμβαλλόμενο κράτος στην ιστορία του Συμβουλίου της Ευρώπης που διέπραξε κάτι τέτοιο. Βλ. Ομοίως.

5.1. Τα προστατευόμενα δικαιώματα και οι ελευθερίες

Κατά τη διάρκεια διαμόρφωσης του περιεχομένου της ΕΣΔΑ, οι συντάκτες της αρνήθηκαν να συμπεριλάβουν σε αυτή οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Η απουσία ωστόσο δικαιωμάτων τέτοιας φύσης, θεωρήθηκε «κενό» της Σύμβασης⁴⁰, το οποίο, όσον αφορά τουλάχιστον τα κοινωνικά δικαιώματα, ήρθε να καλύψει η υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη το 1961 και η θέση του σε ισχύ το 1965⁴¹.

Καινοτομία της ΕΣΔΑ, δεν είναι ο κατάλογος των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει⁴² αλλά το γεγονός πως για πρώτη φορά προβλέφθηκε από κείμενο του διεθνούς δικαίου η ύπαρξη ενός δικαιοδοτικού μηχανισμού, υπεύθυνου να προασπίσει τα προβλεπόμενα δικαιώματα σε περίπτωση παραβίασής τους⁴³. Μάλιστα θεωρείται, πώς το ΕΔΔΑ μέσα από την πλούσια νομολογία του κατάφερε να εμπλουτίσει το στοιχειώδες κείμενο προστασίας της ΕΣΔΑ, συμβάλλοντας μέσα από την λεπτομερειακή και ενδελεχή περιπτωσιολογία του στην συμπλήρωση των κενών της⁴⁴. Σύμφωνα δε με άποψη της θεωρίας μέσα από τη διαρκή εξελισσόμενη νομολογία του, έχει οδηγήσει και στην αύξηση της νομικής σημασίας της ΕΣΔΑ⁴⁵. Το ίδιο μάλιστα το κείμενο της Σύμβασης, αφήνει αρκετό περιθώριο στην ερμηνεία λόγω της γενικότητας με την οποία είναι διατυπωμένες οι ουσιαστικές διατάξεις της⁴⁶. Όπως άλλωστε

⁴⁰ Περράκης Στ., Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2009, σελ. 206.

⁴¹ Βλ. και την άποψη του κ. Χρυσόγονου, σύμφωνα με τον οποίο «Η απουσία συμπερίληψης κοινωνικών δικαιωμάτων καθιστά ελλιπές και συντηρητικό το κείμενο της ΕΣΔΑ σε σχέση με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία υπήρξε και το πρότυπό της», Βλ. Χρυσόγονος Κ., Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Μισό αιώνα μετά, σε τιμητικό τόμο, Χαριστήριο εις Λουκά Θεοχαρόπουλο και Δήμητρα Κοντογιώργα – Θεοχαροπούλου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2009, σελ. 31-74.

⁴² Για σχέση ΕΣΔΑ συγκριτικά με άλλα διεθνή συμβατικά κείμενα αναφορικά με τα δικαιώματα που κατοχυρώνει βλ. Σισιλιανός Λ.Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ'άρθρο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 3.

⁴³ Πιο συγκεκριμένα, αυτή η μινιμαλιστική προσέγγιση της ΕΣΔΑ ως προς το εύρος των δικαιωμάτων που υιοθέτησε στο κείμενό της, μπορεί να αποδοθεί στο ότι το ενδιαφέρον δεν επικεντρωνόταν σε κάθε περίπτωση αδικίας αλλά στο αν μια χώρα παύει να είναι δημοκρατική. Με την ΕΣΔΑ λοιπόν κατοχυρωνόταν ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Βλ. Gallagher P., The European Convention on Human Rights and the Margin of Appreciation, διαθέσιμο σε ηλεκτρονική μορφή στον ιστότοπο <http://ssrn.com/abstract=1982661>.

⁴⁴ Ροζάκης Χ., Ο δικαιοδοτικός διάλογος ανάμεσα στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το μέλλον της Ευρώπης, σε Τιμητικός τόμος του Συμβουλίου της Επικρατείας: 75 χρόνια, σελ.1321-1339

⁴⁵ Σατλάνης Χρ., Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (απάνθισμα κανόνων δικαίου της διεθνούς έννομης τάξης για τα θεμελιώδη ή ανθρωπίνια δικαιώματα –συγκριτική θεώρηση της ελληνικής έννομης τάξης), εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2003, σελ.310.

⁴⁶ Βλ. Βαλτικός Ν., Δώδεκα χρόνια στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: εντυπώσεις ενός Έλληνα Δικαστού, (ΤοΣ) 1/2002, σελ. 5-12.

τόνισε το ΕΔΔΑ σε απόφαση του, οι αποφάσεις του δεν εξαντλούνται στην επίλυση συγκεκριμένων διαφορών που άγονται ενώπιόν τους αλλά χρησιμεύουν «γενικότερα για να διευκρινίζουν, να διαφυλάττουν και να αναπτύσσουν το κανονιστικό περιεχόμενο της Σύμβασης, συμβάλλοντας έτσι στον σεβασμό και στην τήρηση εκ μέρους των κρατών των υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει⁴⁷». Χαρακτηριστικά στοιχεία επομένως της ΕΣΔΑ είναι η εξαγγελία ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, των λεγόμενων δικαιωμάτων «πρώτης γενιάς» και επιπλέον η αναγνώριση της προστασίας τους με μηχανισμούς διεθνούς ελέγχου και με δυνατότητα ατομικής προσφυγής⁴⁸.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο κλήθηκε σε πολυάριθμες περιπτώσεις να οριοθετήσει την «κανονιστική συνάντηση» μεταξύ της κατοχυρωμένης στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ελευθερίας της έκφρασης και της κατοχυρωμένης στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, απαγόρευσης των διακρίσεων. Το δικαστήριο του Στρασβούργου κλήθηκε επί του συγκεκριμένου ζητήματος να συμβιβάσει δύο θεμελιώδεις παραδοχές που το ίδιο είχε κάνει, αφενός μεν ότι σε μία υγιή δημοκρατική κοινωνία η ελευθερία της έκφρασης συνιστά προϋπόθεση τόσο της ολοκλήρωσης του ατόμου όσο και απαραίτητο όρο ενίσχυσης της δημοκρατίας⁴⁹, αφετέρου δε το ότι η ανεκτικότητα και ο σεβασμός της ίσης αξιοπρέπειας όλων των ανθρώπων αποτελούν τα θεμέλια μιας δημοκρατικής και πλουραλιστικής κοινωνίας. Στην in abstracto στάθμιση, δέχθηκε το δικαστήριο, ότι η ρητορική μίσους δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στο περιεχόμενο της προστατευόμενης από τη σύμβαση ελευθερίας της έκφρασης υιοθετώντας ένα διπλό κριτήριο ελέγχου.

Στη συνέχεια, παρατίθεται ενδεικτική νομολογία που αφορά το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, αλλά και νομολογία που αφορά τους θεμιτούς περιορισμούς που υπόκειται η ελευθερία της έκφρασης σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ.2 της ΕΣΔΑ, καθώς και ενδεικτική νομολογία που αφορά το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ, ώστε ο αναγνώστης να προβληματιστεί για τα όρια της εφαρμογής αφενός της ελευθερίας της έκφρασης και των περιορισμών της και αφετέρου της απαγόρευσης των διακρίσεων. Για τη χάραξη των ορίων ελευθερίας της έκφρασης και τη διάδοση των ρατσιστικών ιδεών, απαραίτητη είναι και η παράθεση της νομολογιακής εφαρμογής του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ στο παρόν κεφάλαιο.

⁴⁷ Βλ. απόφαση της 18.1.1978 Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Series A 25 παρ.154 και απόφαση της 24.7.2003 υπόθεση Karner κατά Αυστρίας.

⁴⁸ Ρούκουνας Ε., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», Αθήνα 1995, σελ. 102.

⁴⁹ Σισιλιάνος (2013), σελ.405

5.1.1. . Άρθρο 10 παρ. 1 και 2⁵⁰ ΕΣΔΑ: Ελευθερία έκφρασης

Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνει την ελευθερία της γνώμης, καθώς και της λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών χωρίς παρέμβαση από δημόσια αρχή και ασχέτως συνόρων. Αυτό το Άρθρο δεν απαγορεύει στα Κράτη να επιβάλλουν διαδικασίες αδειοδότησης για τις επιχειρήσεις μετάδοσης εκπομπών, την τηλεόραση ή τον κινηματογράφο.

Εν συνεχεία, με την παρ. 2 του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, ορίζεται ότι η ενάσκηση αυτών των ελευθεριών, καθώς συνεπάγεται καθήκοντα και ευθύνες, μπορεί να υπόκειται σε διατυπώσεις, όρους και περιορισμούς ή κυρώσεις εφόσον αυτές περιγράφονται στο νόμο και είναι αναγκαίες σε μια δημοκρατική κοινωνία για λόγους εθνικής ασφάλειας, εδαφικής ακεραιότητας ή δημόσιας ασφάλειας, για την αποτροπή εκτροπής ή του εγκλήματος, για την προστασία της υγείας και των ηθών, για την προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των άλλων, για την αποτροπή της κοινοποίησης πληροφοριών που συλλέχθηκαν με εμπιστευτικότητα, ή για την προστασία του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

5.1.2. Άρθρο 14 ΕΣΔΑ⁵¹: Απαγόρευση των διακρίσεων

Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο η απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που κατοχυρώνονται στην παρούσα Σύμβαση, διασφαλίζεται χωρίς διακρίσεις για λόγους όπως το φύλο, η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η εθνική ή κοινωνική καταγωγή, η σχέση με εθνικές μειονότητες, η περιουσιακή κατάσταση, τα στοιχεία γέννησης ή άλλα».

Το Άρθρο 14 δεν παρέχει ένα αυτοτελές δικαίωμα. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο σε συνδυασμό με ένα άλλο δικαίωμα που παρέχεται από τη Σύμβαση (ή τα Πρωτόκολλα αυτής).

⁵⁰ **Παρ. 1** «1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας.»

Παρ. 2. «Η άσκησις των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνας δύναται να υπαχθή εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.»

⁵¹ «Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

Η διάταξη του άρθρου 14, έχει επανειλημμένα απασχολήσει τη νομολογία του Δικαστηρίου, αφού η επίκληση της είναι συχνή από τους προσφεύγοντες, που αναζητούν επιχειρήματα για να τη συνδυάσουν με την παραβίαση άλλων διατάξεων της Σύμβασης. Στην παρούσα συμβολή, αφού προηγηθεί μια εισαγωγική παράθεση ορισμένων από τα χαρακτηριστικά της διατάξεως του άρθρου 14 που θα συντείνουν στην ανάπτυξη που θα επακολουθήσει, θα επιχειρηθεί η παρουσίαση της πρόσφατης νομολογίας του ΕΔΔΑ για το άρθρο 14 σε κάποιες ποινικές υποθέσεις με επίκεντρο τη φυλετική καταγωγή των θυμάτων. Ας σημειωθεί πάντως ότι οι αποφάσεις αυτές είναι ιδιαίτερες διαφωτιστικές για τον τρόπο που το ΕΔΔΑ οδηγείται, από την παράθεση των πραγματικών περιστατικών που προκύπτουν από τον φάκελο της υπόθεσης που έχει σχηματισθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, στην κρίση ότι μία διάταξη της Σύμβασης έχει παραβιασθεί.

Τρία γενικά χαρακτηριστικά της διατάξεως του άρθρου 14 θα εντοπισθούν στο σημείο αυτό⁵². Πρώτον, ότι με την εν λόγω διάταξη δεν κατοχυρώνεται καμία γενική αρχή της ισότητας, αλλά μόνον η ισότητα στη χρήση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προστατεύονται από τη Σύμβαση και τα πρόσθετα αυτής πρωτόκολλα. Δεύτερον, ότι είναι μεν δυνατόν να μην παραβιάζεται αυτή καθ' εαυτή ουσιαστική διάταξη της Σύμβασης με την οποία κατοχυρώνεται δικαίωμα ή ελευθερία, πλην η παραβίαση να στοιχειοθετείται σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 14. Τρίτον, η διάταξη του άρθρου 14 έχει γενικό χαρακτήρα, έτσι ώστε, εάν σε επιμέρους διάταξη κατοχυρώνεται η ειδικότερη μορφή της αρχής της ισότητας, τότε εφόσον το ζήτημα ερευνήθηκε υπό το πρίσμα της ειδικής διατάξης, η έρευνα υπό το πρίσμα της γενικής να καθίσταται αλυσιτελής.

5.1.3. Άρθρο 17 ΕΣΔΑ: Απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος

Σύμφωνα με το άρθρο 17⁵³ της ΕΣΔΑ, καμία διάταξη της παρούσας σύμβασης δεν μπορεί να ερμηνευθεί σαν να επιφέρει για ένα κράτος, μια ομάδα ή ένα άτομο οποιοδήποτε δικαίωμα και δραστηριότητα ή εκτέλεση πράξης, που αποσκοπεί στην καταστρατήγηση των δικαιωμάτων ή των ελευθεριών που έχουν αναγνωρισθεί από την παρούσα σύμβαση, ή να θέτει σε περιορισμούς των δικαιωμάτων ή των ελευθεριών που είναι μεγαλύτερα από αυτά που προβλέπονται στην παρούσα Σύμβαση

⁵² Βλ. Φραγκάκης, Ζητήματα εφαρμογής του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε ποινικές υποθέσεις, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.fralaw.gr/Docs/ArticlesGr/ESDA.pdf>.

⁵³ «Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθή ως επαγομένη δι'έν Κράτος, μίαν ομάδα ή έν άτομον οιονδήποτε δικαίωμα όπως επιδοθή εις δραστηριότητα ή εκτέλεση πράξεις σκοπούσας εις την καταστροφήν των δικαιωμάτων ή ελευθεριών, των αναγνωρισθέντων εν τη παρούση Συμβάσει, ή εις περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών τούτων μεγαλυτέρων των προβλεπομένων εν τη ρηθείση Συμβάσει».

Για να χαράξει τα ακριβή όρια μεταξύ της ελευθερίας της έκφρασης και της απαγορευμένης διάδοσης ρατσιστικών ιδεών, το ΕΔΔΑ ελέγχει αν μια πράξη εμπίπτει στο εύρος προστασίας των άρθρων 10 παρ. 1 και 14 της ΕΣΔΑ, εκτός εάν, δεν μπορεί να ενταχθεί καν στο προστατευτικό πεδίο της Σύμβασης, επειδή αποσκοπεί στην άρνηση ή καταστροφή των δικαιωμάτων ή ελευθεριών που αναγνωρίζονται σε αυτήν, σύμφωνα με όσα ορίζει το άρθρο 17 της ΕΣΔΑ. Το άρθρο 17 εφαρμόζεται, ειδικότερα όταν το Δικαστήριο κρίνει ότι μία πράξη δεν συμβιβάζεται με τη Δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν αποτελεί δηλαδή συμβολή μιας άποψης σε ένα δημόσιο διάλογο, αλλά συνιστά απόλυτη άρνηση των δικαιωμάτων μιας ομάδας που προσδιορίζεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά⁵⁴.

Κατ' επέκταση, ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει, ότι δεν εμπίπτει καν στο προστατευτικό πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης, η άρνηση ιστορικών γεγονότων⁵⁵ απολύτως αποδεδειγμένων όπως το Ολοκαύτωμα, τονίζοντας ότι η άρνηση αυτή δεν αποτελεί ιστορική έρευνα για την αναζήτηση της αλήθειας, αλλά συνιστά μια από τις πιο σημαντικές μορφές φυλετικής δυσφήμισης και υποκίνησης σε μίσος των Εβραίων, καθώς υπονομεύει τις αξίες στις οποίες βασίζεται ο αγώνας κατά του ρατσισμού και του αντισημιτισμού και συνιστά σοβαρή απειλή για τη δημόσια τάξη⁵⁶. Τέτοιες πράξεις θεωρούνται από το ΕΔΔΑ ασύμβατες με τη Δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα⁵⁷.

5.2. Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το ΕΔΔΑ σε πληθώρα αποφάσεων τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της ελεύθερης έκφρασης της γνώμης, ως θεμέλιο της δημοκρατίας. Η ειδικότερη περίπτωση του μισαλλόδοξου και του προκλητικού λόγου που ενθαρρύνει την καταφυγή στη βία, απασχόλησε επίσης συχνά το Δικαστήριο, με μεγάλο μάλιστα αριθμό αποφάσεων την τελευταία δεκαετία, ενώ δεν έλειψε και

⁵⁴ Συμμεωνίδου- Καστανίδου (2013), σελ.483

⁵⁵ Η άρνηση ιστορικών γεγονότων απολύτως αποδεδειγμένων, όπως το Ολοκαύτωμα, δεν υπάγεται στην ελευθερία του λόγου που κατοχυρώνει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση, καθώς όπως σημειώνεται, «η άρνηση αυτή δεν αποτελεί ιστορική έρευνα για την αναζήτηση της αλήθειας, αλλά συνιστά μια από τις πιο σημαντικές μορφές υποκίνησης σε μίσος Εβραίων». Κατά το Ελληνικό Δίκαιο, ωστόσο το στοιχείο αυτό πρέπει να αποδεικνύεται και δε θεωρείται αυτονόητο με μόνη τη διατύπωση της σχετικής άρνησης, ενώ επιπλέον είναι αναγκαίο, όπως ήδη ειπώθηκε, η πράξη να τελείται «κακόβουλα, δηλαδή όπως ο ίδιος Υπουργός Δικαιοσύνης τόνισε στην Βουλή, με σκοπό να παρασύρει άλλον να κάνει κακό», Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίαση ΛΓ'. 5/9/2014 σ.σ.26-28.

⁵⁶ Garaudy κατά Γαλλίας (24-6-2003). Στην ίδια κατεύθυνση η απόφαση της επιτροπής στην Υπόθεση Hosnik κατά Αυστρίας (18-10-1995).

⁵⁷ Βλ., αντίθετα την υπόθεση Orban and others κατά Γαλλίας (15-1-2009), παρ. 35-37, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η αμφισβήτηση εγκλημάτων πολέμου στην Αλγερία δεν ήταν ασύμβατη προς το άρθρο 10 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, καθώς η παρουσίαση της προσωπικής εμπειρίας του συγγραφέα συμβάλλει στη συζήτηση θεμάτων που είναι αμφισβητούμενα και συγκεντρώνουν μεγάλο ενδιαφέρον.

το ελληνικό ενδιαφέρον. Ωστόσο, ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις που το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η καταδίκη για παραβίαση διατάξεων που απαγορεύουν το μισαλλόδοξο ή προκλητικό λόγο είναι συμβατή με τη Σύμβαση και ειδικότερα με το άρθρο 10. Σε σχετικές περιπτώσεις, το Δικαστήριο ακολουθεί στο θέμα αυτό την πάγια τακτική του. Εξετάζει αρχικά αν υπήρξε επέμβαση στην ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος έκφρασης της γνώμης και αν μια τέτοια επέμβαση προβλεπόταν από τον εθνικό νόμο. Αν δεχτεί κάτι τέτοιο, ερευνά περαιτέρω αν η επέμβαση αυτή απέβλεπε στην εκπλήρωση ενός θεμιτού σκοπού από αυτούς που κατά τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 10, δικαιολογούν τον περιορισμό του δικαιώματος. Εφόσον υφίσταται θεμιτός σκοπός, απομένει μόνο η πλήρωση ενός τελευταίου όρου, αυτού της αναγκαιότητας του περιορισμού σε μία δημοκρατική κοινωνία υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας. Η ύπαρξη μιας «επιτακτικής κοινωνικής ανάγκης», που ήταν αδύνατο να αντιμετωπιστεί χωρίς επέμβαση στο δικαίωμα έκφρασης κρίνεται ως θεμιτός λόγος περιορισμού της θεμελιώδους αυτής ελευθερίας.

Επιπλέον, το Δικαστήριο συνεκτιμά και τη φύση του μέσου έκφρασης. Έτσι δίνει προτεραιότητα στην ακαδημαϊκή ελευθερία όταν πρόκειται για ένα σοβαρό ακαδημαϊκό έργο με σκοπό την ανάλυση μιας κατάστασης, ακόμα και αν εμπεριέχει κρίσεις, οι οποίες δύνανται να θεωρηθούν ως υποστηρικτές της εθνικής διάσπασης⁵⁸. Πάντως η μεροληπτική και μονόπλευρη απεικόνιση των σχέσεων μεταξύ των εθνών από εκδότη θεωρείται ότι προωθεί το μίσος και εμποδίζει την εδραίωση της κοινωνίας των πολιτών. Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις αντιδράσεις της κοινωνίας, όπως και των ξένων πρεσβειών σε περιπτώσεις ακραίου εθνικιστικού λόγου, ο οποίος προωθεί το εθνικό μίσος και την ξеноφοβία⁵⁹. Σε ορισμένες περιπτώσεις τέθηκε επίσης το ζήτημα της στάθμισης μεταξύ της ελευθερίας της έκφρασης αναθεωρητικών ιστορικών ερμηνειών και της προστασίας των θυμάτων του Ολοκαυτώματος⁶⁰.

Αποκλεισμός από την προστασία της Σύμβασης

«Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι κάθε σχόλιο το οποίο στρέφεται κατά των αξιών που διέπουν τη Σύμβαση θα αποκλείεται, δυνάμει του Άρθρου 17 (απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος), από την προστασία του Άρθρου 10 (ελευθερία έκφρασης) (...)» (Seurot κατά Γαλλίας, απόφαση επί του παραδεκτού της 18ης Μαΐου 2004).⁶¹

⁵⁸ ΕΔΔΑ, Baskaya και Ocuoglu κ. Τουρκίας, 8-7-1999.

⁵⁹ ΕΔΔΑ, Balsyte- Lidekiene κ. Λιθουανίας, 4-11-2008.

⁶⁰ ΕΔΔΑ, Lehideux και Isorni κατά Γαλλίας.

⁶¹ Ο προσφεύγων ήταν ιδιοκτήτης περιοδικού, στο οποίο δημοσιεύτηκαν δύο επιστολές αναγνωστών, οι οποίες καταδίκασαν με σφοδρότητα τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των Αρχών στην νοτιοανατολική Τουρκία, κατηγορώντας τε για βίαιη καταστολή του αγώνα του κουρδικού πληθυσμού για ανεξαρτησία και ελευθερία. Ο προσφεύγων

Υπόθεση Pavel Ivanov κατά Ρωσίας⁶²

20 Φεβρουαρίου 2007

Ο προσφεύγων, ιδιοκτήτης και συντάκτης μιας εφημερίδας, καταδικάστηκε για δημόσια υποκίνηση εθνοτικού, φυλετικού και θρησκευτικού μίσους μέσω της χρήσης των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ειδικότερα σε βάρος των Εβραίων. Είχε εκδώσει σειρά άρθρων στα οποία, μεταξύ άλλων, καλούσε σε αποκλεισμό των Εβραίων από την κοινωνική ζωή της Ρωσίας. Το ΕΔΔΑ εφάρμοσε άμεσα το άρθρο 17 και έκρινε ότι μια τόσο γενική και σφοδρή επίθεση κατά εθνοτικής ομάδας αντίκειται στις αξίες που διέπουν τη Συνθήκη.

Υπόθεση Glimmerveen και Hagenbeek κατά Ολλανδίας

11 Οκτωβρίου 1979 (Απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)⁶³

Σε αυτή την υπόθεση οι προσφεύγοντες καταδικάστηκαν επειδή βρέθηκαν στην κατοχή τους φυλλάδια, τα οποία απευθύνονταν στους «Λευκούς Ολλανδούς» και αποσκοπούσαν ιδίως στο να εξασφαλίσουν ότι όλοι όσοι δεν ήταν λευκοί θα εγκατέλειπαν την Ολλανδία.

Η Επιτροπή κήρυξε απαράδεκτη την προσφυγή, κρίνοντας ότι το Άρθρο 17 της Σύμβασης απαγορεύει την επίκληση της ελευθερίας της έκφρασης (Άρθρο 10) με στόχο τη διάδοση ιδεών που αποσκοπούν στην φυλετική διάκριση.

Υπόθεση Feret κατά Βελγίου

16 Ιουλίου 2009

Στην υπόθεση Feret ήταν ένας Βέλγος βουλευτής και πρόεδρος του πολιτικού κόμματος Front National στο Βέλγιο, ο οποίος καταδικάστηκε σε κοινωφελή εργασία και αποκλεισμό 10 ετών από το βουλευτικό αξίωμα για υποκίνηση φυλετικών διακρίσεων λόγω διανομής φυλλαδίων κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, με συνθήματα κατά της ισλαμοποίησης του

καταδικάστηκε για «διάδοση προπαγάνδας εναντίον του αδιαίρετου κράτους του και για παρακίνηση του λαού στην εχθρότητα και το μίσος. Το Δικαστήριο έκρινε ότι δε υπήρξε ουδεμία παραβίαση του δικαιώματος του στην ελευθερία της έκφρασης (Άρθρο 10 ΕΣΔΑ).

⁶² Ivanov κατά Ρωσίας, 20 Φεβρουαρίου 2007.

⁶³ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία είχε έδρα της στο Στρασβούργο από τον Ιούλιο 1954 έως τον Οκτώβριο 1999, ήταν ένα όργανο, το οποίο επέβλεπε μαζί με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, τη συμμόρφωση των Συμβαλλόμενων Κρατών προς τις υποχρεώσεις που είχαν αναλάβει βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Καταργήθηκε όταν το Δικαστήριο έγινε μόνιμο της 1^η Νοεμβρίου 1998.

Βελγίου, της απάτης της ενσωμάτωσης και υπέρ της απέλασης όλων των μη Ευρωπαϊών ανέργων⁶⁴. Το Δικαστήριο δέχτηκε, ότι τα σχόλια του προσφεύγοντος μπορούσαν να προκαλέσουν συναισθήματα δυσπιστίας, απόρριψης ή ακόμη και μίσους απέναντι σε αλλοδαπούς,

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε καμία παραβίαση του Άρθρου 10 της Σύμβασης. Εκτίμησε ότι τα σχόλια του προσφεύγοντος ήταν ικανά να προκαλέσουν αισθήματα περιφρόνησης, απόρριψης εναντίον των αλλοδαπών, καθώς ισοδυναμούσαν με υποκίνηση μίσους. Η επακόλουθη καταδίκη του ήταν δικαιολογημένη.

Υπόθεση Le Pen κατά Γαλλίας

20 Απριλίου 2010

Ο προσφεύγων ήταν κατά τον κρίσιμο χρόνο πρόεδρος του γαλλικού πολιτικού κόμματος «Εθνικό Μέτωπο». Ισχυρίστηκε ειδικότερα ότι, η καταδίκη του συνιστούσε παραβίαση του δικαιώματος του στην ελεύθερη έκφραση και πιο συγκεκριμένα για υποκίνηση διάκρισης, βίας και μίσους εναντίον μιας ομάδας προσώπων λόγω της καταγωγής τους ή λόγω του γεγονότος ότι ανήκαν ή δεν ανήκαν σε ένα δεδομένο έθνος, εθνότητα ή φυλή, εξαιτίας των σχολίων που διατύπωσε για τους μουσουλμάνους στη Γαλλία, κατά τη διάρκεια συνέντευξης στην εφημερίδα Le Monde *«την ημέρα που δεν θα έχουμε πια 5 εκατομμύρια, αλλά 25 εκατομμύρια μουσουλμάνους, εκείνοι θα δίνουν εντολές»*. Το Δικαστήριο κήρυξε απαράδεκτη (προδήλως αβάσιμη) την προσφυγή, κρίνοντας ότι τα σχόλια αυτά ήταν ικανά να προξενήσουν αισθήματα μίσους και εχθρότητας εις βάρος της μουσουλμανικής κοινότητας.

Υπόθεση Smajic κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης

18 Ιανουαρίου 2018

Η υπόθεση αυτή αφορούσε την καταδίκη του προσφεύγοντος για υποκίνηση σε εθνικό και φυλετικό μίσος, διχόνοια ή μισαλλοδοξία μετά από μια σειρά δημοσιεύσεων σε ένα διαδικτυακό φόρουμ που περιέγραφαν τη στρατιωτική δράση, που θα μπορούσε να διεξαχθεί εναντίον σερβικών χωριών στην Επαρχία Brcko σε περίπτωση ενός ακόμη πολέμου. Το Δικαστήριο κήρυξε την προσφυγή του απαράδεκτη ως προδήλως αβάσιμη.

⁶⁴ ΕΔΔΑ, Feret κ.Βελγίου, 16-7-2009

6. Το αμερικανικό νομικό σύστημα

Το αίτημα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των ρατσιστικών φαινομένων και της ρητορικής μίσους εμφανίστηκε συστηματικά στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ). Αντιμετωπίστηκε δε με έναν αρκετά φιλελεύθερο αλλά και επισφαλή τρόπο. Οι ΗΠΑ, μολονότι δεν είναι μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, υπέγραψαν την Σύμβαση της Βουδαπέστης για το Κυβερνοέγκλημα το 2017, η οποία θεσπίζει, όπως προεκτέθη σε διεθνές επίπεδο μέτρα για την καταπολέμηση του ηλεκτρονικού εγκλήματος.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80, διατυπώθηκε το επιχείρημα ότι, ο λόγος και η εκφορά των συγκεκριμένων απόψεων μπορεί να επενεργεί βλαπτικά στις ζωές των άλλων ως πράξη - ενέργεια, καθώς οι λέξεις δεν είναι μία αδρανής απεικόνιση του κόσμου αλλά κάτι με το οποίο κάνουμε πράγματα και ταπεινώνουμε ή πληγώνουμε τους άλλους. Το πολιτικό αυτό εγχείρημα βρήκε ερείσματα στη θεσμική παράδοση, σε κατά πολιτείες, νομοθετική απαγόρευση της χρήσης λέξεων με επιθετικό φορτίο (fighting words) και της παρενόχλησης, καθώς και μία νομολογιακή τάση εξαίρεσης της λεγόμενης ομαδικής δυσφήμισης (group libel) από την προστασία του αμερικανικού συντάγματος.

Η απόλυτη διατύπωση της περίφημης πρώτης τροπολογίας του αμερικανικού συντάγματος κατά του οποιουδήποτε περιορισμού της ελεύθερης έκφρασης και της ελευθεροτυπίας, με νόμο του Κογκρέσου, έχει αποτρέψει τα αμερικανικά δικαστήρια μέχρι σήμερα να υιοθετήσουν έναν περιοριστικό προσανατολισμό σε βάρος της ρητορικής μίσους⁶⁵. Η περίπτωση των ΗΠΑ όμως φαντάζει σήμερα μάλλον ως εξαίρεση, καθώς ο μεγαλύτερος αριθμός δυτικών δημοκρατιών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα (δύο φορές), το 1979 και το 2014, με τελευταία τροποποίηση το 2019, έχουν φροντίσει τις τελευταίες δεκαετίες να ενσωματώσουν στο ποινικό τους δικαιοσύνη σύστημα, ρυθμίσεις στοχευμένες στην καταπολέμηση της αφηρημένης ρητορικής μίσους, και παράλληλα στην επαχθέστερη μεταχείριση των εγκλημάτων που τελούνται με ρατσιστικό κίνητρο. Η απόκλιση αυτή μεταξύ νομικών συστημάτων είναι κατά πολλούς εξηγήσιμη από το γεγονός ότι οι ΗΠΑ, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο δυτικό κόσμο, δεν βίωσαν επαρκώς την επώδυνη εμπειρία του ναζιστικού ολοκληρωτισμού και της απόλυτης απανθρωπιάς του Ολοκαυτώματος.

Η φιλοσοφία που απαρτίζει το αμερικανικό νομικό σύστημα αποτυπώνεται στην ιστοσελίδα του «American Bar Association». Σε κείμενο που φιλοξενεί σχετικά με το συγκεκριμένο φαινόμενο αναφέρει μεταξύ άλλων " *Ομιλία μίσους είναι ομιλία που προσβάλλει, απειλεί ή προσβάλλει ομάδες, με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, την εθνική προέλευση, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την αναπηρία ή άλλα χαρακτηριστικά. Πρέπει να αποθαρρυνθεί*

⁶⁵ Βλ. αντί άλλων S.Brison, «Hate Speech», Wiley Online Library, 1/2/2013, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781444367072.wbiee771/full>.

ο λόγος μίσους; Η απάντηση είναι εύκολη-φυσικά. Ωστόσο η ανάπτυξη τέτοιων πολιτικών κινδυνεύει να περιορίσει την ικανότητα του ατόμου να ασκεί την ελευθερία του λόγου. Όταν δημιουργείται μία σύγκρουση σχετικά με την οποία είναι πιο σημαντικό- η προστασία των κοινοτικών συμφερόντων ή η διασφάλιση των δικαιωμάτων του ατόμου- πρέπει να βρεθεί μία ισορροπία που προστατεύει τα πολιτικά δικαιώματα όλων χωρίς να περιορίζει τις πολιτικές ελευθερίες του ομιλητή.

Σε αυτή τη χώρα δεν υπάρχει δικαίωμα να λέμε λόγια μάχης- αυτά τα λόγια χωρίς κοινωνική αξία, απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο άτομο, που θα προκαλούσαν ένα λογικό μέλος της ομάδας στην οποία αναφέρονται τα λόγια. Για παράδειγμα, ένα άτομο δεν μπορεί να εκφωνήσει ένα φυλετικό ή εθνικό επίθετο σε ένα άλλο, αν αυτές οι λέξεις είναι πιθανό να προκαλέσουν τον ακροατή να αντιδρά βίαια. Ωστόσο, σύμφωνα με την πρώτη τροποποίηση, τα άτομα έχουν δικαίωμα στην ομιλία που ο ακροατής διαφωνεί και σε ομιλία που είναι προσβλητική και μισητή⁶⁶.

Σε αυτήν την άποψη και ιδεολογία εδραιώνεται και το αμερικανικό νομικό σύστημα, το οποίο θέτει υπεράνω κάθε ηθικής αξίας, το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση, ακόμα και αν αυτή ενέχει στοιχεία ρατσιστικού περιεχομένου.

⁶⁶ <http://www.americanbar.org>, Debating the "Mighty Constitutional Opposites" Debating Hate Speech.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

7. Η Ελληνική Νομοθεσία για την Ποινική Αντιμετώπιση Εκδηλώσεων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας

7.1. Το ΣΤ' Κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα

Οι διατάξεις του κεφαλαίου αυτού του Ποινικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκαν με το Ν. 4619/2019 (ΦΕΚ 95/Α/11-6-2019), ρυθμίζουν τα εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης. Με τον όρο εγκλήματα που στρέφονται κατά της δημόσιας τάξης αναφερόμαστε σε εκείνα, που προσβάλλουν τη δημόσια τάξη ως πολιτειακό (κρατικό) αγαθό, που αναφέρονται δηλαδή κυρίως στην πολιτειακή όψη του αγαθού «δημόσια τάξη», καθώς κατά κύριο λόγο συνιστούν προσπάθεια ξεσηκωμού των πολιτών ή εγκληματικές ενώσεις, όροι που τείνουν σε αναίρεση της ευταξίας συγκεκριμένου τόπου θίγοντας την απρόσκοπτη επιβολή της κρατικής θέλησης μέσα σ' αυτόν.

Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν τα εγκλήματα δημόσιας διέγερσης και συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση. Ως εγκλήματα δημόσιας διέγερσης προβλέπονται κατά τον Ποινικό μας Κώδικα, η διέγερση σε ανυπακοή (183 ΠΚ) και η διέγερση σε διάπραξη εγκλημάτων, βιαιοπραγίες ή διχόνοια (184 ΠΚ).

Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 183 ΠΚ⁶⁷ τιμωρεί την πρόκληση ή διέγερση σε ανυπακοή κατά των νόμων, διαταγμάτων ή άλλων νόμιμων διαταγών της αρχής, όπως και η ισχύουσα διάταξη, με την προσθήκη του διαδικτύου, ως μέσου δημοσιοποίησής της.

Περαιτέρω στο Άρθρο 184 του Π.Κ., με τίτλο «Διέγερση σε διάπραξη εγκλημάτων, βιαιοπραγίες ή διχόνοια»⁶⁸, έχουν ενοποιηθεί τα εγκλήματα των άρθρων 184, 192 και 196 του ισχύοντος Π.Κ. και συνεπώς τα τελευταία δύο άρθρα (192, 196) καταργούνται. Η ποινή για το έγκλημα της διέγερσης, το οποίο περιγράφεται πλέον ως έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης της

⁶⁷ «όποιος δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου προκαλεί ή διεγείρει σε απείθεια κατά των νόμων ή των διαταγμάτων ή εναντίον άλλων νόμιμων διαταγών της αρχής, τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος ή με χρηματική ποινή».

⁶⁸ « 1. Όποιος δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου προκαλεί ή διεγείρει σε διάπραξη πλημμελήματος ή κακουργήματος και έτσι εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος ή με χρηματική ποινή.

2. Με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή τιμωρείται η πράξη της προηγούμενης παραγράφου αν με αυτήν επιχειρείται η τέλεση βιαιοπραγιών κατά ομάδας ή προσώπου που προσδιορίζεται με βάση τα χαρακτηριστικά της φυλής, το χρώμα, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, τις γενεαλογικές καταβολές, τη θρησκεία, την αναπηρία, το γενετήσιο προσανατολισμό, την ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά φύλου. Στην περίπτωση αυτή δεν εφαρμόζεται το άρθρο 82 Α.

3. Με φυλάκιση τιμωρείται η πράξη των προηγούμενων παραγράφων αν είχε ως άμεσο επακόλουθο την τέλεση εγκλημάτων»

δημόσιας τάξης, μειώνεται βέβαια δραστικά, όπως επιβάλλει η αρχή της αναλογικότητας, διότι η προσβολή της δημόσιας τάξης η οποία προκαλείται μέσω της διέγερσης είναι μικρότερης έντασης από εκείνη που προκαλεί η διατάραξη της κοινής ειρήνης (παρ. 1). Ως διακεκριμένη μορφή διέγερσης τυποποιείται, ωστόσο, για πρώτη φορά η πράξη όταν με αυτήν επιχειρείται η τέλεση βιαιοπραγιών κατά ομάδας ή προσώπου που προσδιορίζεται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή ή το γενετήσιο προσανατολισμό. Η ίδια αυτή αυξημένη ποινή απειλείται και για τις περιπτώσεις που ο δράστης του εγκλήματος είναι θρησκευτικός λειτουργός, καθώς η επιρροή που μπορεί να ασκήσει κάνει την πράξη του ακόμη πιο επικίνδυνη (παρ. 2). Παρότι είναι νοητό το ενδεχόμενο αλληλοεπικαλύψεων μεταξύ αυτής της διατάξεως και αυτής του άρθρ. 82Α ΠΚ, η διατήρηση αμφοτέρων προκρίθηκε ενόψει της απαιτήσεως του άρθρ. 82Α ΠΚ για τέλεση εγκλήματος κατά συγκεκριμένου παθόντος, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί ασφαλές ότι συντρέχει στην περίπτωση του αδικήματος της διεγέρσεως. Επί τελέσεως μόνου του αδικήματος της ρατσιστικής διεγέρσεως, η εφαρμογή του άρθρ. 82Α ΠΚ αποκλείεται, καθώς θα αποτελούσε διπλή αξιολόγηση της ίδιας συμπεριφοράς. Τυποποιείται επίσης ως ιδιαίτερα διακεκριμένη μορφή διέγερσης η περίπτωση που η πράξη είχε ως άμεσο επακόλουθο την τέλεση εγκλημάτων, τα οποία βεβαίως πρέπει να καλύπτονται από το δόλο του δράστη (παρ. 3). Με την αυξημένη αυτή ποινή τιμωρείται εξάλλου και όποιος δημόσια με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσω του διαδικτύου προκαλεί ή διεγείρει τους πολίτες σε βιαιοπραγίες μεταξύ τους ή σε αμοιβαία διχόνοια με αποτέλεσμα να προκληθεί διατάραξη της κοινής ειρήνης (παρ. 4).

Βασικό χαρακτηριστικό των αδικημάτων αυτών είναι ότι καθίστανται αξιόποινα όχι για το ορατό αποτέλεσμα που έχουν οι εκφράσεις του δράστη, αλλά γιατί αυτές είναι δυνατό να αποτελέσουν κίνδυνο για τη δημόσια τάξη (εγκλήματα αφηρημένα – συγκεκριμένης διακινδύνευσης). Στα δυο εγκλήματα διέγερσης τιμωρείται η δυνατότητα δημιουργίας κινδύνου για τη δημόσια τάξη από τον προκλητικό λόγο του δράστη που διεγείρει τους πολίτες, είτε σε ανυπακοή κατά των νόμων, είτε σε διάπραξη εγκλημάτων.

7.2 Ο προηγούμενος Ν. 927/1979 «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις»

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ όπως προαναφέρθηκε έχει υιοθετήσει τη «Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων». Η Ελλάδα υπέγραψε τη σύμβαση στις 7-3-1966 και όπως προέβλεπε η απόφαση της Γενικής Συνέλευσης, η σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 4/1/1969. Η σύμβαση επικυρώθηκε από το ελληνικό κράτος στις 18/6/1970. Έκτοτε, πέρασαν εννέα ολόκληρα χρόνια μέχρι η σύμβαση να εισαχθεί στο Εθνικό Δίκαιο. Τον Μάρτιο του 1979,

εισήχθη στη Βουλή το σχετικό νομοσχέδιο, που εγκρίθηκε ομόφωνα ως νόμος 927/1979. Αντιγράφοντας σχεδόν κατά γράμμα το κείμενο της σύμβασης του ΟΗΕ, ο νόμος (Άρθρο 1) ανέφερε ότι όποιος «δημοσίως, είτε προφορικώς είτε διά του τύπου ή διά γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων, εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας δυναμμένας να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπων ή ομάδες προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής του, τιμωρείται...» και ανέφερε τις ποινές.

Πρόκειται ωστόσο για ένα νόμο έναν νόμο που υπήρξε μεν για πάνω από 40 χρόνια, εφαρμόστηκε όμως ελάχιστες φορές⁶⁹.

7.2.1 Οι ρυθμίσεις του νόμου

Στα μόλις 5 άρθρα του, ο ν. 927/1979 τυποποιούσε τέσσερα αδικήματα δόλου με στόχο την αποτροπή διακρίσεων σε βάρος προσώπου ή ομάδας προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, ή λόγω του θρησκειότητός τους⁷⁰.

Στο άρθρο 1 παρ. 1⁷¹ υπήρχε η τυποποίηση ενός εγκλήματος προτροπής σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν μίσος ή βία εναντίον προσώπου ή ομάδας προσώπων εξ αιτίας και μόνον της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής ή του θρησκειότητός τους.

Διχογνωμία υπήρξε στη θεωρία για το αν το έγκλημα αυτό ήταν αφηρημένο – συγκεκριμένης (άλλως δυνητικής) διακινδύνευσης⁷² ή αφηρημένης διακινδύνευσης⁷³. Η πρώτη άποψη που διατυπώθηκε, αξιώνει μια «προσφορότητα» της συγκεκριμένης συμπεριφοράς να προκαλέσει κίνδυνο⁷⁴, ενώ η δεύτερη άποψη αρκείται σε μια γενική προσφορότητα της εν λόγω

⁶⁹ Βλ. Γ. Αποστολάκη, Η ποινική καταστολή των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων, Ποιν.Δικ 11/2002, σελ. 1184 για το ότι ο νόμος πιθανότατα δεν είχε εφαρμοσθεί ούτε μία φορά μέχρι το 2002. Ο ν. 927 ισχύει και σήμερα, καθώς όπως ρητά αναφέρεται στον τίτλο του νέου αντιρατσιστικού νόμου, ο ν. 4285/2014 επιφέρει τροποποίηση και όχι κατάργησή του.

⁷⁰ Το θρησκευτικό προστέθηκε με το άρθρο 24 του ν. 1419/1984, καθώς στην αρχική μορφή του νόμου υπήρχε μόνο η φυλετική ή εθνική καταγωγή ως λόγος που προκαλεί τις διακρίσεις.

⁷¹ Παλιό άρθρο 1§1 ν. 927/1979: «Όστις δημοσίως, είτε προφορικώς είτε δια του τύπου ή δια γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντος ετέρου μέσου εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας δυναμμένας να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπων ή ομάδος προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκισιν μέχρι δύο ετών ή με χρηματικήν ποινήν ή και δι' αμφοτέρων των ποινών τούτων».

⁷² Ι. Μοροζίνης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 11, σελ. 448.

⁷³ Γ. Αποστολάκης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 16, σελ. 1185.

⁷⁴ Ι. Μοροζίνης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 11, σελ. 449, με επιχείρημα ότι τα εδώ προσβαλλόμενα ατομικά (κατά την άποψη του συγγραφέα) έννομα αγαθά προστατεύονται ήδη σε ένα απώτερο προστάδιο και η ασφάλεια δικαίου επιτάσσει να αποδεικνύεται η προσφορότητα της συμπεριφοράς να τα προσβάλλει, χωρίς φυσικά να απαιτείται και η ύπαρξη συγκεκριμένου κινδύνου ως εμπειρικού μεγέθους.

συμπεριφοράς που δεν χρειάζεται να ξεκινήσει να οδηγεί (έστω βαθμιαία και) αυτοδύναμα στην προσβολή⁷⁵.

Ο χαρακτήρας της «προτροπής» του άρθρου 1 παρ.1 έχει κοινά στοιχεία με την παρότρυνση του άρθρου 186 ΠΚ, και καλύπτει κάθε προσπάθεια να πεισθεί κάποιος να τελέσει ένα έγκλημα ή να ενισχυθεί η ήδη ληφθείσα απόφασή του να το τελέσει⁷⁶. Δεν συνιστά προτροπή η απλή έκφραση επιστημονικής γνώμης ή κριτικής για τα μέλη μιας φυλής, εθνικότητας ή θρησκείας, ακόμα και αν αυτή είναι δυσάρεστη⁷⁷.

Η προτροπή πρέπει να γίνεται «δημόσια», δηλαδή να μην αποτελεί συμπεριφορά στο πλαίσιο ιδιωτικής συνομιλίας που μόνο με τους κανόνες περί συμμετοχής θα μπορούσε να θεωρηθεί αξιόποινη. Ο Άρειος Πάγος υιοθέτησε ένα ουσιαστικό κριτήριο για τη δημοσιότητα, κρίνοντας αυτή βάσει του τρόπου τέλεσης και όχι απαραίτητα του χώρου, ήτοι «να γίνεται υπό περιστάσεις τέτοιες, ώστε να γίνεται αντιληπτή ή να μπορεί να γίνει αντιληπτή από αόριστο κύκλο προσώπων, μη αρκούσης μόνης της δημοσιότητας του τόπου (...) ενώ εξάλλου (...) επιχειρείται δημόσια όταν γίνεται μέσα σε ιδιωτικό χώρο, όμως κατά τρόπο τέτοιο ώστε να μπορεί να γίνεται αντιληπτή από αόριστο αριθμό προσώπων εκτός αυτού ευρισκομένων»⁷⁸. Ως μέσα της δημόσιας τέλεσης αναφέρονται ο προφορικός λόγος, ο τύπος⁷⁹, γραπτά κείμενα πέρα από τον τύπο, εικονογραφήσεις και κάθε άλλο μέσο όπως π.χ. καλλιτεχνικά έργα ή διαφημίσεις. Σημαντικό είναι να παρατηρηθεί η έκφραση «εκ μόνου του λόγου» που προηγείται της εθνικής ή φυλετικής καταγωγής και λειτουργεί συσταλτικά ως προς το αξιόποινο, καθώς περιορίζει την αξιόποινη προτροπή μόνο στις περιπτώσεις που αιτία της είναι αποκλειστικά η φυλετική ή εθνική καταγωγή

⁷⁵ Γ. Αποστολάκης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 16, σελ. 1186.

⁷⁶ Γ. Αποστολάκης, *ibid*, Ι. Μοροζίνης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 11, σελ. 450.

⁷⁷ Και κατά την αιτιολογική έκθεση του νέου αντιρατσιστικού νόμου 4285/2014, βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328)», 18 Δεκεμβρίου 2013, όπου και τονίζεται για το έγκλημα του άρθρου 2 ότι «*Η ποινική απαξία των συγκεκριμένων συμπεριφορών συνίσταται στην κακόβουλη άρνηση ή ευτελισμό ιστορικών γεγονότων, χωρίς, σε καμία περίπτωση, να επιδιώκεται η απαγόρευση ή ιδεολογική χειραγώγηση της επιστημονικής έρευνας*».

⁷⁸ ΑΠ 984/2000, ΠοινΧρ 2001, σελ. 231. Το ίδιο κριτήριο ακολουθείται και στις πρόσφατες σχετικές αποφάσεις του δικαστηρίου, π.χ. ΑΠ 183/2014, Α' Δημοσίευση ΝΟΜΟΣ.

⁷⁹ Με την έννοια του άρθρου 1 α.ν. 1092/1938, «παν ό,τι εκ τυπογραφίας ή οιουδήποτε άλλου μηχανικού ή χημικού μέσου, παράγεται εις όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει εις πολλαπλασιασμόν ή διάδοσιν χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων μετά ή άνευ σημειώσεων, ή μουσικών έργων μετά κειμένου ή επεξηγήσεων, ή φωνογραφικών πλακών».

ή το θρήσκευμα μιας ομάδας και όχι οποιοσδήποτε άλλος λόγος (π.χ. η αντισυναλλακτική της συμπεριφορά)⁸⁰.

Στο άρθρο 1παρ. 2 του ν. 927/1979⁸¹ προβλεπόταν το έγκλημα της σύστασης ή συμμετοχής σε οργάνωση που προωθεί τις συγκεκριμένες διακρίσεις. Η έννοια της οργάνωσης έχει ερμηνευθεί ως κάθε σύνολο ή ένωση προσώπων, νόμιμο ή παράνομο, εφόσον διακρίνεται από στοιχειώδη στοιχεία οργάνωσης όπως διοίκηση, ιεραρχία, συντονισμό και κοινό σκοπό⁸². Η προώθηση των διακρίσεων πρέπει να γίνει είτε με τη μορφή της «οργανωμένης προπαγάνδας», δηλαδή με συστηματικό και μεθοδευμένο τρόπο, είτε με κάθε μορφή δραστηριότητας, δηλαδή ακόμα και με την ευκαιριακή διάδοση ιδεών.

Το άρθρο 2 του ν. 927/1979⁸³ ποινικοποιούσε μία μορφή «συλλογικής εξύβρισης» το έγκλημα της έκφρασης προσβλητικών ιδεών λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής ή λόγω θρησκεύματος. Το έγκλημα αυτό απαιτούσε μόνο τη δημόσια έκφραση προσβλητικών απόψεων, χωρίς κάποια προτροπή για πράξεις εις βάρος των προσώπων αυτών, παρουσιαζόμενο έτσι ως μια διακεκριμένη μορφή της εξύβρισης του άρθρου 361ΠΚ⁸⁴.

⁸⁰ Η απαίτηση αυτή άλλαξε με τις τροποποιήσεις του ν. 4285/2014, με το νέο άρθρο 1§1 πλέον να αρκείται απλά στο να προσδιορίζονται τα θύματα της συμπεριφοράς από κριτήρια όπως η εθνική και φυλετική καταγωγή, δηλαδή χαλαρώνει πολύ την απαίτηση για έναν ειδικό σκοπό στο αντιρατσιστικό έγκλημα.

⁸¹ Παλιό άρθρο 1§2 ν. 927/1979: « Δια των εν παρ. 1 ποινών τιμωρείται και όστις συνιστά ή συμμετέχει εις οργανώσεις, αι οποία επιδιώκουν οργανωμένην προπαγάνδαν ή δραστηριότητας πάσης μορφής τίνουσας εις φυλετικής διακρίσεις».

⁸² Γ. Αποστολάκης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 16, σελ. 1186. Φαίνεται πάντως ότι δεδομένου και του πλημμεληματικού χαρακτήρα του εγκλήματος δεν μπορεί να γίνει ταύτιση με την μεταγενέστερη και αυστηρότερη νομοθετικά απαίτηση για «δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα» στο πλαίσιο της εγκληματικής οργάνωσης του άρθρου 187§1ΠΚ, η οποία εξάλλου θεωρείται ότι αποτελεί διακεκριμένη μορφή του βασικού εγκλήματος της συμμορίας κατά της δημόσιας τάξης, βλ. Ι. Μανωλεδάκη, ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ-ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ Ν.2928/2001 ΓΙΑ ΤΟ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σελ. 125επ.

⁸³ Παλιό άρθρο 2 ν. 927/1979: «Όστις δημοσίως είτε προφορικώς είτε δια του τύπου ή δια γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή πάντος ετέρου μέσου, εκφράζει ιδέας προσβλητικής κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκισιν μέχρις ενός έτους ή χρηματικήν ποινήν ή και δι' αμφοτέρων των ποινών τούτων».

⁸⁴ Έτσι Ι. Μοροζίνης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 11, σελ. 450 με την επισήμανση πάντως ότι αυτό έχει νόημα μετά την προηγούμενη νομοθετική τροποποίηση του ν. 2910/2001 που έκανε με το άρθρο 39§4το έγκλημα αυτεπαγγέλτως διωκόμενο γιατί κατά τα λοιπά οι ποινές είναι ίδιες με την εξύβριση. Contra

Γ. Αποστολάκης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 16, σελ. 1187, ο οποίος επισημαίνει διαφορές μεταξύ των δύο αδικημάτων όπως το ότι η εξύβριση μπορεί να συντελεσθεί και ιδιωτικά. Επί του τελευταίου πάντως μπορεί να παρατηρήσει κανείς ότι η δημόσια τέλεση μιας πράξης δεν είναι απαραίτητα *aliud* σε σχέση με την ιδιωτική, καθώς η τελευταία υπό συγκεκριμένες («ειδικές») περιστάσεις τελούμενη μπορεί να μεταπίπτει στην κατηγορία της πρώτης.

Τέλος⁸⁵, στο άρθρο 3 του ν. 927/1979⁸⁶ τυποποιούνταν η άρνηση προμήθειας αγαθών ή προσφοράς υπηρεσιών λόγω καταγωγής ή θρησκεύματος. Η διάταξη αυτή καταργήθηκε με το άρθρο 16 παρ. 2 του ν. 3304/2005.

7.2.2 Κριτική θεώρηση και μειονεκτήματα του Ν. 927/1979

Παρά τα περιστατικά ρατσιστικής βίας ή ρατσιστικού λόγου που παρουσιάζονταν στην Ελλάδα⁸⁷, ο νόμος έμεινε για πολλά χρόνια σχεδόν ανεφάρμοστος. Ο λόγος έγκειτο στην νομοτεχνική αρχιτεκτονική του νόμου, η οποία παρουσίαζε σημαντικά προβλήματα που δημιουργούσαν πρακτικές δυσχέρειες στην εφαρμογή του. Ειδικότερα, η διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 του νόμου παρουσίαζε αδυναμίες σε τεχνικό επίπεδο, αφενός λόγω της δυσχέρειας ως προς την εκτίμηση της προσφορότητας της ρατσιστικής προτροπής να θέσει όρους δυνητικής διακινδύνευσης για το προστατευόμενο αγαθό, είτε αυτό νοηθεί υπερατομικά ως δημόσια τάξη, είτε ως επιμέρους ατομικά αγαθά των μελών της ομάδας, και αφετέρου λόγω της εξαιρετικά περιοριστικής επιλογής του «εκ μόνου του λόγου» που επέτρεπε τη δυνητική απαλλαγή πολλών κατηγορουμένων αν μπορούσαν να δημιουργήσουν αμφιβολίες για το ζήτημα αυτό, άπτεται εν πάση περιπτώσει του εσωτερικού τους κόσμου⁸⁸.

Ακολούθως, πεδίο διχογνωμίας αποτέλεσε και η διάταξη του άρθρου 2, καθώς η απαγόρευση που έθετε το άρθρο στην έκφραση ιδεών προσβλητικών για άτομο ή ομάδα ατόμων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους φαινόταν ως απόλυτη. Ειδικότερα δεν συνδεόταν με κάποια προσβολή άλλου εννόμου αγαθού και δεν προέβλεπε ούτε συγκεκριμένες

⁸⁵ Δεδομένου ότι το άρθρο 4 καταργήθηκε με το α. 39§4 ν. 2910/2001 και το άρθρο 5 ορίζει απλώς την έναρξη ισχύος του νομοθετήματος, το 3^ο άρθρο εξετάζεται ως τελευταίο.

⁸⁶ Παλιό άρθρο 3 ν. 927/1979: « Δια φυλακίσεως μέχρι ενός έτους ή δια χρηματικής ποινής η διάμφοτέρων των ποινών τούτων τιμωρείται όστις κατ' επάγγελμα προμηθεύων αγαθά ή προσφέρων υπηρεσίας αρνείται εις τινά την παροχήν τούτων μόνον λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής αυτού ή εξαρτά την παροχήν του από όρον αναγόμενον εις την φυλετικήν ή εθνικήν καταγωγήν τινός»

⁸⁷ Κάθε άλλο σύμφωνα με την πρόσφατη έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη, Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Σεπτέμβριος 2013, διαδικτυακά διαθέσιμο στο: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/eidikiekthesiratsistikivia.pdf> [τελευταία επίσκεψη στις 15 Ιουνίου 2015]. Ιδιαίτερα την τελευταία διετία πριν την ψήφιση του ν. 4285/2014 τα Ποσοστά σημείωσαν ραγδαία αύξηση, βλ. 6-15 της έκθεσης.

⁸⁸ Αυτή φαίνεται να ήταν και μια κρίσιμη παράμετρος στην πολύκροτη υπόθεση του συγγραφέα που έγραψε ένα βιβλίο με αναθεωρητικό περιεχόμενο και τίτλο «Εβραίοι. Όλη η αλήθεια» και επιλύθηκε με την απόφαση ΟΛΑΠ 3/2010, ΠοινΧρ 2010, σελ. 456, όπου και το Ακυρωτικό εντόπισε ότι το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών ορθά έκρινε ότι ο κατηγορούμενος δεν προχώρησε στις άκρως προσβλητικές για τους Εβραίους κρίσεις «εκ μόνου του λόγου» της εθνικής ή φυλετικής τους καταγωγής. Τον κίνδυνο να οδηγήσει αυτή η κατασκευή σε «αναγωγή στο εύλογο υπό καθαρά υποκειμενική (του δράστη) έποψη» επισημαίνει ο Παπαχαραλάμπους, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 4, σελ. 3.⁴⁰ Γ. Αποστολάκης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 16, σελ. 1188.

προϋποθέσεις ως προς τον τρόπο τέλεσης ούτε τη δυνατότητα εφαρμογής ενός ειδικού λόγου άρσης του αδίκου όπως αυτός του άρθρου 367ΠΚ στα εγκλήματα κατά της τιμής, με αποτέλεσμα να επικριθεί ως παραβιάζουσα τον πυρήνα του δικαιώματος έκφρασης του άρθρου 14 παρ. 1Σ⁸⁹.

Τέλος, κριτική ασκήθηκε και αναφορικά με το «μίσος» ως δυνητικό αποτέλεσμα της προσβολής, καθώς η αποδοχή της πρόκλησης ενός συναισθήματος ως ποινικά αξιόποινης πράξης, θα ήταν αντίθετη στην θεμελιώδη συνταγματικής αρχή του άρθρου 7 παρ. 1 Σ, η οποία απαγορεύει την ποινικοποίηση του φρονήματος και θεμελιώνεται ρητά στο άρθρο 7 παρ. 1Σ⁹⁰.

7.2.3 Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου 3/2010

Κομβική απόφαση για την εφαρμογή - ή ορθότερα την μη εφαρμογή - της αντιρατσιστικής νομοθεσίας και δη του τότε ν. 927/1979 είναι η 3/2010 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Ο Άρειος Πάγος με την παραπάνω απόφαση επικύρωσε αθωωτική απόφαση του Εφετείου δυνάμει της οποίας απηλλάγη συγγραφέας βιβλίου με προκλητικά αντισημιτικό περιεχόμενο. Το Ακυρωτικό έκρινε ότι *«δεν συνιστά προτροπή η απλή έκφραση γνώμης, επιστημονικής κριτικής, έστω και δυσάρεστης ή επικριτικής για τα μέλη μιας φυλής ή εθνικότητας»* και ότι *«κάθε συγγραφέας έχει την δυνατότητα να αξιολογεί, να κρίνει και να ερμηνεύει τα ιστορικά γεγονότα σύμφωνα με τις πολιτικοϊδεολογικές του απόψεις»*. Το δικαστήριο ανέλυσε εν συνεχεία όλες τις φράσεις από το επίμαχο βιβλίο για να επιβεβαιώσει αυτά τα συμπεράσματα κρίνοντας ότι *«(...) δεν στοιχειοθετείται τόσο η αντικειμενική όσο και η υποκειμενική υπόσταση των αδικημάτων των άρθρων 1 και 2 του νόμου 927/1979»*.

Βέβαια, δεδομένου ότι το επίμαχο βιβλίο περιλαμβάνει περικοπές όπως *«Έτσι θέλουν οι Εβραίοι διότι μόνον έτσι καταλαβαίνουν: εντός 24 ωρών και εκτελεστικό απόσπασμα»* η απόφαση αυτή του Αρείου Πάγου είναι αμφίβολης ορθότητας, ενώ υπήρχε και ισχυρή μειοψηφία. Συγκεκριμένα κατά την δεύτερη μειοψηφούσα γνώμη που διατυπώθηκε από πέντε δικαστές, η απόφαση έπρεπε να αναιρεθεί για έλλειψη αιτιολογίας, με την σημείωση όμως ότι εν προκειμένω μόνο παράβαση του άρθρου 1§2 ν. 927/1979 υπήρχε και όχι του άρθρου 2. Γενικότερα, παρατηρείται μια διστακτικότητα από τις δικαστικές και εισαγγελικές αρχές ως προς την εφαρμογή της αντιρατσιστικής νομοθεσίας.

⁸⁹ Χ.Α.Βασματζίδης, Ποινικοποίηση του ρατσιστικού λόγου και δικαίωμα στην ασφάλεια. Συνταγματικά ζητήματα, ΕΔΔΔΔ, Τόμος 59, Τεύχος 1, Ιανουάριος –Μάρτιος 2015, σελ. 12,Ι. Μοροζίνης, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 11, σελ. 452.

⁹⁰ Υπόρρητα και στο άρθρο 2§1, βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ. ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σελ. 262-281. Σε μια σύμφωνη με το Σύνταγμα και συστηματική ερμηνεία της διάταξης θα ήταν αναγκαίο να αξιώνουμε «μια εμπειρική αποτύπωση του μίσους στον κοινωνικό ιστό», όπως άλλωστε και οι διακρίσεις με την βία έχουν εμπειρικό αποτέλεσμα, βλ. Χ. Βασματζίδη, *ibid*.

7.3 Η τροποποίηση του Ν. 927/1979 με το νέο Ν.4285/2014 (όπως ισχύει σήμερα μετά την τελευταία τροποποίηση με Ν. 4491/2017).

Οι νομοθετικές και κοινωνικές εξελίξεις, με κυριότερο παράγοντα την ενωσιακή υποχρέωση του ελληνικού κράτους να τροποποιήσει την αντιρατσιστική του νομοθεσία στο πλαίσιο του επιδιωκόμενου από την απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ αποτελέσματος, οδήγησαν στη συζήτηση για ψήφιση ενός νέου αντιρατσιστικού νομοσχεδίου. Η συζήτηση ξεκίνησε στη Βουλή τον Δεκέμβριο του 2011 και ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο 2014, με την ψήφιση του Ν. 4285/2014 με τίτλο «Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις».

Ακολούθως, ο νόμος αυτός υπέστη μικρή τροποποίηση, με την προσθήκη του άρθρου 7 παρ2 του Ν. 4491/2017 (ΦΕΚ Α 152/13-10-2017), σύμφωνα με το οποίο στην παρ. 1 του άρθρου 1 και στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 927/1979 (Α' 139), μετά τις λέξεις «ταυτότητα φύλου» προστίθενται και οι λέξεις «χαρακτηριστικά φύλου».

Άρθρο 1 του ν. 4285/2014

Στο άρθρο 1 του ν. 4285/2014 εισάγονται σημαντικές τροποποιήσεις σε σχέση με το προγενέστερο καθεστώς, καθώς εισάγεται μια μακροσκελής διάταξη με 5 παραγράφους.

Στην πρώτη παράγραφο τυποποιείται το έγκλημα της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους, σύμφωνα με το οποίο: *«Όποιος με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων, που προσδιορίζονται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου, χαρακτηριστικά φύλου ή την αναπηρία, κατά τρόπο που εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα των ως άνω προσώπων, τιμωρείται με φυλάκιση τριών (3) μηνών έως τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή πέντε έως είκοσι χιλιάδων ευρώ».*⁹¹

⁹¹ Η διεύρυνση των βάσεων των διακρίσεων από τον Έλληνα νομοθέτη, ώστε να συμπεριληφθούν σε αυτές το χρώμα, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η ταυτότητα του φύλου και η αναπηρία, εμφανίστηκε ως «εθνική επιλογή» και ενόχλησε, όπως ήταν αναμενόμενο ομάδες πολιτών που στοχοποιούν συχνά τις συγκεκριμένες ομάδες, οι οποίες και ασκούσαν πίεση για τη μη ψήφιση του νομοσχεδίου, επικαλούμενες την ελευθερία του λόγου. Η επιλογή ωστόσο του

Το άρθρο τυποποιεί ένα υπαλλακτικά μικτό έγκλημα ως προς τα αποτελέσματά του, δηλαδή τις διακρίσεις, το μίσος⁹² ή τη βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων που προσδιορίζονται βάσει των κριτηρίων που τίθενται, με τρόπο, όμως, που διακρίνεται στη συνέχεια σε δύο σωρευτικά μικτές παραλλαγές⁹³: με τρόπο που εκθέτει την δημόσια τάξη σε κίνδυνο ή που ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα των παραπάνω προσώπων.

Ως προς το βαθμό προσβολής, μολονότι το έγκλημα φαίνεται αρχικά να είναι αφηρημένα-συγκεκριμένης διακινδύνευσης (άλλως δυνητικής διακινδύνευσης ή απόπειρας πρόκλησης κινδύνου), σε κάθε περίπτωση από τη διατύπωση «μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία», πρέπει να προσεχθεί ότι η προσβολή του εννόμου αγαθού της δημόσιας τάξης ή των ατομικών εννόμων αγαθών συγκαθορίζεται από τον τρόπο υλοποίησης της προτροπής, με την πρώτη μορφή να φαίνεται να τυποποιεί έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης για τη δημόσια τάξη («εκθέτει την δημόσια τάξη σε κίνδυνο»).

Στο πλαίσιο των τροποποιήσεων του ν.4285/2014 διατηρούν την αξία τους οι παρατηρήσεις που έγιναν στο πλαίσιο της ανάλυσης του προηγούμενου άρθρου 1 του ν. 927/1979 σχετικά: α) με την απαίτηση η πράξη να τελείται δημόσια, β) τα μέσα τέλεσης πράξης, γ) τα κριτήρια που αποτελούν αίτια της ρατσιστικής συμπεριφοράς και δ) την έννοια της προτροπής. Άξιο λόγου και αναφοράς είναι η διαφοροποίηση με την αντικατάσταση της φράσης «εκ μόνου του λόγου» με τη φράση «που προσδιορίζονται με βάση» και την προσθήκη του διαδικτύου στα μέσα της δημόσιας τέλεσης.

Στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 1 του ν. 4285/2014 προστίθεται ουσιαστικά το έννομο αγαθό της ιδιοκτησίας για πράγματα που χρησιμοποιούνταν από τα πρόσωπα θύματα του εγκλήματος της παρ. 1, με ρητή απαίτηση να τελείται η πράξη με τρόπο που «εκθέτει σε

νομοθέτη εμφανίζεται ορθή αν λάβει κανείς υπόψη του την ένταση της στοχοποίησης των συγκεκριμένων ομάδων και τη μέσω αυτής περιθωριοποίησή τους βλ. Συμεωνίδου-Καστανίδου (2015), σελ. 730

⁹² Η έννοια του μίσους συναντάται στα άρθρα 155 και 181 ΠΚ κατά την ερμηνεία των οποίων γίνεται δεκτό ότι έχει ουσιαστικά το περιεχόμενο με το οποίο χρησιμοποιείται και στην καθημερινή ζωή, ότι είναι δηλαδή το συναίσθημα έντονης εχθρότητας που κάνει τον δράστη να επιθυμεί το κακό για εκείνον εναντίον του οποίου στρέφεται. Χαραλαμπίκης (2011), σελ. 1379

⁹³ Σωρευτικά μικτές με το σκεπτικό ότι αφενός κάθε μια εγκολπώνει προσβολή διαφορετικών εννόμων αγαθών (δημόσια τάξη στην πρώτη – ατομικά έννομα αγαθά της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της ελευθερίας στην δεύτερη) και άρα ως διαφορετικά εγκλήματα θα πρέπει να συρρέουν αληθινά και αφετέρου ότι θα προέκυπτε ζήτημα ισότιμης και αναλογικής μεταχείρισης ως προς την ποινή στην περίπτωση που είχαμε την ίδια ποινή, τόσο για έναν δράστη που προσβάλλει μόνον την δημόσια τάξη, όσο και για έναν άλλο που πέρα από την δημόσια τάξη προσβάλλει και τα ατομικά έννομα αγαθά των προσώπων που ανήκουν στην ομάδα εναντίον της οποίας ασκείται η ρατσιστική επίθεση.

κίνδυνο την δημόσια τάξη». Ποινικοποιεί δηλαδή και τις πράξεις φθοράς – βλάβης πραγμάτων που χρησιμοποιούνταν από τα πρόσωπα θύματα.

Στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου τυποποιείται διακεκριμένη μορφή του εγκλήματος των προηγούμενων παραγράφων, για την περίπτωση που η δημόσια προτροπή είχε ως αποτέλεσμα την τέλεση εγκλήματος.

Στην παράγραφο 4 διατηρείται ουσιαστικά η τιμώρηση της οργανωμένης ρατσιστικής δράσης μέσα από τη σύσταση ή συμμετοχή σε ενώσεις προσώπων οποιασδήποτε μορφής που επιδιώκουν συστηματικά την τέλεση των πράξεων των παρ. 1 και 2, με την προσθήκη ρήτρας ρητής επικουρικότητας («αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη»).

Τέλος, η πέμπτη και τελευταία παράγραφος του άρθρου καθιερώνει ειδική διακεκριμένη μορφή του εγκλήματος, όταν αυτό τελείται από δημόσιο λειτουργό ή υπάλληλο.

Άρθρο 2 του ν. 4285/2014

Το άρθρο 2 του ν. 4285/2014 τροποποιεί το άρθρο 2 του ν. 927/1979 τυποποιώντας το έγκλημα της δημόσιας επιδοκίμασias ή άρνησης εγκλημάτων. Ειδικότερα καταργήθηκε το έγκλημα της συλλογικής εξύβρισης υπό τη μορφή που είχε τυποποιηθεί και προβλέφθηκε, η ποινικοποίηση της δημόσιας επιδοκίμασias ή άρνησης εγκλημάτων και συγκεκριμένα της κακόβουλης άρνησης της ύπαρξης ή της σοβαρότητας εγκλημάτων, γενοκτονιών, εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, του Ολοκαυτώματος και των εγκλημάτων του ναζισμού που έχουν αναγνωριστεί με αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων ή της Βουλής των Ελλήνων, εφόσον θεωρούνται πρόσφορες να οδηγήσουν σε θυματοποίηση ομάδων ή προσώπων, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του άρθρου αυτού. Συνεπώς, η συμπεριφορά αυτή στρέφεται κατά ομάδας προσώπων ή μέλους της που προσδιορίζεται με βάση τη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, όταν η συμπεριφορά αυτή εκδηλώνεται κατά τρόπο που μπορεί να υποκινήσει βία ή μίσος ή ενέχει απειλητικό ή υβριστικό χαρακτήρα κατά μίας τέτοιας ομάδας ή μέλους της. Παράλληλα, προβλέπεται η αυστηρότερη ποινή στην περίπτωση που η πράξη τελείται από δημόσιο λειτουργό ή υπάλληλο κατά την άσκηση των ανατεθειμένων σε αυτόν καθηκόντων.

Άρθρο 3 του ν. 4285/2014

Στο άρθρο 3 διευκρινίστηκε ότι, οι αξιόποινες πράξεις που περιγράφονται στα άρθρα 1 και 2, τιμωρούνται ακόμη και όταν τελούνται μέσω διαδικτύου ή άλλου μέσου επικοινωνίας, τόπος τέλεσης των οποίων θεωρείται και η Ελληνική Επικράτεια, εφόσον «στο έδαφος της παρέχεται πρόσβαση στα συγκεκριμένα μέσα, ανεξάρτητα από τον τόπο εγκατάστασής τους». Η εν λόγω

διάταξη, μάλλον περιλήφθηκε πλεοναστικά στο νόμο, καθώς τρεις μήνες πριν είχε ήδη τροποποιηθεί το άρθρο 5ΠΚ με το άρθρο 2 του ν. 4267/2014⁹⁴ που κάνει την ίδια πρόβλεψη για όλα τα εγκλήματα που τελούνται μέσω του διαδικτύου και άλλου μέσου επικοινωνίας, άρα και τα εγκλήματα του ν. 4285/2014.

Άρθρο 4 του ν. 4285/2014

Το άρθρο 4 προβλέπει την επιβολή αυστηρών διοικητικών κυρώσεων που επιβάλλονται με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε βάρος νομικών προσώπων ή ενώσεων προσώπων που εμπλέκονται σε αδικήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η παρούσα διάταξη καλύπτει όλες τις περιπτώσεις αδικημάτων που τελέσθηκαν «*προς όφελος ή για λογαριασμό*» νομικού προσώπου από φυσικό πρόσωπο που έχει εξουσία εκπροσώπησης ή εξουσιοδότηση για τη λήψη αποφάσεων ή κατέστησαν δυνατές από έλλειψη εποπτείας ή ελέγχου ενός τέτοιου προσώπου, ανεξαρτήτως δηλαδή της ύπαρξης σκοπού προσπορισμού οποιουδήποτε οφέλους υπέρ του νομικού προσώπου.

Περαιτέρω, εάν η πράξη φέρεται ότι τελέστηκε σε εκπομπή ραδιοφωνική ή τηλεοπτική, οι κυρώσεις που προβλέπονται από το παρόν άρθρο επιβάλλονται σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 15 παρ. 2 του Συντάγματος από το ΕΣΡ, προς το οποίο διαβιβάζεται ο φάκελος από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Μάλιστα για την επιβολή των διοικητικών κυρώσεων και για την επιμέτρηση των κυρώσεων αυτών πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν, ιδίως, η βαρύτητα της παράβασης, η έκταση τα βλάβης που αυτή προκάλεσε, ο βαθμός της υπαιτιότητας και η οικονομική κατάσταση του νομικού προσώπου ή της ενώσεως προσώπων, καθώς και η τυχόν υποτροπή του. Τέλος, οι πιο πάνω διατάξεις δεν εφαρμόζονται στο Κράτος και στα ΝΠΔΔ στα δημόσια νομικά πρόσωπα κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας καθώς και στους διεθνείς οργανισμούς δημοσίου δικαίου.

Άρθρο 5 του ν. 4285/2014

Κρίσιμο είναι επί της τελευταίας αυτής διάταξης το ερώτημα αν με τη διατύπωση του άρθρου 5 ν. 4285/2014 «*οι πράξεις που περιγράφονται στον παρόντα νόμο, καθώς και τα*

⁹⁴ Άρθρο 2, ν. 4267/2014 «Καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας και άλλες διατάξεις»: Μετά την παρ. 2 του άρθρου 5 του Ποινικού Κώδικα προστίθεται η παράγραφος 3 ως εξής: «3. Όταν η πράξη τελείται μέσω διαδικτύου ή άλλου μέσου επικοινωνίας, τόπος τέλεσης θεωρείται και η Ελληνική Επικράτεια, εφόσον στο έδαφος της παρέχεται πρόσβαση στα συγκεκριμένα μέσα, ανεξάρτητα από τον τόπο εγκατάστασης τους». Η πρόβλεψη αυτή έχει επικριθεί, βλ. Αναγνωστόπουλο, ο.π., ως υπέρμετρη διεύρυνση της δικαιοδοσίας των ελληνικών ποινικών δικαστηρίων για υποθέσεις που δεν παρουσιάζουν οποιονδήποτε σύνδεσμο με την εθνική ποινική δικαιοδοσία.

εγκλήματα που τελούνται συνεπεία αυτών» εννοούνται και τα κοινά εγκλήματα που τελούνται από μίσος στο πλαίσιο του νέου άρθρου 81Α ΠΚ ή μόνον αυτά των άρθρων 1 και 2 του τροποποιημένου ν. 927/1979.

Αναφορικά με τον ως άνω προβληματισμό, υποστηρίζεται ότι η φράση *«οι πράξεις που περιγράφονται στον παρόντα νόμο, καθώς και τα εγκλήματα που τελούνται συνεπεία αυτών»* του άρθρου 5 κατά τη γραμματική ερμηνεία, εννοεί ότι οι εγκληματικές πράξεις τυποποιούνται με τα άρθρα 1 και 2 του νόμου και όχι με το 81Α ΠΚ, καθώς το τελευταίο απλά επιβαρύνει την αντιμετώπιση περιγραφόμενων στον ΠΚ και τους άλλους ειδικούς ποινικούς νόμους πράξεων. Σύμφωνα με την ιστορική ερμηνεία, όπως προκύπτει και από την αιτιολογική έκθεση του νόμου γίνεται ρητή μνεία στο ότι η διάταξη θεσπίζει την αυτεπάγγελτη τέλεση των εγκλημάτων της δημόσιας υποκίνησης βίας ή μίσους και της δημόσιας επιδοκίμασίας ή άρνησης εγκλημάτων⁹⁵. Με βάση δε τη λογικοσυστηματική ερμηνεία, με την οποία το νόημα της διάταξης δίνεται με βάση το γενικότερο σύστημα κανόνων δικαίου, στο οποίο αναφέρεται η ρητή αναφορά στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου για την κατάργηση της πρόβλεψης του άρθρου 39 παρ. 4 του ν.2910/2001, υποδηλώνει ότι, η διάταξη έρχεται να ρυθμίζει τον τρόπο δίωξης των «ιδιώνυμων» ρατσιστικών μόνο εγκλημάτων⁹⁶. Το πόρισμα της ερμηνείας αυτής είναι ότι η ρύθμιση του άρθρου 5 εξαντλείται στα εγκλήματα των άρθρων 1 και 2 του τροποποιημένου ν. 927/1979 και δεν επεκτείνεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 81ΑΠΚ.

7.4 Το έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Προισχύσαν άρθρο 81Α ΠΚ – ισχύον άρθρο 82 Α ΠΚ

Με το άρθρο 10 ν. 4285/2014 προστέθηκε στο Ποινικό μας Κώδικα το άρθρο 81Α ΠΚ, όπου τυποποιήθηκε ως αυτοτελής μορφή αξιόποινης πράξης, *«το ρατσιστικό έγκλημα»*. Για τη στοιχειοθέτησή του θα έπρεπε η αξιόποινη πράξη να έχει τελεστεί από μίσος κατά παθόντος λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, ενώ η συνδρομή του συγκεκριμένου όρου οδηγούσε σε αύξηση των απειλούμενων ορίων ποινής για το σύνολο των εγκληματικών πράξεων.

Η συγκεκριμένη διάταξη τροποποιήθηκε αρχικά με το άρθρο 21 ν. 4336/2015, με το οποίο καταργήθηκε ο όρος ρατσιστικό έγκλημα και αντικαταστάθηκε από τον όρο *«έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά»* και απαλείφθηκε ο όρος *«τέλεση από μίσος»*, ώστε να μην υπάγονται

⁹⁵ Αιτιολογική Έκθεση ν. 4285/2014, ό.π. ανωτέρω υποσημείωση 24, σελ. 3, *«η δίωξη των παραπάνω(σ.σ. των εγκλημάτων των άρθρων 1 και 2 που προηγούνται στην αιτιολογική έκθεση) εγκλημάτων χωρεί αυτεπαγγέλτως (...)*».

⁹⁶ Με δεδομένο ότι το κατηργημένο άρθρο 39§4 ν. 2910/2001 είχε ως εξής: «4. Οι πράξεις που περιγράφονται στα άρθρα 1 έως 3 του Ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α) διώκονται αυτεπαγγέλτως».

σε αυτήν αποκλειστικά δράστες που ενεργούν με κίνητρο το μίσος, αλλά και όταν με οποιοδήποτε άλλο κίνητρο επιλέγουν το θύμα εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, είτε επειδή το θεωρούν ευάλωτο, είτε επειδή από προκατάληψη θεωρούν ότι φέρει ιδιαίτερες κοινωνικές ιδιότητες.

Η διεύρυνση αυτή του αξιολοπίου επιβαλλόταν, άλλωστε και από την Απόφαση- Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, με βάση το άρθρο 4 της οποίας τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να εξασφαλίσουν ότι τα ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα και όχι κατ' ανάγκη το μίσος θεωρούνται επιβαρυντικές περιστάσεις ή εναλλακτικά, λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση της ποινής.

Τέλος, όσον αφορά το προβλεπόμενο πλαίσιο ποινής το άρθρο 81 Α ΠΚ όριζε : « α) Στην περίπτωση πλημμελήματος, που τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος, το κατώτερο όριο της ποινής αυξάνεται στους έξι μήνες και το ανώτερο όριο στα 2 έτη. Στις λοιπές περιπτώσεις πλημμελημάτων, το κατώτερο όριο αυτής αυξάνεται κατά ένα έτος. β) Στην περίπτωση κακουργήματος, που το προβλεπόμενο πλαίσιο ποινής ορίζεται σε πέντε (5) έως δέκα (10) έτη, το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά δύο έτη. Στις λοιπές περιπτώσεις κακουργημάτων το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά τρία έτη. Στην περίπτωση εγκλήματος που τιμωρείται με χρηματική ποινή το κατώτερο όριο αυτής διπλασιάζεται. »

Με το Ν. 4619/2019 (ΦΕΚ 95Α 11-06-2019) στο άρθρο 82Α ΠΚ μεταφέρθηκε η προϊσχύουσα διάταξη του άρθρου 81Α ΠΚ για το ρατσιστικό έγκλημα, σύμφωνα με την οποία η μόνη αλλαγή που υιοθετείται στο νέο Ποινικό Κώδικα είναι η απλοποίηση του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνονται τα νέα πλαίσια ποινής.

Σύμφωνα με το άρθρο 82 Α του ΠΚ, η διάταξη όπως ισχύει σήμερα ορίζει « Εάν έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, το πλαίσιο ποινής διαμορφώνεται ως εξής: α) Στην περίπτωση πλημμελήματος, που τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος, το ελάχιστο όριο της ποινής αυξάνεται κατά έξι μήνες. Στις λοιπές περιπτώσεις πλημμελημάτων, το ελάχιστο όριο αυτής αυξάνεται κατά ένα έτος. β) Στην περίπτωση κακουργήματος, που το ελάχιστο όριο ποινής αυξάνεται κατά δύο έτη»

7.4.1 Ποιες πράξεις υπάγονται στην κατηγορία των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά.

Μένοντας μόνο στη γραμματική διατύπωση του άρθρου «εάν έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου ... », η κατηγορία των ρατσιστικών εγκλημάτων μπορεί να διευρυνθεί, αγγίζοντας ακόμη και το σύνολο των ποινικών αδικημάτων στον Ποινικό Κώδικα.

Ποινικό ρατσιστικό έγκλημα και ηθικά κατακριτέο αποτελεί, π.χ. η σωματική βλάβη ατόμου που επελέγη ως θύμα λόγω χρώματος, φυλής, γενετήσιου προσανατολισμού, αναπηρίας κ.λ.π. Ομοίως, ρατσιστικό έγκλημα μπορεί να θεωρηθεί και, π.χ. ο εμπρησμός, εφόσον με την πυρκαγιά προέκυψε κίνδυνος για άνθρωπο και πιο συγκεκριμένα για αόριστο αριθμό ατόμων με τα χαρακτηριστικά του άρθρου 82Α ΠΚ, η πλαστογραφία, εφόσον προκλήθηκε βλάβη ή υπήρχε σκοπός βλάβης παθόντα με τα ίδια ανωτέρω χαρακτηριστικά.⁹⁷

Με την απαλοιφή της έννοιας του «μίσους» και την αντικατάστασή της από την έννοια της επιλογής του θύματος λόγω των χαρακτηριστικών του, ποινικοποιείται, πλέον, από το Ν.4356/2018 που τροποποίησε το άρθρο 81^Α ΠΚ και ήδη με το νέο Ποινικό Κώδικα, η διάπραξη οποιουδήποτε εγκλήματος, όταν η επιλογή του παθόντος γίνεται λόγω χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, θρησκείας, γενεαλογικών καταβολών, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και επισύρονται επαυξημένες ποινές. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια, ανεξάρτητα αν είναι Έλληνες ή αλλοδαποί, απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων, κατά το άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος, ενώ ο εισαγγελέας πρέπει να ξεχωρίσει τα κίνητρα και να τονίσει το ρατσιστικό κίνητρο. Χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή όταν ο δράστης στοχοποιεί ένα άτομο ή περιουσιακό στοιχείο γιατί πιστεύει ότι ανήκει στην προστατευόμενη ομάδα, παρότι δεν ανήκει σε αυτήν. Στην περίπτωση αυτή ενδιαφέρει το κίνητρο του δράστη και όχι η ταυτότητα του παθόντος ή η συμμετοχή του στην προστατευόμενη ομάδα.⁹⁸

Επομένως, το ιδιαίτερο αντικείμενο της εισαγγελικής έρευνας συγκεντρώνεται στην «επιλογή του παθόντος». Αν από τη διερεύνηση της υπόθεσης προκύψει ότι ο δράστης επέλεξε συγκεκριμένο θύμα λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, αποφασίζοντας (ο δράστης) να προσβάλει τα ατομικά του αγαθά ή την προσωπική του ακεραιότητα, ακριβώς λόγω των ανωτέρω χαρακτηριστικών του παθόντος, τότε το έγκλημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ρατσιστικό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν το είδος του εγκλήματος και άνευ περιορισμού του αριθμού και του είδους των υπαγόμενων στην κατηγορία των ρατσιστικών εγκλημάτων.

⁹⁷ <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/egklima-me-ratsistika-haraktiristika-analysi-ton-diataxeon-toy-arthroy-82a-toy-poinikoy>

⁹⁸ Εγκ.Εισ.Α.Π.05/2018, Π.Δ/νη 2019/127.

7.4.2 Η εγκληματική συμπεριφορά

Στο άρθρο 82Α ΠΚ προβλέπεται μία επαύξηση της ποινής, κάτι απολύτως επιβεβλημένο απέναντι σε συγκεκριμένες προκαταλήψεις, οι οποίες, σύμφωνα με τους δείκτες του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, περιλαμβάνουν την πρόσληψη του θύματος σχετικά με το αν η πράξη υποκινήθηκε ή όχι από προκατάληψη, την προφορική ή τη γραπτή αναφορά του δράστη στα χαρακτηριστικά της ταυτότητας του θύματος, τη διαφοροποίηση μεταξύ δράστη και θύματος αναφορικά με τη φυλή, τη γλώσσα κ.λπ., τη συμμετοχή του δράστη σε οργανωμένες ομάδες μίσους (π.χ. παραστρατιωτικές ή εθνικιστικές οργανώσεις), τη σημασία που έχει για μια ομάδα, στην περίπτωση των επιθέσεων κατά της περιουσίας (κινητής ή ακίνητης), μια συγκεκριμένη δομή ενωσιακού χαρακτήρα ή μία τοποθεσία, λόγω π.χ. θρησκευτικών ή άλλων συμβολικών διαστάσεων που φέρει (OSCE-ODIHR, Annual Report for 2012, σ. 149). Χωρίς να παραπέμπει σε συγκεκριμένα άρθρα του Ειδικού Μέρους του Π.Κ., το άρθρο 82Α ΠΚ εισάγει στοιχεία εγκληματικής συμπεριφοράς, που προσδίδουν στα εγκλήματα με ρατσιστικά εγκλήματα τα χαρακτηριστικά του ιδιώνυμου εγκλήματος. Κάθε έγκλημα που τελείται εναντίον προσώπου με τα χαρακτηριστικά του άρθρου 82 Α ΠΚ καθίσταται ιδιώνυμο, διότι η βασική συμπεριφορά του εκάστοτε βασικού εγκλήματος «εμπλουτίζεται», με την πρόσθεση του αντικειμενικού στοιχείου του *«παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών ...»* και επομένως καθίσταται εξειδίκευση του βασικού εγκλήματος με αυτοτέλεια έναντι του τελευταίου. Αν και μπορεί να ειπωθεί ότι το άρθρο 82Α ΠΚ εισάγει διακεκριμένη παραλλαγή του εγκλήματος, ωστόσο ο συνδυασμός της επαύξησης της ποινής με την εξειδίκευση του αντικειμενικού στοιχείου του παθόντος με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά καθιστά ως Ιδιώνυμο το εκάστοτε έγκλημα με τα ανωτέρω χαρακτηριστικά. Το ίδιο το άρθρο 82Α ΠΚ παρουσιάζει χλωρότητα στις διατάξεις του, διότι παραπέμπει ουσιαστικά σε άλλες διατάξεις για τη στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής υπόστασης του ρατσιστικού ποινικού φαινομένου. Με την προσθήκη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του παθόντος και της επιλογής του θύματος από το δράστη βάσει αυτών των χαρακτηριστικών, το βασικό έγκλημα αποκτά ιδιώνυμα χαρακτηριστικά.

8. Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία και ελευθερία της έκφρασης

Για ένα αντικειμενικό ποινικό σύστημα, στόχος θα πρέπει να είναι, να μη δεχθεί ο ερμηνευτής την τιμώρηση που αποσκοπεί στην προστασία «κοινωνικών ταμπού» και επιτρέπει το διάλογο για «συμβολική ποινική νομοθεσία» («Symbolisches Strafrecht⁹⁹»), αλλά να αναζητείται ο πυρήνας του αδίκου της εγκληματικής πράξης στην προσφορότητά της να

⁹⁹ Βλ. σε Μοροζίνη, ο.π. σελ. 454 και Βασματζίδη, ο.π. σελ. 13 για τις περιπτώσεις της απλής άρνησης εγκλημάτων, για τις οποίες και οι συγγραφείς θεωρούν ότι θα έθιγε τον πυρήνα της ελευθερίας της έκφρασης το να δεχθούμε ποινικοποίηση τους.

δημιουργήσει όρους διακινδύνευσης για τα προσβαλλόμενα έννομα αγαθά¹⁰⁰. Σημαντικό είναι ο ρατσιστικός λόγος, όπως στην υποκίνηση βίας, έτσι και στην άρνηση ή επιδοκιμασία εγκλημάτων, να έχει (έμμεσο) παρακίνηματικό χαρακτήρα που διαμορφώνεται από την πρόθεση δημιουργίας απόφασης για ενέργεια κατά συγκεκριμένων ατόμων, έστω προσδιορισμών προσώπων, και το συγκεκριμένο εμπειρικό αποτέλεσμα της αντίδρασης που προκαλεί ο λόγος στους αποδέκτες του¹⁰¹. Κατά συνέπεια, δέον είναι, να εξετασθούν παράμετροι του ρατσιστικού λόγου που λειτουργούν ως οιονεί κριτήρια αναλογικότητας μεταξύ των δύο συμπεριφορών, με στόχο να διαπιστωθεί το αν θα επικρατήσει (κατισχύσει) η ελευθερία της έκφρασης ή η προστασία της δημόσια τάξης και των αγαθών των θιγόμενων. Ιδιαίτερα για τα εγκλήματα διακινδύνευσης, γίνεται δεκτό ότι χρήσιμη είναι η προσφυγή σε κάποιες εγγενείς ιδιότητες του λόγου, καθώς στο επίκεντρο του ποινικού ενδιαφέροντος βρίσκεται η δυνατότητα που έχει ο λόγος να προκαλέσει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, άσχετα αν αυτό επέλθει.¹⁰² Λαμβάνονται λοιπόν υπόψη τα εξής:

α) Το μέσο τέλεσης της πράξης. Οι ιδιαίτερες συνθήκες της σημερινής εποχής, κατά την άποψη μου, μεταβάλλουν ορισμένες παγιωμένες αντιλήψεις σχετικά με την προσφορότητα της διάδοσης μίας ιδέας, με αποτέλεσμα να υπάρχει σημαντική διαφορά όταν μια έκφραση ρατσιστικού λόγου γράφεται λ.χ. με σπρέυ σε έναν τοίχο, από όταν διαδίδεται μέσω του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης συνοδευόμενη με εντυπωσιακά στοιχεία παρουσίασης, καθώς στην τελευταία περίπτωση, η πληροφορία ενδέχεται να φτάσει άμεσα μέχρι και σε εκατομμύρια χρήστες. Αντίστοιχα, η διάδοση του ρατσιστικού λόγου μέσα από ένα γραπτό βιβλίο δεν έχει κατά κανόνα έντονα παρακίνηματικό χαρακτήρα, από τη στιγμή που δέκτες του μηνύματος γίνονται μόνον όσοι διαβάσουν το βιβλίο και δεν υπάρχει άμεση επικοινωνία με τον συγγραφέα, με αποτέλεσμα να απαιτείται μία ένταση αυξημένη στο περιεχόμενο του λόγου και στη σκληρότητα των εκφράσεων για να δικαιολογηθεί η κατάφαση του εγκλήματος,

β) Η δυνατότητα των λόγων να προκαλέσουν βία ή μίσος. Αντίστοιχα με το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων του άρθρου 191ΠΚ που απαιτεί την ικανότητα των ειδήσεων ή φημών να ταραξούν τη δημόσια πίστη ή να προκαλέσουν φόβο ή ανησυχίες στους πολίτες¹⁰³ θα πρέπει να ενδιαφέρει και η ικανότητα αυτού καθ' αυτού του ρατσιστικού λόγου να ενσπείρει τη βία ή το μίσος. Το στοιχείο αυτό εξετάζεται με βάση τον ίδιο το λόγο, και συγκεκριμένα από το αν

¹⁰⁰ Συμεωνίδου-Καστανίδου, ο.π., σελ. 487

¹⁰¹ Παπαστυλιανός, ο.π. σελ. 339. Εδώ μπορεί να μην απαιτείται η συγκεκριμένη υποκίνηση σε βία ή μίσος, αλλά και πάλι μέσα από την άρνηση ή την επιδοκιμασία εγκλημάτων του άρθρου 2§1 οι όροι διακινδύνευσης για τα έννομα αγαθά που καθιστούν ποινικά ενδιαφέρον το έγκλημα πληρούνται μόνο όταν ο λόγος έχει τον χαρακτήρα αυτό που μπορεί να οδηγήσει σε βία ή μίσος κατά των μελών μιας ομάδας που προσδιορίζεται με ορισμένα χαρακτηριστικά.

¹⁰² Παπαστυλιανός (2005), σελ. 344.

¹⁰³ Το παράδειγμα χρησιμοποιεί ως ενδεικτικό για τα δυνητικής διακινδύνευσης εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης ο Παπαστυλιανός

αυτός αρκείται σε μία παρουσίαση ιστορικής άποψης και δεν έχει προκλητικό χαρακτήρα προβαίνοντας σε χαρακτηρισμούς¹⁰⁴ με σκοπό εξύβρισης ή υποβάθμισης των αναγνωρισμένων εις βάρος μιας κοινωνικής ομάδας εγκλημάτων,

γ) Η τεκμηρίωση του λόγου. Δεν αρκεί κάθε συμπεριφορά που απλώς «δηλητηριάζει το πολιτικό κλίμα»,¹⁰⁵ αλλά η προσφορότητα του ρατσιστικού λόγου, που μπορεί να δημιουργήσει όρους διακινδύνευσης για τα έννομα αγαθά των ενδεχόμενων θυμάτων, εξαρτάται και από τον τρόπο θεμελίωσης των ισχυρισμών του. Πρέπει λοιπόν να γίνεται αναζήτηση ενός αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της θεμελίωσης του λόγου και της αντικειμενικά πρόσφορης κινητοποίησης σε μίσος ή βία κατά των μελών μιας ομάδας.

¹⁰⁴ Εξαιρέσεις έχουν γίνει δεκτές από το ΕΔΔΑ για πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις όπως το Ολοκαύτωμα, το οποίο θεωρείται ότι αποτελεί «αναμφισβήτητο στην επιστήμη ιστορικό γεγονός», βλ., παραπάνω κεφάλαιο άρθρο 17 της ΕΣΔΑ όπου γίνεται δεκτό ότι σε κάθε περίπτωση απειλεί την ασφάλεια και την ελευθερία τμημάτων του πληθυσμού.

¹⁰⁵ Συμεωνίδου- Καστανίδου, ο.π., σελ. 487

9. Γενικά Συμπεράσματα

Η ελευθερία της έκφρασης συνιστά ένα από τα αναγκαία θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας, μια από τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την πρόοδό της καθώς και για την ολοκλήρωση κάθε ανθρώπου. Η ελευθερία αυτή αφορά καταρχήν όχι μόνο τις «πληροφορίες» ή «ιδέες» που γίνονται ευχάριστα αποδεκτές ή που θεωρούνται μη προσβλητικές ή αδιάφορες, αλλά και εκείνες που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν το Κράτος ή οποιοδήποτε τμήμα του πληθυσμού. Αυτό απαιτούν οι έννοιες του πλουραλισμού, της ανεκτικότητας και της ευρύτητας πνεύματος, χωρίς τις οποίες δεν υπάρχει «δημοκρατική κοινωνία». Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι η επιβολή κάθε «διατύπωσης», «προϋπόθεσης», ή «περιορισμού», ή «κύρωσης» στον τομέα αυτό πρέπει να γίνεται κατά τρόπο ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό. Επομένως, μπορεί καταρχήν να θεωρηθεί αναγκαία στις δημοκρατικές κοινωνίες η τιμωρία ή ακόμα και η πρόληψη όλων των μορφών έκφρασης οι οποίες διαδίδουν, υποκινούν, προάγουν ή δικαιολογούν το μίσος που βασίζεται στη μισαλλοδοξία υπό την προϋπόθεση ότι η επιβολή «διατυπώσεων», «προϋποθέσεων», «περιορισμών» ή «κυρώσεων» γίνεται κατά τρόπο ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Η σημασία της ελευθερίας έκφρασης της γνώμης σε συνδυασμό με τον υψηλό βαθμό προστασίας που οι διεθνείς, ευρωπαϊκοί και εθνικοί θεσμοί της επιφυλάσσουν, επιβάλλει την προσεκτική χάραξη του συστήματος περιορισμών της. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Εθνικών Δικαστηρίων, αλλά και οι προδιαγραφές που τίθενται από τους διεθνείς οργανισμούς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούν χρήσιμο εργαλείο για την επίτευξη του επιθυμητού αυτού στόχου.

Η ρητορική του μίσους συνιστά φαινόμενο των ημερών μας, αποτελεί δε ένα μείζον νομικό και κοινωνικό ζήτημα που χρήζει τρόπων αντιμετώπισης. Καθημερινά γινόμαστε μάρτυρες όλο και περισσότερων αδικημάτων ρατσιστικού λόγου που πραγματοποιούνται με δημόσια υποκίνηση μίσους ή χρήση λεκτικής βίας εναντίον συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, συχνά μειονοτικών. Τα πράγματα μάλιστα γίνονται περισσότερο πολύπλοκα καθώς, στην εποχή της έντονης τεχνολογικής ανάπτυξης και εξέλιξης, το διαδίκτυο αποτελεί το κύριο μέσο εισροής και εκροής πληροφοριών. Παράλληλα, το διαδίκτυο και η «ανωνυμία» που προσφέρει το συγκεκριμένο μέσο, η εξαιρετικά μεγάλη ταχύτητα μετάδοσης της οποιασδήποτε πληροφορίας σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους, καθώς και η απήχησή του σε ποικίλες κοινωνικές ομάδες, συνηγορούν στην «παγίωσή» του. Είναι σαφές ότι τα κοινωνικά δίκτυα (Social Media) αποτελούν το κύριο πεδίο ανταλλαγής ιδεών ή καταγραφής/έκφρασης απόψεων μέσω του διαδικτύου. Πού σταματά, όμως, η ελευθερία της έκφρασης, η οποία αποτελεί θεμελιώδες ανθρωπινό δικαίωμα, και πού ξεκινά η ρητορική μίσους (hate speech);

Το μεγάλο πρόβλημα εντοπίζεται στη δυσκολία του διαχωρισμού ανάμεσα στο κατά πόσο ένα κείμενο, σχόλιο ή εικόνα είναι προϊόν που άπτεται του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης στο διαδίκτυο, ή αποτελεί «hate speech», το οποίο θίγει συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή, ακόμα περισσότερο, υποκινεί πράξεις βίας που αποτελούν και την πραγματική απειλή. Οι ΗΠΑ δηλώνουν υπέρμαχοι της ελευθερίας της έκφρασης με κάθε κόστος, ενώ η Ευρώπη και γενικότερα οι χώρες της Δύσης εμφανίζονται περισσότερο συντηρητικές.

Όσον αφορά ειδικότερα τους περιορισμούς που θεσπίζονται στον προκλητικό λόγο και στη διακίνηση μέσω αυτού, υλικών προπαγάνδας μίσους για υποκίνηση φυλετικών διακρίσεων ή εξτρεμιστικής προπαγάνδας που επιφέρει διακινδύνευση της δημόσιας τάξης οι βασικές κατευθύνσεις, θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής: α) αυτές οι μορφές λόγου, εφόσον αποτελούν έκφραση γνώμης, καλύπτονται καταρχήν από την προστασία του δικαιώματος έκφρασης, β) οι περιορισμοί που επιβάλλονται σε αυτά τα είδη λόγου πρέπει να είναι σαφείς και να ερμηνεύονται στενά, γ) οι εν λόγω περιορισμοί οφείλουν να περιλαμβάνουν μόνο τις εκφράσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την διατάραξη της δημόσιας τάξης και την πρόκληση βίας, μίσους ή διακρίσεων, είτε οι συνέπειες αυτές επήλθαν και είναι εξωτερικά διαπιστώσιμες, είτε είναι πιθανό να επέλθουν άμεσα εξαιτίας της εκφοράς του λόγου. Ο κίνδυνος μάλιστα πρέπει να είναι ενεργός, ώστε μόνο με τον περιορισμό του λόγου να μπορεί να αποτραπεί η ανατροπή της τάξης ή το ξέσπασμα της βίας, δ) κάθε δήλωση δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται γενικά, αλλά υπό το φως των συγκεκριμένων περιστάσεων λαμβανομένων υπόψη στο σύνολό τους, ε) κανείς δεν πρέπει να διώκεται ποινικά για την διάδοση προκλητικού ή μισαλλόδοξου λόγου, αν δεν αποδεικνύεται ότι το έκανε με πρόθεση να προκαλέσει βία, μίσος ή διάκριση, στ) η ελεύθερη συζήτηση είναι ζήτημα δημοσίου συμφέροντος και ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο θέμα αυτό είναι κομβικός. Το δικαίωμα των δημοσιογράφων να αποφασίζουν ανεξάρτητα πως θα δημοσιεύσουν τις πληροφορίες και τις ιδέες τους στο κοινό πρέπει να γίνεται σεβαστό, ζ) η προληπτική λογοκρισία δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσο απαγόρευσης του προκλητικού λόγου που ωθεί στη βία ή του μισαλλόδοξου λόγου, η) σε κάθε περίπτωση πρέπει να επιβάλλονται τα λιγότερο επαχθή και παρεμβατικά μέτρα περιορισμού και πάντα υπό τον όρο ότι δεν υφίστανται εναλλακτικές δυνατότητες που θα επιφέρουν λιγότερα εμπόδια στην ελεύθερη έκφραση και θ) κάθε πρόβλεψη για επιβολή κύρωσης πρέπει να είναι αποτέλεσμα αυστηρής εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας, ενώ οι ποινικές κυρώσεις και κυρίως η φυλάκιση θα πρέπει να θεωρούνται ως η τελευταία λύση.

Ολοκληρώνοντας λοιπόν την παρούσα εργασία, αναφορικά με τους προτεινόμενους τρόπους αντιμετώπισης, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ενδεικτικά τους επικρατέστερους. Κατ' αρχήν, αναφέρεται η αυτορρύθμιση-αυτοπροστασία. Αυτό επιτυγχάνεται με ενθάρρυνση και παρότρυνση των επιχειρήσεων να αναπτύξουν ένα πλαίσιο αυτοελέγχου. Πιο συγκεκριμένα,

αρκετοί πάροχοι έχουν απαγορεύσει τη χρήση των υπηρεσιών τους σε σελίδες μίσους και περιλαμβάνουν αυτή την απαγόρευση και στους όρους παροχής των υπηρεσιών τους.

Έπειτα μία προτεινόμενη μέθοδος αποτροπής της πρόσβασης σε υλικό που περιέχει συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις είναι η τοποθέτηση φίλτρων σε ιστοσελίδες. Ωστόσο ο τρόπος αυτός συναντά αρκετές δυσκολίες στην πράξη λόγω της ποικιλομορφίας και ιδιαιτερότητας των νόμων κάθε χώρας. Έτσι υλικό που είναι παράνομο σε μία χώρα ενδεχομένως είναι επιτρεπτό σε κάποια άλλη.

Άλλος ένας τρόπος αντιμετώπισης είναι η δημιουργία ενός πανευρωπαϊκού δικτύου άμεσης επικοινωνίας «hot lines» το οποίο επιτρέπει στους χρήστες να αναφέρουν περιεχόμενο που συναντούν κατά τη χρήση του διαδικτύου και το θεωρούν επιλήψιμο, αμφιλεγόμενο ή ακόμα και υβριστικό.

Τέλος, ο πιο διαδεδομένος τρόπος λόγω της αμεσότητας που παρουσιάζει, είναι οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης-ενημέρωσης με σκοπό να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη γονιών και δασκάλων στην ασφαλή χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι προσπάθειες να εισαχθούν στρατηγικές αυτορρύθμισης, φιλτραρίσματος και αξιολόγησης περιεχομένων ιστοσελίδων μπορούν να αποδώσουν μόνο αν οι χρήστες είναι αφυπνισμένοι και έχουν αναπτύξει τη σωστή παιδεία σχετικά με το επιβλαβές περιεχόμενο.

Τέλος, δεν βρίσκουμε τίποτα πιο επίκαιρο από την ρήση του Nelson Mandela *«Πολέμησα κατά της κυριαρχίας των λευκών και πολέμησα κατά της κυριαρχίας των μαύρων. Ονειρεύομαι το ιδανικό μίας δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας, όπου όλοι οι άνθρωποι θα ζουν μαζί, σε αρμονία και με ίσες ευκαιρίες. Είναι ένα ιδανικό για το οποίο ελπίζω να ζήσω και να πετύχω. Αν όμως αυτό χρειάζεται, είναι ένα ιδανικό, για το οποίο είμαι προετοιμασμένος να πεθάνω»*.

Συντομογραφίες

A. Ελληνικές

ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΥ	Δικαιοσύνη και Εσωτερικών Υποθέσεων
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΝΔ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΔ	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας

B. Ξένοι

CSIRT	Computer Security Incident Response Teams.
DSIRT	Digital Service Incident Response Teams
Europol	European Police Office
RAN	Radicalisation Awareness Network

Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

- Αλιβιζάτος Ν.**, Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα, Εκδόσεις . Σάκκουλα Α.Ε, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2004.
- Ανδρουλάκης Ν.**, Ποινικό Δίκαιο Ι, Γενικό Μέρος, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991
- Ανθόπουλος Χ.**, Προστασία κατά του ρατσισμού και ελευθερία της πληροφόρησης: ένα συνταγματικό δίλημμα, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα, 2000.
- Βασματζίδης Χ.**, Ποινικοποίηση του ρατσιστικού λόγου και δικαίωμα στην ασφάλεια, Συνταγματικά Ζητήματα, ΕΔΔΔΔ, Τόμος 59, Τεύχος Ι, Ιανουάριος - Μάρτιος, σ. 12, 2015.
- Βούλγαρης Χ.**, Τα εγκλήματα μίσους και η ποινική αντιμετώπισή τους στην Ελλάδα, Ποιν. Δικ. 3, σ. 277, 2015.
- Δαγτόγλου Π.**, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα Α΄, Β΄ αναθεωρημένη έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005.
- Δημητράς Π.**, Αντιρατσιστικοί νόμοι και περιορισμοί στην ελευθερία έκφρασης, 2013
- Ιγγλεζάκης Ι.**, Ο μισαλλόδοξος λόγος στο διαδίκτυο και η ποινική αντιμετώπισή του με το ν. 4285/2014, Συνήγορος 109/2015.
- Καϊάφα – Γκμπάντι Μ.**, Ευρωπαϊκό Ποινικό Δίκαιο & Συνθήκη της Λισσαβώνας Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011.
- Καμτσιδου Ι.**, Η επιφύλαξη υπέρ του νόμου, ως περιορισμός, εγγύηση και διάμεσος των ελευθεριών, Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2001.
- Καρατζά Λ.**, 4 Κώδικες, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2015
- Κοσκινά - Σαριδάκη Α.**, Το Δικαίωμα στην Επιστημονική έρευνα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
- Μανωλεδάκης Ι.**, «Δίκαιο και ιδεολογία», Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011.
- Μαυροειδάκου Α.**, Κριτική Προσέγγιση του ρατσιστικού εγκλήματος, σύμφωνα με το ν. 4356/2015. Η μετάβαση από το ν. 4258/2014 στο ν. 4356/2015, ΠοινΔικ, 5/2016.
- Παναγοπούλου- Κουτνατζή Φ.**, Η ελευθερία του τύπου και η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας, τεύχος 12, σ.σ. 39-43, 2016.
- Παπαχαραλάμπους Χ.**, Η ποινική αντιμετώπιση των διακρίσεων και τα προβλήματά της, Εγκληματολογία Ι- 2, σελ. 59, 2013.

Παπαχαραλάμπους Χ., Νομοθετώντας για το μίσος, Το παράδειγμα του αντιρατσιστικού Ν. 4285/2014, 12ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, διαθέσιμο διαδικτυακά στο [http://www.poinikachronika.gr/Epikaira focus asp =938](http://www.poinikachronika.gr/Epikaira_focus.asp), 2014.

Παπαδαμάκης Α., Η ποινική δικονομία, η δομή της Ποινικής Δίκης, 5η Έκδοση, 2011.

Πελεγρίνης Θ., Λεξικό της Φιλοσοφίας, Οι έννοιες, οι θεωρίες, οι σχολές, τα Ρεύματα και τα Πρόσωπα - Εξάγλωσση Ορολογία, Εκδόσεις Πεδίο, 2013.

Σάρμας Ι., Κράτος και δικαιοσύνη 1, Ελευθερία με υπεροχή του δικαίου, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πρ. Γ. Παπαδημητρίου, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 2003.

Σαχπεκίδου Ε., Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2η έκδοση, 2013.

Σισιλιάνος Λ-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013.

Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Εκδηλώσεις ρατσισμού και ελευθερίας της έκφρασης, ΠΧ 481, 2013.

Συμεωνίδου - Καστανίδου Ε., Η ποινική αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα, ΠΧ 729, 2015.

Raphael Cohen- Almagor, Ο μισαλλόδοξος λόγος στον Καναδά, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.hate-speech-canada.doc>

Φραγκάκης Ν., Ζητήματα εφαρμογής του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε ποινικές υποθέσεις, διαθέσιμο στο <http://www.fralaw.gr/Docs/ArticlesGr/ESDA.pdf>

Χατζής Α. Περί ρατσισμού και ελευθερίας του λόγου, διαθέσιμο στο <http://www.google.gr/www.tovima.gr>

Διαδικτυακοί ιστότοποι

Definitions for «hate speech», dictionary.com

Hate speech, March 2020, website of the European Court of human rights : https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf

Hate speech, November 2014, website of the European Court of human rights, [echr.coe.int](http://www.echr.coe.int).

Access to Internet and freedom to receive and impart information and ideas, June 2020, website of the European Court of human rights: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Access_Internet_ENG.pdf

Κείμενα 3η Έκθεση της Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας για την Ελλάδα το 2004 στην ιστοσελίδα: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2country-by-country_approach/Greece/Greece_CBC_3.asp#TopOfPage.

General Policy Recommendation no. 7 of the European Commission against Racism and Intolerance on national legislation to combat racism and racial discrimination στην ιστοσελίδα: [http://www.coe.int/t/e/human%rights/ecri/4%2 D Publications/](http://www.coe.int/t/e/human%rights/ecri/4%2D%20Publications/)